



Diakonian tutkimus

Journal for the Study of
Diaconia

Diakonian tutkimus -aikakauskirjan toimitus

Päätoimittajat/Editors

Professori, dosentti

Anne Birgitta Pessi

anne.b.pesti@helsinki.fi, puhelin 041-544 3424

Tutkimusprofessori, dosentti

Heikki Hiilamo

heikki.hiilamo@kela.fi, puhelin 040-358 7203

Päätoimittajat ottavat vastaan artikkelit ja muut tekstit kirja-arvosteluja lukuunottamatta.

Toimitussihteeri/Editorial Assistant

Sosionomi YAMK **Raisa Muikku**

raisamari.muikku@gmail.com, puhelin 040-547 6166

Toimittajat/Editorial Team

TM **Tiina Ikonen**, tiina.h.ikonen@helsinki.fi

Tiina Ikonen ottaa vastaan kirja-arvostelut.

Dosentti **Kari Latvus**

kari.latvus@helsinki.fi, puhelin 0400-9799 21

Professori **Marjaana Seppänen**

marjaana.seppanen@ulapland.fi, puhelin 050-588 0724

Diakonian tutkimuksen toimitusneuvosto/Editorial Board

Tutkija, dosentti Mikko Malkavaara, Diak, Helsingin yliopisto

Professori Paavo Kettunen, Itä-Suomen yliopisto

Professori Sakari Hänninen, THL

Professori Irene Roivainen, Tampereen yliopisto

Lehtori Kai Henttonen, Diak

Professori Juho Saari, Itä-Suomen yliopisto

Yliopettaja, aluekoordinaattori, TtT Lea Rättyä, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Ohjelmajohtaja, TL Antti Elenius, Helsingin Diakonissalaitos

Toiminnanjohtaja Riitta Hiedanpää, Diakoniatyöntekijöiden Liitto

Professori, Virpi Mäkinen, Helsingin yliopisto

Ulkoasu ja taitto: Seija Puro

ISSN 1796-5675

Forssa Print 2013

SISÄLLYS

Pääkirjoitus

Anne Birgitta Pessi Köyhä – avun arvoinen?	3
---	---

Artikkelit

Niko Huttunen Suru ja kansakunnan henkinen johtaminen	7
Johanna Kallio Sosiaalityöntekijöiden, diakoniatyöntekijöiden ja etuuskäsittelijöiden näkemykset toimeentulotuen saajista	39

Kirjoitukset

Pauliina Pylvänäinen Nainen kleeoksessa?	66
Kai Henttonen Kymmenen vuotta diakonian tutkimusta	76

Kolumni

Markku Palosaari Diakoniapappi?	81
--	----

Kirjallisuus

Katri Kyllönen Uskonnon rooli maahanmuuttajien konfliktien sovittelussa. Sovittelijoiden, maahanmuuttajien ja kirkon maahanmuuttajatyöntekijöiden näkökulma (Tiina Ikonen)	83
Raili Gothóni, Riitta Helosvuori, Kalle Kuusimäki ja Karoliina Puska (toim.) Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö (Raija Pyykkö)	85
Paul Chung, Ulrich Duchrow ja Graig L. Nesson. Liberating Lutheran Theology. Freedom for Justice and Solidarity in a Global Context (Elina Vuola)	88
Frank-Lothar Hossfeld ja Erich Zenger. Hermeneia – A Commentary on Psalms 101–150 (Arto Antturi)	90

Diakonian tutkimus 1/2013 kirjoittajat

Arto Antturi
Kappalainen
Helsingin tuomiokirkkoseurakunta
arto.antturi@evl.fi

Kai Henttonen
TM, lehtori
Diakonia-ammattikorkeakoulu
kai.henttonen@diak.fi

Niko Huttunen
TT, dosentti
Helsingin yliopisto
niko.huttunen@helsinki.fi

Tiina Ikonen
TM, tutkija
Helsingin yliopisto
tiina.h.ikonen@helsinki.fi

Johanna Kallio
VTT, tutkijatohtori
Helsingin yliopisto
johkalli@mappi.helsinki.fi

Markku Palosaari
Vanhustyön pastori
Oulun ev.lut. seurakuntayhtymä
markku.palosaari@evl.fi

Pauliina Pylvänäinen
TM, kasvatustieteen teologi,
Reisjärven seurakunta
Uskonnon ja psykologian aineenopettaja
Reisjärven lukio
pylvanainen.pauliina@gmail.com

Raija Pyykkö
TtT, järjestöpäällikkö
Professoriliitto
raija.pyytkko@professoriliitto.fi

Elina Vuola
Akatemiaprofessori
Helsingin yliopisto
elina.vuola@helsinki.fi

Köyhä – avun arvoinen?

Tutkijat van Oorschot & Halman (2000) ovat kehittäneet mallin, joka kuvaa asennoitumista köyhyyteen ja erityisesti köyhyyden syihin. Yksilöllisiä syitä on sekä syyttäviä ("köyhät laiskoja!") että kohtaloon keskittyviä ("vain huonoa onnea"). Myös sosiaalisia syitä on sekä syyttäviä ("köyhät ovat yhteisön epäoikeudenmukaisuuden hinnan maksajia!") että kohtaloo painottavia ("köyhät kontrolloimattomien olosuhteiden uhreja!"). Eurooppalaiseen arvotutkimukseen perustuvan analyysinsä mukaan länsimaisissa kapitalistisissa yhteiskunnissa sosiaalinen syytös on selkeästi suosituin köyhyyden selitys. Seuraavaksi suosituimpia ovat yksilöllinen syy ja sosiaalinen kohtalo. Toisin sanoen ajatus köyhyydestä yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden seurauksena on hallitseva.

Eräissä maissa, esimerkiksi Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Italiassa, suhteellisen suuri osuus ihmisistä, kolmannes tai ylikin, pitää köyhiä laiskoina ja/tai moraalittomina (yksilöllinen syytös), kun taas esimerkiksi Pohjoismaissa, kun tanskalaiset ja norjalaiset ovat olleet aineistona, tämä näkemys puuttuu lähes kokonaan. Sosiaalisen kohtalon selitysmalli, ja muutoinkin enemmän sosiaalisia kuin yksilöllisiä syitä painottava malli, on erityisen suosittu Pohjoismaissa, joissa kolmannes vastaajista kannattaa tätä näkemystä.

Kaiken kaikkiaan van Oorschot & Halmanin tutkimuksissa on havaittavissa selkeä ero Pohjoismaiden ja romaanisen kielialueen välillä – eli Nordic versus Latin jakautuma: Pohjoismaiden korkea, pääsääntöisesti verovaroin rahoitettava julkinen sosiaaliturva yhdistyy vahvaan näkemykseen köyhyyden sosiaalisista syistä, kun taas romaanisen kielialueen maissa enimmäkseen lahjoitusvaroilte perustuva matala sosiaaliturva yhdistyy näkemykseen köyhyydestä yksilön omana synnä.

Aiempien tutkimusten (esim. Niemelä 2007) mukaan valtaosa suomalaisista pitää köyhyyden synnä ihmisestä riippumattomia, ulkoisia olosuhteita, erityisesti työttömyyttä tai liian pientä palkkaa. Vain kolmasosa katsoo, että köyhyys johtuisi ihmisestä itsestään. Pohjoismaisiin naapureihin verrattuna suomalaiset

korostavat kuitenkin hieman enemmän ihmisten omaa syytä köyhyyteen. Hiilamo & Hiilamo (2007) ovat kysyneet, onko globalisaation ja Kiina-ilmiöiden aika vienyt keskustelua enemmän köyhyden yksilöllisten syiden suuntaan.

Apua ansaitseva köyhyys muodostuu van Oorschotin (2000) mukaan matalasta kontrollista (mitä vähemmän kontrollia suhteessa hätään, sitä ansaitsevampi), korkeasta tarpeesta, läheisestä identiteetistä, ja suopeasta, kiitollisesta asenteesta sekä korkeasta vastavuoroisuudesta (esimerkiksi osallistunut yhteiseen hyvään verojen kautta pitkään). Myös historian tutkimus hyvinvointivaltioiden kehityksestä (de Swaan 1998) on osoittanut kolme kriteeriä, jotka ovat jaettuina kaikissa 'ansaitsevien köyhien' luokittelussa. Ne ovat läheisyys, vamma tai työkyvyttömyys sekä mukautuvuus. (Kiehtovaa historian tutkimusta muuten löytyy tästäkin numerosta: Niko Huttunen pureutuu kaatuneiden huollon suomalaiseen historiaan artikkelissaan surusta ja kansakunnan henkisestä johtamisesta. Pauliina Pylvänäinen puolestaan avaa varhaiskristillisten naisdiakonien asemaa seurakunnissa.)

Eli myös säyseys on hyvin oleellista; köyhät, jotka eivät pyydä mitään vaan peittävät surkeutensa, katsotaan helpommin ansaitseviksi. Tänä päivänä esimerkiksi katujen kerjäläiset rikkovat Suomessa tämän kuvan, mikä voikin olla yksi syy heidän herättämiin aggressioihin. He tulevat näkyville, esille, pyytävät.

Jos tarkastellaan yllä mainittuja kriteerejä suhteessa suomalaiseen kerjäämiskeskusteluun (ks. Pessi 2009), voidaan mediakeskustelun pohjalta tehdä seuraavat huomiot. Kontrolliin liittyen on kysytty, keiden pitäisi auttaa, ja tarpeeseen liittyen on pohdittu, kuinka suuri avuntarve kerjäläisillä todella on. Pitäisikö heille antaa rahaa, jota he itse asiassa odottavat, vai jotain muuta, esimerkiksi ruokaa? Tarpeeseen liittyen on myös kysytty, kenelle apu todella menee; onko kyseessä rikollinen toiminta? Identiteettiin liittyen suomalaisessa keskustelussa on pohdittu, miksi kerjäläisiä ei auteta omassa maassaan ja miksei vaikkapa EU tue heitä siellä. Mediakeskustelussa on korostettu, että meillä on jo suomalaiset köyhät keskuudessamme. Asenteeseen ja vastavuoroisuuteen liittyen keskustelussa on puolestaan hämmästely muiden muassa kohtaamattomuutta ja etäisyyttä. Kertooko esimerkiksi kerjäläisen alas painettu katse kiitollisuudesta vai häpeästä? Mikä olisi tällöin kunnioittavin teko heitä kohtaan – auttaa vai olla auttamatta?

Tutkimus sekä Yhdysvaltoja (Cook 1973, Will 1993) että Eurooppaa koskien (van Oorschot 2000) on osoittanut, että keskeisin kriteeri köyhyden arvioinnissa

on kontrolli, toiseksi keskeisin on identiteetti ja kolmanneksi vastavuoroisuus. Toisin sanoen tärkeimmiksi koetut kolme kysymystä köyhille ovat: miksi olet avun tarpeessa, oletko yksi meistä, ja mitä olet tehnyt – tai mitä voit tehdä – meille. Köyhyyden yhden ääripään muodostaa siis esimerkiksi vammautunut eläkeläinen, joka on selkeästi tarvitseva ja joka on koko elämänsä asunut ja työskennellyt potentiaalisen auttajajan yhteisössä; toisen ääripään muodostaisi puolestaan vaikkapa nuori ulkomainen sinkku, joka on hiljattain muuttanut potentiaalisen auttajajan maahan, ja haluaa elää palkkatyön ulkopuolella.

Kuinka köyhyyden kokevat tänä päivänä kunnan sosiaalityöntekijät ja Kansaneläkelaitoksen etuuskäsittelijät? Entäpä kirkon diakoniatyöntekijät? Millaisia eroja kolmen ryhmän vastaajien välillä löytyy? Näihin äärettömän kiehtoviin ja tärkeisiin kysymyksiin pureutuu tämän numeron artikkelissaan Johanna Kallio. Aihe liittyy oleellisesti esimerkiksi hyvinvointivaltion legitimiteettiin kuten myös aiheen ympärillä velloviin kansalaiskeskusteluihin. Kallion tulosten soisi tulevaisuudessa olevan osa (ja pakollista luettavaa!) myös näiden ammattiryhmien koulutusta – myös kokeneiden, ehkä jo työssään parkkiintuneiden konkareiden täydennyskoulutusta.

Avun kenttä on ollut Suomessa muutoksessa jo jonkin aikaa. Sikälikin, että diakoniatyö on viime vuosina lähentynyt luonteeltaan ja yhteiskunnalliselta paikaltaan sosiaalityötä, Kallion tutkimus on diakoniatyön(kin) kannalta kiehtovaa luettavaa.

Kallio osoittaa artikkelissaan, että ammattiryhmien edustajien näkemyksissä toimeentulotuen saajista on sekä paljon yhteistä että eroja. Myös kiehtovia ryhmien sisäisiä, esimerkiksi ikään liittyviä, eroja paljastuu selkeästi. Ylipäättään kelalaiset ovat selkeästi muita kriittisempiä, ja – toisin kuin moni saattaisi olettaa – kirkon edustajat eivät ole aina ryhmistä myönteisimpiä.

Kauttaaltaan Kallion tuloksissa lohduttavaa luettavaa on se, että suurin osa kaikista vastaajista näkee, että toimeentulotuen saajat todella ovat avun tarpeessa. Vastaajat myös suhtautuvat kansalaisia vähemmän jyrkästi toimeentulotuen asiakkaisiin. Enemmistö myös arvelee, että tuen saaja voi olla kuka tahansa meistä; ihmisen elämä voi aina yllättäen kriisiytyä. Erityisen vahvasti näin uskovat uskonnollisemmat vastaajat; kristillinen maailmankuva vaikuttaa köyhyysasenteisiin.

Erityisesti diakoniatyöntekijöistä piirtyy esille muutamia toivorikkaita näkökohtia. He esimerkiksi uskovat, kelalaisia joskaan ei sosiaalityöntekijöitä,

enemmän, että toimeentulotuen saajat osallistuvat kyllä tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoittamiseen. Enemmän kuin muut vastaajaryhmät he myös arvioivat, että toimeentulotuki kyllä menee aitoon tarpeeseen.

Jokainen todella vaikuttaa olevan diakonisen avun arvoinen. Hyvä niin. Hyvä hyvä.

PS. Päätoimittajakollegani Heikki Hiilamon kanssa ehdimme jo aiemmassa numerossa julistaa, että lopetamme pääkirjoitukset – ne kun eivät yleensä tieteellisiin aikakauskirjoihin kuulu. Olemme kuitenkin saaneet vastaanottaa toiveita siitä, että jonkinlainen johdanto kuhunkin numeroon olisi arvokas. Pyörrämme täten sanamme, ja palaamme ruotuun ☺

KIRJALLISUUS

- Cook, Fred. (1973) *Who Should be Helped: Public Support for Social Services*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Hiilamo, Heikki & Hiilamo, Kirsi (2007) *Apua? Lähimmäisyyden perusteet*. Helsinki: Kirjapaja.
- Niemelä, Mikko (2007) *Oma vika, epäonni vai rakenne? Suomalaisten köyhyyden syitä koskevat mielipiteet*. *Yhteiskuntapolitiikka* 72:6, 585–598.
- Oorschot, Wim van (2000) *Who Should Get What, and Why? On Deservingness Criteria and the Conditionality of Solidarity Among the Public*. *The Policy Press* 28:1, 33–48.
- Oorschot, Wim van & Halman, Loek (2000) *Blame or Fate, Individual or Social? An International Comparison of Popular Explanations of Poverty*. *European Societies* 2:1, 1–28.
- Pessi, Anne Birgitta (2009). *Suomalaisten suhtautuminen kerjäläisiin ja apuun heille. – Kerjääminen eilen ja tänään. Historiallisia, oikeudellisia ja sosiaalipoliittisia näkökulmia kerjäämiseen*. Toim. V. Mäkinen & A. B. Pessi. *Vastapaino*. 237–266.
- Swaan, Abram de (1998) *In Care of the State*. Amsterdam: Bakker.
- Will, Jeffrey (1993) *The Dimensions of Poverty. Public Perceptions of the Deserving Poor*. *Social Science Research* 22, 312–332.

Suru ja kansakunnan henkinen johtaminen

Kaatuneiden huollon historiaa

Johdanto: yksilön suru ja yhteiskunta

Kuolema on sodan seuralainen. Sankarihautausmaat ovat näiden kahden monumentteja. Toisin kuin esimerkiksi Keski-Euroopassa, suomalainen sankarihautausmaa on yleensä pienimuotoinen ja paikallinen. Haudat ovat tavallisesti kirkon vieressä, näkyvästi esillä ja hyvin hoidettuja. Pienilläkin paikkakunnilla niitä hallitsee usein tavallista hautakiveä suurempi muistomerkki.

Suomen valtio on koko itsenäisyyden ajan odottanut ja odottaa edelleen, että kansankirkot edistävät henkistä kriisinkestävyyttä muun muassa diakonian alalla.¹ Sotatilanteessa kuolemantapausten suuri määrä asettaa yhden keskeisimmistä henkisistä haasteista, johon kaatuneiden huolto kirkon ja valtion rajapinnalla pyrkii vastaamaan.

Nykyinen kaatuneiden huollon järjestelmä perustuu pitkälti toisen maailmansodan kokemuksiin, joten historiallinen tarkastelu on nykytilanteenkin ymmärtämisen kannalta välttämätön. Tämä artikkeli käsittelee sitä, miten Suomen itsenäisyysenaikainen kaatuneiden huolto on ohjannut suruprosessia ja kuoleman tulkintaa. Suurin osa kuvista on ennen julkaisemattomia.²

Historiallisen katsauksen aloitan vuoden 1918 sisällissodassa menehtyneiden hautaamisesta ja sen heijastumisesta sotienvälisen ajan Suomeen. Talvi- ja jatkosodan kaatuneiden huollosta esitetään ensin yleiskuva, jonka jälkeen tarkastellaan näihin sotiin liittyvää kolmea erityisaihetta: (1) vainajat osana kansallisen yhtenäisyyden luomista, (2) sankariuhritulkinnan merkitys ja (3) henkisen taakan keskittäminen huollon henkilöstölle.

Ennen historiallista katsausta esittelen, miten yksilön suru muodostuu poikkeusoloissa yhteiskunnalliseksi ja poliittiseksi kysymykseksi. Tämä muodostaa keskeisen näkökulman historiallisen aineiston tarkastelulle.

Suuren luokan katastrofeissa menehtyneet ovat aina merkittäviä vainajien lähipiiriä laajemmalle ihmisryhmälle. Tämä on näkynyt esimerkiksi viimeaikaisissa kouluammuskeluissa.³ Erityisen selvänä menehtyneiden yhteiskunnallinen merkitys näkyy sellaisissa suuren luokan katastrofeiksi luokiteltavissa tilanteissa kuin sota. Toisen maailmansodan aikana 1939–1945 Suomessa menehtyi sotaan liittyvissä kuolemantapauksissa liki 100 000 henkeä, joista ylivoimainen enemmistö oli kaatuneita sotilaita.

Kuoleman ja sitä seuraavan surun ja hämmennyksen määrä on sodassa laajaa ja jatkuvaa. Kollektiivinen suru voi järkyttää yhteiskunnan rakenteita. Avainasemassa on sotakuoleman tulkinta. Historioitsija Ilona Kempainen näkee kaksi vastakkaista tapaa nähdä se:

Sotilaan kuolema voidaan nähdä kahdella vastakkaisella tavalla: ensiksi isänmaallisen uhrimielen innoittamana, tietoisena tekona, kun isänmaan etu sitä vaatii. Tämä teko on kunnia myös kaatuneen omaisille, vaikka se tuskalliselta heistä tuntuukin. Toinen tulkintamahdollisuus on sodan mielettömyyttä ja sotimisen pakollisuutta korostava: sotilaat viedään sotaan ja omaiset kokevat sotilaan kuoleman rintamalla turhana kuolemana, jonka sijasta olisi voitu tehdä paljon muuta, niin kansallisella kuin yksityiselläkin tasolla.⁴

Yleistyessään ja julkiseksi tullessaan jälkimmäinen tulkinta muodostuu valtion kannalta vaaralliseksi. Siksi juuri vihollinen pyrkii ruokkimaan sitä. Toisen maailmansodan aikainen neuvostoliittolainen propagandalehti kyseli: ”Suomen mies! Hitlerin orjakomennon puolesta kuolemaan?” Kuvassa hakaristillä varustettu käsivarsi vetää miestä perheensä luota ja taustalla on kaatuneiden kuolinilmoituksia.⁵

Koska kriisiyhteiskunnassa suruprosessilla on poliittinen ulottuvuus, sitä ei voi käsitellä vain yksilöitä koskevana asiana. Kysymys on yksilö- ja yhteiskuntatason yhdistämisestä.⁶ Tätä kautta sielunhoidosta tulee myös poliittista ja yhteiskunnallista toimintaa. Kaatuneiden huolto toimii tässä jännitekentässä.



Kuoleman tuoma hämmennys on käsin kosketeltava: miksi omainen kuoli? Alkuperäinen kuvateksti ehdottaa: "Hän antoi henkensä Suomen vapauden ja suuren tulevaisuuden puolesta." Vai ajatettiin vainaja sittenkin tarkoituksellisesti kuolemaan, kuten vihollinen ja vastarintaryhmät halusivat vakuuttaa? SA-kuva 39391.

Sisällissota luo sankarihautauskulttuuria

Itsenäisen Suomen kaatuneiden huolto sai alkunsa 1918. Taistelevat osapuolet olivat sotaan valmistautumattomia, ja kaatuneiden huoltokin kehittyi vasta sodan kuluessa. Se sai molemmilla taistelevilla osapuolilla omaperäisen muodon, jos sitä verrataan aikaisempaan käytäntöön.

Autonomian ajan suomalaisessa sotaväessä kaatuneet haudattiin pääasiassa taistelupaikkojen läheisyyteen. Näin toimi myös Suomen kaarti Turkin sodassa 1870–71. Kaartin paluumarssikin kertoo: "Poikia on haudattuna Balkanin sanaan."⁷

Vuonna 1918 sotivat osapuolet saivat vaikutteita pääasiassa Venäjän ja Saksan armeijoista. Kumpikin armeija hautasi vainajat taistelupaikkojen läheisyyteen. Esimerkiksi viisi Saksan armeijassa palvelutta suomalaista jääkäriä haudattiin Klappkalntzemin (Klappkalnciems, Latvia) kylään saksalaiselle sotilashautausmaalle. Suomalaisen jääkäripataljoonan vastuualue sijaitsi aivan hautojen välittömässä läheisyydessä.⁸

Suomessa ei 1918 noudatettu aiempaa tuttua kaatuneiden huollon mallia, sillä sota alkoi hitaasti laajentumalla. Venäjän vallankumousta maaliskuussa

1917 seurasi levottomuuksien sarja eikä tammikuussa 1918 yleisesti ymmärretty tilanteen johtavan täysimittaiseen sotaan. Ensimmäisten vainajien kohdalla koettiin luontevaksi jättää hautaaminen tavalliseen tapaan omaisten tehtäväksi. Koska oli talvi, vainajia voitiin myös kuljettaa ilman mätänemisriskiä.⁹

Sodan edetessä valkoinen armeija ryhtyi organisoimaan vainajien tunnistamista, väliaikaista säilyttämistä, tiedottamista ja kuljetusta. Kaatuneet haudattiin kotiseudulleen erilliseen sankarihautausmaahan. Hautajaiset saivat sotilaallisia muotoja, joissa keskeiseksi tuli saattoväen ideologinen vahvistaminen.¹⁰ Näin kaatuneiden huolto otettiin valkoisen Suomen hallintaan, mutta yksilötasoa korostaa se, että haudat tuotiin lähelle vainajan omaisia.

Punaisen johdon alkuperäinen pyrkimys oli muodostaa väliaikaisia kenttähautoja, joista vainajat olisi myöhemmin koottu yhteiseen vallankumoushrien yhteishautaan. Haudasta olisi tullut merkittävä vallankumouksellinen monumentti.¹¹ Punaisten johto näki kaatuneensa siis osana uuden yhteiskunnan ideologista rakentamista.



Seppeleenlasku Viipurin punaisten haudalla 1943. Aiemmin vieroksuttuja punaisten vainajia alettiin virallisesti muistaa Mannerheimin julistuksella 1940. SA-kuva 127547.

Rivipunaiset eivät kuitenkaan hyväksyneet johdon määrittämää menettelytapaa. Vainajia evakuoitiin omavaltaisesti kotiseudulle. Sodan edetessä alettiin yhä enemmän viettää juhlallisia sankarihautajaisia, joissa vainajat haudattiin kotipaikkakunnallaan ideologisesti merkittävälle paikalle. Esimerkiksi Helsingissä hautaus tapahtui Mäntymäellä ja Viipurissa Papulan mäelle.¹² Kyse oli kompromissista, jossa yhdistettiin yksilötason ja yhteiskuntatason intressit.

Suuremmilla paikkakunnilla ei punaisten hautajaisissa yleensä ollut julkista kirkollista elementtiä. Hautaan siunaaminen jätettiin omaisten yksityisasiaksi. Tämä oli seurausta uskonnon- ja kirkonvastaisesta ideologiasta. Maaseudulla kirkollinen siunaaminen saattoi kuitenkin olla läsnä myös julkisena osana sankarihautajaisia.¹³

Valkoisella puolella sankarihautajaisilla oli aina kirkollinen luonne, jota silloinen laki edellytti. Valkoisten hautajaisissa korostettiin kaatuneiden kuoleen laillisen esivallan puolesta.¹⁴ Uskollisuus esivallalle jäi punaisella puolella syrjään siitä yksinkertaisesta syystä, että he kokivat vallankumouksen nousuna esivaltaa vastaan.¹⁵

Antiikin ja kristinuskon perinteeseen nojaava ajatus sankariuhrista löytyy rintaman molemmilta puolilta.¹⁶ Molemmat rinnastivat vainajiaan antiikin sankareihin, muun muassa Thermopylain taistelussa 430 eKr. kaatuneisiin spartalaisiin. Tampereella punaiset hautasivat vainajiaan Pyynikille, Thermopyle-nimiselle paikalle.¹⁷ Valkoisten vainajia kuvaava muistoteos puolestaan sisällytti nimisivulle kaksikielisenä (suomi ja kreikka!) runoilija Simonideen säkeet spartalaisille vainajille.¹⁸

Sodan jälkeen valkoisten sankarihaudoista tuli näkyvä osa paikkakuntien julkista kuvaa. Kirkkojen edustoilla tai muuten keskeisillä paikoilla paljastettiin taiteellisia muistomerkkejä. Valkoisten haudoista tuli sotien välisessä Suomessa ideologisesti merkittäviä paikkoja, joissa vahvistettiin voittaneen osapuolen yhteiskuntäkäsitystä.

Valkoisten sankarihauta- ja muistomerkkikulttuuria olisi virheellistä pitää vain yhteiskunnan ylärakenteen tuottamana ideologisenä ohjailuna. Aapo Roseliuksen statuomaniaksi kutsuma into muistomerkkien pystyttämiseen lähti paikallistasolta. Kyse oli ennen kaikkea valkoisen paikallisväestön tarpeesta jäsentää oma kotiseutu osaksi laajempaa historiaa.¹⁹

Valkoisten sankarihautoihin integroitiin myös vuonna 1918–1922 Viroon, Inkerinmaalle ja Itä-Karjalaan suuntautuneiden niin sanottujen heimosotaretkien vainajia.²⁰ Tämä sopi vapaussotaideologiaan, jonka mukaan sota oli ennen

kaikkea taistelua Venäjää ja venäläisyyttä vastaan. Samalla kiusallinen muisto sisällissodasta jäi syrjimmälle.²¹

Hävinneiden haudat muodostivat valkoiselle Suomelle ongelman. Ne muistuttivat sodan sisäisestä luonteesta ja ruokkivat vallankumousperinnettä. Tämän vuoksi on ymmärrettävää, että punaisten haudat siirrettiin piiloon hautausmaiden ääreläidoille tai jopa niiden ulkopuolelle.²² Hautoja oli myös syrjäisissä metsäpaikoissa taistelu- tai teloituspaikkojen läheisyydessä. Elmer Diktonius kuvaa havainnollisesti jakautunutta maisemaa runossaan ”Muistopatsaita”:

Muistopatsaita kivistä, pronssista,
hahmoja miekat kourissaan:
kuoleva soturi, sureva isänmaa –
aukioilla ja toreilla kukkineen
kuvia
jotka huutavat, kirkuvat, prameilevat:
sankarihautoja ! sankarihautoja !

Kumpuja metsän pimennossa,
lumeenpeitetyt, unhopiilossa,
ilman kiviä, ristejä, nimiä –
aitauksittakin:
joitakin outoja kumpuja vain,
Mutta metsässä huokaa ja laulaa,
Tukkimetsässä, pettumetsässä:
sankarihautoja ! sankarihautoja !²³

Sotienvälisen Suomen poliittinen jakautuneisuus ideologisoi myös yksityisen surun. Eristämällä punaisten haudat yhteiskunta torjui niihin sisältyvän vallankumousideologian, mutta samalla myös politisoi omaisten surun ja tarpeen muistaa vainajia. Suru ja muistokulttuuri leimautuivat valtionvastaiseksi silloinkin, kun niille ei omaisten puolelta annettu poliittista ulottuvuutta.

Orastavia merkkejä muuttuvasta suhteesta punaisiin vainajiin oli näkyvissä hieman ennen talvisotaa. Esimerkiksi Hyvinkäällä punaiset vainajat siirrettiin keväällä 1939 hautausmaahan ja siunattiin kansallisen eheytyksen hengessä.²⁴ Vuoden 1918 menettelytavat ja jakautunut maisema oli kuitenkin osa kollektiivista tajuntaa, kun Suomi ajautui talvisotaan 1939.



Valtion ideologia ratkaisee sen, mikä saa näkyä. Neuvostoliiton valtaamalla alueella vapaussoturien sankarihaudat haluttiin poistaa näkyviltä. Kuva Ilmeeltä. SA-kuva 31144.



Jatkosodan aikana kohdattiin Itä-Karjalassa sikäläisiä muistomerkkejä. Kansannousua 1921–22 kukistaneiden punaisten kaatuneiden muistomerkki. SA-kuva 37910.

Kaatuneiden huollon järjestelmä muotoutuu talvi- ja jatkosodassa

Puolustusministeriö antoi syksyllä 1939 ohjeita kotiseudulla tapahtuvia sankarihautauksia varten. Sen mukaisesti paikalliset suojeluskunnat valmistautuivat vuoden 1918 sankarihautajaisten kaltaisiin tilaisuuksiin.²⁵ Ajatus oli uusi, sillä suojeluskuntien kenttäpappikoulutuksessa oli aiemmin valmistauduttu kenttähautauksiin.²⁶ Tämä oli seurausta puolustusvoimien ohjesäännöstä.

Sotien välisenä aikana suurten armeijoiden, erityisesti Saksan armeijan kaatuneiden huollosta, oli tullut esimerkki puolustusvoimille. Jalkaväen ohjesääntö sisälsi ohimenevän maininnan mahdollisuudesta lähettää vainaja kotiseudulle. Ehdoton pääsääntö oli vainajien hautaaminen kenttähautausmaahan taistelupaikan läheisyyteen. Pääsäännön mukaisesti asiaa ohjeistettiin myös talvisodan alla.²⁷



Suomalaisia kaatuneita odottamassa huoltotoimia. Arvokkuutta on haettu peittämällä vainajat havuilla. SA-kuva 6985.

Puolustusvoimien virallinen ohjeistus kohtasi heti sodan alussa vastustusta sekä rintamalla että kotiseudulla. Punaisten kaatuneiden huollon tapahtumat toistuivat. Vaatimukset kotiseudulle evakuoimisesta olivat jyrkkiä.²⁸ Miehet jopa piilottivat kaatuneita odoteltaessa kotiseudulta tulevia hakijoita. Kuvaava on kaatuneelta löytnyt kirje: ”Rakkaat upseerit ja kaverit. Jos kaadun, koettakaa saada minut kotiseudun hautaan.”²⁹

Vainajia ryhdyttiin heti sodan alussa myös omavaltaisesti evakuoimaan kotiseudulle. Kun evakuointia toistetusta ohjeistuksesta ja suoranaisista kielloista huolimatta jatkettiin, päämaja antoi siihen lopulta luvan 16.12.1939.³⁰ Kaatuneiden huollosta muodostettiin 24.1.1940 annetulla käskyllä oma, sotilaspappien johtama huoltolaji. Kaatuneiden evakuointia ja kotiseudulle siirtämistä koordinoi eri rintamasuunnille perustetut kaatuneiden evakuoimiskeskukset (KEK).³¹

Paine kaatuneiden evakuoimiseen nousi epäilemättä pitkälti siitä, että yksilön haudan ajateltiin kuuluvan kotiseudun siunatulle maalle ja omaisten läheisyyteen. Hautajaisiin osallistuminen ja haudan konkreettinen läheisyys auttoivat omaisia kohtaamaan läheisensä kuoleman ja suuntautumaan uuteen elämänvaiheeseen, jossa omainen siirtyy muistojen ja kuoleman piiriin.³²

Ohjesäännön muuttaminen ei kuitenkaan olisi ollut mahdollista, ellei evakuoimista olisi pidetty myös valtion ideologian kannalta tarkoituksenmukaisena. Itse asiassa juuri kentälle hautaaminen saattoi näyttää valtaideologian näkökulmasta vieraalta. Mannerheim julisti talvisodan aluksi: ”Tämä sota ei ole mitään muuta kuin vapaussotamme jatkoa ja loppunäytös”. Vapaussodan sankarihautausperinteiden jatkaminen oli tältä kannalta luonnollista. Kentälle haudatut olisivat sen sijaan helposti samaistuneet metsähautojen punaisiin.³³

Tuomas Tepora esittää, että vainajien hautaaminen sankarihautaan ilmensi näiden käyttämistä poliittisen vallan välikappaleina samalla, kun se otti huomioon omaisten tarpeet. Tepora pitää kaksinaista motiivia ristiriitaisena.³⁴ Ilona Kemppainen näkee kuitenkin oikein, että sankarihautoja voi pitää myös näiden kahden motiivin integroimisena, joka lopulta yhdisti yksilöiden kokemustodellisuuden ja valtion päämäärät toisiinsa.³⁵

Talvisodassa muotoutunut kaatuneiden huollon järjestelmä vahvistettiin ja täsmennettiin ohjesäännöllä keväällä 1941. Ohjesääntö julkaistiin painettuna vasta aivan jatkosodan alla.³⁶ Hyökkäysvaihe tuotti kaatuneiden huollolle huomattavia vaikeuksia. Tappiot olivat suuria, huoltoyhteydet venyivät paikoin pitkiksi ja lämmin vuodenaika johti ruumiiden nopeaan mätänemiseen.³⁷ Käytännön ongelmat herättivät ajatuksen kenttähautausmaista. Kaarlo Kurkiala vetosi niiden puolesta myös periaatteellisemmasta näkökulmasta:



Omaiset sankarihaudalla, alkuperäisen kuvatekstin mukaan Savonlinnassa 31.12.1939. SA-kuva 2618.

Olen saanut sotilaskasvatukseni armeijassa, jossa kenttähaudausmaan nimi oli Ehrenfriedhof (kunniahautausmaa) ja se sijaitsi aina auf dem Felde der Ehre (kunnian kentällä). Niitä tullaan vielä sankoin joukoin katsomaan ja niillä vietetään isänmaallisia juhlia.³⁸

Kurkialan mallissa kaatuneet jäivät kenttähaudausmaihin edustamaan pelkääntään isänmaata ja – taistelupaikan läheisyyden takia – armeijan urhoollisuutta. Kaatuneen yksilöllisyys ja hänen siteensä kotipaikkaan ja omaisiin häipyvät. Tällainen järjestely olisi ”ominut” vainajan yhteiskunnalle ja ohittanut yksilötason.

Kurkialan malli ei saavuttanut suosiota. Sotarovasti Johannes Björklund, jonka tehtävä hieman myöhemmin muutettiin kenttäpiispaksi, ohjeisti pappeja vain väliaikaisiin kenttähaudauksiin. Näin haudattuja ei saanut siunata, sillä tarkoitus oli myöhemmin siirtää vainajat kotiseudulle ja siunata siellä. Väliaikaisesti haudattuja alettiin siirtää kotiseudulle syksyn kuluessa. Samalla evakuoitiin myös talvisodassa kentälle jääneitä. Tunnistamattomia vainajia siunattiin pysyviin kenttähaudausmaihin. Oma erikoisuutensa oli talvisodassa kaatuneiden, mutta muualle Suomeen haudattujen karjalaisten siirtäminen takaisin vallatuille kotiseuduille.³⁹



Ylimpänä neuvostoliittolaisten talvisodan jälkeen perustama sankarihauta Summan taistelulentän läheisyydessä. SA-kuva 44438.

Keskellä saksalaisten sankarihautausmaa Helsingin Hietaniemessä. Sodan jälkeen symbolit ymmärrettävästi muutettiin. SA-kuva 124831.

Alimpana kahden SS-miehen hauta saksalaisten kenttähautausmaalla. Natsi-ideologian mukaisesti SS-miesten haudoille ei asetettu ristiä vaan muinaisgermaaninen symboli. SA-kuva 166240.





Kaksi kuvaa väliaikaisesta kenttähautauksesta. Alkuperäisen kuvatekstien mukaan ylemmässä hautaus on juuri tapahtunut, alemmassa on hauta Ilomantsissa 1941. SA-kuvia 45534 ja 26251_v02.

Vihollisen kaatuneita jouduttiin hyökkäysvaiheen aikana hautaamaan huomattavan paljon. Tämä tapahtui ohjesäännön mukaan kokoamalla kaatuneita kenttähautaan. Mitään siunausta ei suoritettu, mutta hautapaikka merkittiin pystyyn asetetulla laudalla, josta ilmeni haudattujen lukumäärä. Mahdolliset henkilötiedot ja omaisuus toimitettiin kaatuneiden evakuoimiskeskuksen kautta kotijoukkojen esikunnan sotavankitoimistolle.⁴⁰

Asemasotavaiheessa kaatuneiden määrä laski.⁴¹ Tällöin aloitettiin myös intensiivinen omien kaatuneiden etsintä sekä haudattujen ja siunattujen siirto kotipaikkakunnille. Heikki Holkeri on kiinnittänyt huomiota siihen, että ”toiminnan perustana olivat sellaiset suku-, perhe-, yhteenkuuluvuus- ja tunnesiteet ja -tekijät, jotka eivät nousseet taloudellisuus- ja tarkoituksenmukaisuusnäkökohdista, vaan ihmisarvosta ja sen kunnioittamisesta. Rintamajoukoissa kaatuneen evakuointia on omalta osaltaan tukenut miesten kokema aseveljeys: veljeä ei jätetä – kaatuneenakaan.”⁴²

Perääntymisvaiheessa 1944 kaatuneiden evakuointi muodostui ongelmaksi, koska rintama liikkui nopeasti taaksepäin. Kuljetuskapasiteetti tarvittiin kiireellisimpiin tarkoituksiin ja kesäaika tehosti ruumiiden mätänemistä. Kotiseudulle saapuessaan vainajat eivät olleet enää parhaassa kunnossa.

Kun padasjokelaisten ruumiit tuotiin kirkolle, me lapset emme olleet siellä. Äiti kertoi, että se oli kauheaa: haju, veriset paperit roikkuivat puulaatikoista, joihin vainajat oli asetettu.⁴³



Kenttäpiispa Björklund siunaa mereen jääneet sankarivainajat Naantalissa 1944. SA-kuva 130031.

Kotiseudulla ei aina ymmärretty, miksi vainajat valuivat visvaa ja kihisivät matoja. Mutta myös väliaikaiset kenttähautaukset olivat tehneet omaiset levottomiksi, joten kotiinkuljetuksia ei haluttu keskeyttää.⁴⁴ Rautatiehallitus ja kotijoukkojen esikunta pyysivät kaatuneiden kuljettamisen keskeyttämistä muun muassa sietämättömän hajun ja terveydellisen vaaran takia. Pyyntö evättiin vedoten ylipäällikön tahtoon.⁴⁵

Karjalan siirtoväkeen kuuluneiden sankarivainajien suuret siunaustilaisuudet järjestettiin jatkosodan päätyttyä loka-marraskuussa 1944 Lappeenrannassa, Luumäellä ja Joensuussa. Väkeä tilaisuuksiin saapui tuhatmäärin ja niiden yhteydessä järjestetyt jumalanpalvelukset radioitiin. Joensuun jumalanpalvelus ja siunaustilaisuus oli leimallisesti ekumeeninen, sillä huomattava osa Pohjois-Karjalan kaatuneista oli ortodokseja. Sankarihautauksissa voitiin yleensäkin suorittaa hautaus vainajan uskontokunnan mukaisesti.⁴⁶

Jatkosodan loppuvaiheet osoittavat, että kaatuneiden evakuoiminen kotiseudulle oli jo vakiintunut menettely. Edes huomattavat käytännön ongelmat eivät voineet keskeyttää sitä. Yhteiskunta oli kaatuneiden huollon kautta löytänyt tavan, jolla se saattoi vaikuttaa yksilötason suruprosessiin. Toisaalta kaatuneiden hautaaminen kotiseudulle vastasi omaisten toiveeseen, toisaalta sankarihautajaisten isänmaallinen luonne vastasi myös yhteiskunnan tarpeita.

Ketkä mahtuvat kansakuntaan?

Talvisodan sankarihautausmaat perustettiin usein vuoden 1918 valkoisten sankarihautojen yhteyteen. Näin hautausmaatkin ilmensivät sitä Mannerheimin näkemystä, että talvisodassa valkoinen Suomi jatkoi vapaussotaa. Toisaalta uusiin sankarihautoihin oli päätyntä myös niitä, jotka eivät aiemmin voineet kuvitella päätyvänsä vapaussoturien rinnalle.

Sota integroi valkoiseen Suomeen paljon sellaista väestöä, joka ei aiemmin tuntenut kuuluvansa siihen. Sankarihautauksista annetussa ohjeistuksessa painotettiin, että hautauksen tulee tapahtua juhmallisesti riippumatta vainajan yhteiskunnallisesta asemasta tai sotilasarvosta.⁴⁷ Vuoden 1918 taustaa vasten käytännöllä oli myös kansallisesti eheyttävä vaikutus.

Kansallinen sovinto kulmineitui Mannerheimin päätöksessä luopua perinteisestä vapaussodan päätösparaatista 16.5. ja korvata se toukokuun kolmantena sunnuntaina vietettävällä yksimielisyyden ja sankarivainajien muistopäivällä



Suuret sankarihautajaiset. Alkuperäisten kuvatekstien mukaan molemmat ovat Joensuusta ensimmäisenä kaatuneiden muistopäivänä 19.5.1940. SA-kuvia 10352 ja 10368.

(myöhemmin kaatuneiden muistopäivä). Muodollisesti Mannerheimin käsky koski vain armeijaa, mutta päivä sai laajemman merkityksen. Ajatus oli lähtöisin piispainkokouksesta, joka oli päättänyt pitää kyseisenä sunnuntaina kaatuneiden muistojumalanpalveluksen kaikissa kirkoissa.⁴⁸

Mannerheimin mukaan uutta muistopäivää vietettiin ”nyt päättyneessä sodassa kaatuneiden sankarivainajien sekä myös kaikkien murroskautena vuonna 1918 molemmin puolin vakaumuksensa puolesta henkensä uhranneitten yhteisenä uskonnollisena muistopäivänä”. Näin armeija ryhtyi kunnioittamaan myös vuoden 1918 punaisia vainajia, vaikka se ei ollut piispainkokouksen päätöksessä.⁴⁹

Punaisten hautoja alettiin kunnostaa, ja samassa hengessä pystytettiin muun muassa Tampereelle punaisten muistomerkki 1941. Kansallisen eheytyksen pyrkimys oli selvä, vaikka se luonnollisesti herätti myös vastustusta.⁵⁰ Varsinaisesti punaisten hautojen kunnostus pääsi vauhtiin vasta jatkosodan jälkeen. Siihen sisältyi ajatus jonkinlaisesta vaihtoehdosta porvarilliselle sisällissodan tulkinnalle ja yhteiskuntanäkemykselle.⁵¹ Protestin terä oli kuitenkin tylsynyt toista maailmansotaa edeltävistä ajoista, sillä punaisten haudat olivat nyt myös porvarillisen yhteiskunnan kunnioituksen kohteena.

Vaikka valtio ryhtyi vuodesta 1940 alkaen kunnioittamaan sisällissodassa teloitettuja punaisia, sama ei koskenut talvi- ja jatkosodan aikana teloitettuja. Tämä on ymmärrettävissä sitä kautta, että teloituksella nimenomaan eliminoitiin henkilö yhteiskunnasta eikä hänen muistonsa kautta ollut tarvetta – tai edes halua – vahvistaa mitään yhteiskunnallista sidettä.

Sodan aikana teloitetuista enemmistö oli desantteja, vastarintaliikkeiden jäseniä tai kriminaalirikollisia. Rintama-alueella nämä haudattiin yleensä teloituspaikeksen läheisyyteen, muualla myös hautausmaalle. Sodan jälkeen kommunistit kokosivat teloitettuja yhteishautoihin. Esimerkiksi Helsingin Malmin hautausmaalla on 12 teloitettua hauta. Joukossa on ainoa Suomen kansalaisena teloitettu nainen, Martta Koskinen.⁵² Yhteishauta muodostui ideologiseksi vastineeksi porvarillisen yhteiskunnan sankarihautoille.

Oman armeijan teloitettut sotilaat haudattiin vaihtelevilla tavoilla kesään 1944 asti. Tuolloin annetun ohjeen mukaan heidät haudattiin kaatuneiden evakuoitikeskuksissa väliaikaisesti haudauksiin tarkoitettulle alueelle, muista erikseen. Teloitettuja kuljetettiin kotiseudulle vasta rauhanteon jälkeen.⁵³ Vuoden 1944 ohje voidaan tulkita niin, että oman armeijan teloitettua sotilasta ei suljettu täysin yhteiskunnan ulkopuolelle, joskin eristettiin näkymättömiin.

Muiden kuin teloitettujen osalta lievenivät sodan edetessä ne kriteerit, joilla kaatunut voitiin haudata sankarihautaan. Vuoden 1942 ohjeistuksessa sankarihautaus evättiin teloitetuilta, karkureilta, rikoksen teossa, alkoholin vaikutuksen alaisena tai tappelun seurauksena menehtyneille. Itsemurhaajista haudattiin sankarihautaan ne, joiden teko oli selvästi seurausta sodan rasituksesta. Samoin sankarihautaan pääsi, jos kuoli sodan aiheuttamiin vammoihin tai onnettomuudessa ilman omaa syytä. Määräykset koskivat myös työvelvollisia ja muita palvelukseen kiinnitettyjä siviileitä.

Sankarihautauksesta päätettäessä ratkaisevaksi muodostui yksikön pastorin lausunto. Käytännössä hautapaikkaa ei helpolla evätty ja sodan loppupuolella näin toimittiin oikeastaan enää teloitettujen kohdalla.⁵⁴ Se, että sankarivainajan määritelmää alettiin sodan kuluessa laajentaa, kielinee sotaväsymyksen tuomasta kritiikistä. Yhä useampi sotakuolema piti laskea arvokkaan sankarikuoleman piiriin, jotta niiden merkitys olisi hyväksyttävä. Muussa tapauksessa kuoleman tapauksista olisi voinut tulla tyytymättömyyden lähde.

Uhri selittää kuoleman merkityksen

Sankarikuolemalle annettu status takasi arvostuksen, joka osoitti myös maan ja kansakunnan arvon: itsenäisyyden täytyi olla arvokas, jos siitä oltiin valmiita maksamaan näin monien miesten hengellä. Omaisten kokeman menetyksen suuruus ja tuskallisuus voitiin tässä asetelmassa tunnustaa täydessä mitassaan, koska se samalla korosti yhteiskunnan arvoa.

Kuoleman ja menetyksen aiheuttama katkeruus käännettiin näin yhteiskuntaa rakentavaksi tunteeksi. Havainnollisesti tämä pyrkimys näkyy siinä, miten Erkki Palolampi päätti välirauhan aikana julkaistun ja sittemmin Suomen toiseksi myydyimmäksi sotakirjaksi tulleen romaaninsa *Kollaa kestää*:

Kirkkomaalla uuden, vielä osaksi avoimen sankarihaudan partaalla seisoo yksinään nuori nainen. Hän kohottaa katseensa haudasta, jossa vielä pilkottaa mullasta valkean arkun nurkka täyttämättömästi osasta hautaa, ja hän katsoo tummenevalle taivaalle, jolla tuuli ajaa rikkonaisia pilviä. Naisen kasvot ovat väsyneet ja kalpeat, ja suun ympärille on piirtynyt säälimätön ilme, mutta silmät ovat rauhalliset. Hän ei enää itke.

Nuori leski on tullut jättämään viimeiset hyvästinsä hänelle, joka oli ollut enemmän kuin mikään muu tässä maailmassa.

– Hän kaatui meidän tähtemme, isänmaan puolesta hän antoi henkensä. Meidän on jatkettava työtä hänen kunniaakseen ja tulevaisuuden tähden. Ettei hänen uhrinsa hukkaan menisi.

Nainen taittaa kuusen oksasta kärjen ja pudottaa sen avoimeen hautaan. Sitten hän lähtee kirkkomaalta hiljaisin askelin, mutta pää pystyssä. Hauta sankarivainajineen jää taakse, rajan toiselle puolelle.⁵⁵

Lesken katkeruus on kuvattu voimakkaasti, mikä korostaa menetyksen suuruutta ja merkittävyyttä. Palolammen kuvauksessa ne muuntuvat velvoitteeksi rakentaa Suomelle uutta tulevaisuutta. Muuntuminen perustuu yleiseen kristillis-isänmaalliseen ajatukseen sankariuhrista, jonka mukaan vapaaehtoinen (”antoi henkensä”) ja tarkoituksellinen (”meidän tähtemme, isänmaan puolesta”) uhri velvoittaa jälkeen jääneitä.⁵⁶ Yksilötasolla hinta voi olla emotionaalisesti korkea. Katkera päättäväisyys saattoi seurata omaista koko kaatumisen jälkeisen elämän:



Jäähyväiset Ylämaan sankarihaudalla
ennen evakuoimista 1944.
SA-kuva 154189.

Isän kuolema oli äidillemme sellainen kokemus, että hän ei elinaikanaan selvinnyt sen aiheuttamasta surusta. Sanotaan, että aika parantaa haavat, mutta äidin haavoja ei aikakaan kyennyt parantamaan. Hän ei vuosienkaan kuluessa päässyt katkeruudesta, jonka isän kuolema hänelle aiheutti. Hän on kertonut, että meidän lasten olemassaolo piti häntä jotenkuten koossa.⁵⁷

Uhripuhetta voi pitää rituaalisena tapana tulkita sotakuolema. Se toistuu lähes samantapaisena lähteissä.⁵⁸ Konkreettisesti todellisuudessa sotilaan kuolema ei yleensä ollut vapaaehtoinen, vaan vahinko tai välttämättömyys. Koska uhripuhe kuitenkin jäsentää kuoleman merkitystä eikä kuvaa konkreettista kuolintapahtumaa, ristiriitaa ei synny. Ristiriita syntyy vasta silloin, kun kuoleman merkitys nähdään toisin kuin uhripuheessa.

Uhripuheessa yksilöllinen katkeruus ja suru saavat tilan, mutta se ohjautuu yhteiskuntaa rakentaviin uumiin. Niin kauan kun uhripuheen antama kuoleman merkitys tunnustetaan, surun suuruus vain korostaa niitä arvoja, joiden hintana kuolema on. Uhrin suuruus on suoraan verrannollinen siihen, minkä arvoinen isänmaa on ja mitä sen eteen tulisi tehdä.

Sankariuhritulkintaa olisi yksioikoista pitää vain vallanpitäjien ohjailuna. Pikemminkin se oli yleisesti hyväksytty ja kulttuurisesti perinteinen tapa tulkita sotakuolemaa.⁵⁹ Uhripuheen takana oli vahva antiikin aikaan asti ulottuva traditio samalla kun se kytkeytyi kristillisiin uhrikäsityksiin – Jeesushan oli uhri *par excellence*.⁶⁰ Jatkosodan pitkittyessä alkoi syntyä sotaväsymystä, joka ei voinut olla heijastumatta käsityksiin kaatuneista: uhrietos alkoi kaikua yhä ontommalta, mutta missään vaiheessa se ei menettänyt asemaansa vallitsevana kuoleman tulkintana.⁶¹

Epäilemättä sankariuhritulkinnan hyväksyttävyyttä lisäsi se, että hautaus tapahtui vainajan kotiseudulla. Se integroi sankariuhritulkinnan vainajan henkilökohtaiseen elämänpiiriin. Kaatunutta kohdeltiin samalla sekä sotilaana että yksilönä. Sankariuhrista tuli se kuoleman tulkinta, joka vastasi sekä yhteiskunnan että kaatuneen omaisten tarpeisiin. Näin siitä tuli suruprosessissa kansakunnan henkisen johtamisen avain.

Sankariuhritulkinta kirjattiin myös ylipäällikön suruadressiin, joka toimitettiin kaatuneiden omaisille.⁶²



Myös rintamalla vietettiin kaatuneiden muistopäivää. Kuva on alkuperäisen tekstin mukaan Rukajärven rintamalta 1942. SA-kuva 88892.



Sota toi myös siviilivainajia. Vieressä oleva kuva on alkuperäisen tekstin mukaan Elisenvaaran pommituksessa 1944 menehtyneiden hautauksesta Kurkijoella. SA-kuva 166460.

Velvollisuuteni on ilmoittaa, että NN on kaatunut taistelussa isänmaan vapauden ja kaiken sen puolesta, mikä meille on pyhää ja kallista. Valitan syvää suruamme, mutta lohduttakoon teitä tietoisuus, että olette saaneet antaa Suomelle kalleimman uhrin. Vahvistakoon teitä Kaikkivaltias ja armollinen Jumala.

Jatkosodan aikana ylipäällikön adressin oheen liitettiin kenttäpiispa Björklundin ja kotijoukkojen rovastin Hannes Anttilan laatima osanottokirje. Tätäkään ei pidetty riittävänä, sillä kaikille samanlaisena menevä posti ei voinut ottaa huomioon kaatunutta yksilönä ja osana lähimaisten piiriä. Niinpä kaatuneen yksikön pastorin tuli lähettää persoonallinen kirje omaisille.⁶³ Yhteiskunta pyrki siis huolehtimaan kaatuneen yksilöllisyydestä, vaikka tämän kuolema saikin tulkintansa yleisen sankariuhrikäsityksen kautta.

Henkinen taakka keskitetään huollon henkilöstölle

Sotakuolemien synnyttämä henkinen paine on se psykologinen pohja, joka voi luhistaa ihmisen tai synnyttää yhteiskunnan vastaisen protestin. Painetta voi keventää vähentämällä kuoleman kohtaamista. Sodan olosuhteissa se tarkoitti kaatuneiden kokoamista pois silmistä.

Erityisen tärkeäksi tämä tehtävä muodostui rintamaolosuhteissa, jossa kuolemaa ei juurikaan haluttu käsitellä.⁶⁴ Sotilaspappi esimerkiksi muisteli, että kuorma-auton kuljettajat lisäsivät vauhtia papin ja kaatuneen nähdessään sen sijaan, että olisivat käskyn mukaisesti ottaneet kaatuneen mukaansa.⁶⁵ Huollon henkilöstö sen sijaan ei voinut vältellä kaatuneita ja tämä kuormitti henkisesti. Kahden komppanian vääpelien lyhyet muistelmat kuvaavat tunnelmia:⁶⁶

Jotkut tehtävät tuntuivat sisällä tai sydämessä vaikeilta. Ne oli niitä kaatuneisiin aseveljiin liittyviä asioita. Niitäkin joutui aina välillä hoitamaan, kun poikia kaatui. Poikien tavarat piti lähettää niiden kotiin. Mukaan kirjoitin usein kirjeen, vaikka päällikkö kirjoitti oman kuolemankirjeensä. Sanojen löytäminen oli joskus vaikeaa.

Ikäviä töitä olivat kaatuneisiin liittyvä paperisota. Meillä päällikkö yleensä kirjoitti kaatuneen omaisille kirjeen, joissakin tapauksissa



Kuvia kaatuneiden evakuoimis-
keskuksen (KEK) toiminnasta.
Kaatuneet otetaan pinosta,
pestään, arkutetaan ja toimitetaan
junaan. Talvella huoltotoimet
edellyttivät myös vainajien
sulattamista. SA-kuvia 28312,
158213, 166208.



minäkin jouduin kirjeen kirjoittamaan. Muutenkin kaatuneen henkilökohtaisten tavaroiden kotiin lähettäminen oli ikävää, kun miehet olivat vasta elämänsä alkutaipaleella, kun kuolema korjasi. Paljon olisi niilläkin miehillä ilman sotaa ollut elämää jäljellä. Jumala kai sitten katsoi, että tämä ja tuo piti ottaa elämästä pois. Minua kait sitten Luoja suojausi.

Kaatuneiden huolto siirsi henkistä taakkaa huollon henkilöstölle, joka sai sen monikertaisena päällensä, kun se joutui huoltamaan samalla kertaa useiden joukkojen kaatuneet. Vainajien joukkoon mahtui hajoamistilassa olevia ja pahasti silpoutuneita ruumiita. Naiset näyttivät selviävän huoltotoimissa henkisesti miehiä paremmin.⁶⁷ Lauri Palva muistelee, kuinka kaiken nähnyt kupparimurto kanto vastuun pahimmin silpoutuneiden vainajien pesusta ja arkuttamisesta. Hänen apunaan ollut lotta itki aluksi kaiken päivää, mutta teki työtä.⁶⁸

Huollon henkilöstön henkisestä luhistumisesta ei ole tietoa, mutta ainakin yksi kaatuneiden evakuoitikeskus tilasi rauhoittavia ja unta antavia lääkkeitä. Eräs kaatuneiden huoltoon käsketty täydennysmiesten ryhmä kieltäytyi tehtävästä ja ilmoitti mielummin lähtevänsä taistelujoukkoihin.⁶⁹

Henkinen taakka painoi kaatuneiden huoltoa myös kotirintamalta päin. Omaisten syytökset ja vaatimukset kaatuneiden huoltoa kohtaan saattoivat olla voimakkaita. Lauri Palvan kuvaus valaisee näitä paineita, joita omaiset asettivat huollon henkilöstölle:

Toimistossa päivystin puhelinta vääpelin kanssa vuorotellen. Se olikin vaikeaa alituisten soittojen tähden. Hermostuneet omaiset kyselivät vaikka mitä; ei vain vainajaa, vaan jopa sukkiä, joita ei ollut kotiin tullessa jäämistössä. Eräs upseerin leski, jonka mies oli vielä ruumispinossa, vaati aatelispuolisonsa lähettämistä heti kotiin. ”Aatelinen upseeri on lähetettävä!” ”Täältä tulevat kaikki vuorollaan. Pyydän odottamaan kärsivällisesti.” Tulipa itsensä Mannerheimin allekirjoituksella nimelleni osoitettu sähkö. ”Lähetäkää Daragan heti kotiin.” Soitin heti vastauksen sotarovastille. Daragan on pinossa missä kohtaa lieneekin. On mahdotonta penkoa. Tulee aikanaan. Sotarovasti selittääköön asian päämajassa. Vahinko, että suutuksissani heitin Mannerheimin sähkönen rypistettynä paperikoriin. Kärsivällisyys oli loppunut. Olin jo kauan töitteni takia voinut nukkua vain 2–3 tuntia yössä.⁷⁰



Kaatuneiden huolto vaati myös laajaa kirjanpitoa. Alkuperäisen kuvatekstin mukaan kuvassa on KEK:n toimisto Tolvajärvellä 1941. SA-kuva 33803.

Jäämistöjen käsittelyssä pyrittiin noudattamaan hienotunteisuutta. Kotiin lähetetystä materiaalista poistettiin kaikki sellainen, joka olisi saattanut loukata omaisten tunteita. Myös korjauskelvoton omaisuus tuhottiin. Tästä huolimatta omaisuutta katosi eri syistä ja omaiset saattoivat intensiivisesti perätä heille kuuluvaa jäämistöä – ääritapauksissa tulitikkuauskeja myöten. Tosiasia on myös se, että jäämistöjä yksinkertaisesti varastettiin.⁷¹

Kaatuneiden kokoaminen ja toimittaminen kotiseudulle mahdollisimman siistissä ja huolletussa kunnossa oli huollon henkilöstölle raskas kokemus. Näin se kuitenkin helpotti muun armeijan ja omaisten henkistä taakkaa. Kaatuneiden arvokas kohtelu osoitti konkreettisesti sen arvon, jota yhteiskunta sankariuhriille antoi. Näin se oli psykologisesti merkittävässä asemassa, kun suruprosessia hallettiin ohjata valtion kannalta myönteiseen tai ainakin vaarattomaan suuntaan.



Sankarihautaus Viipurissa jatkosodan aikana. Taustalla talvisodan aikana tuhoutuneen tuomiokirkon rauniot. SA-kuva 58527.

Lopuksi

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia* vuodelta 2010 todetaan, että viranomaisilla, kirkoilla ja järjestöillä on valmiudet antaa psykososiaalista tukea. Tuen on tarkoitus ehkäistä stressireaktioiden ja -häiriöiden negatiivinen vaikutus kansakunnan henkiseen kriisinkestävyyteen. Kansankirkot, diakonia ja hautaustoimi mainitaan erikseen.⁷²

Kaatuneiden huollon osalta se tarkoittaa, että valtio tukeutuu edelleen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Hautaustoimilain nojalla kirkko vastaa hautauksesta, mutta sen lisäksi turvallisuusstrategia odottaa kirkolta myös henkistä ja hengellistä tukea. Kirkolle on siten edelleen varattu tehtävä kansakunnan henkisessä johtamisessa.

Kaatuneiden huolto perustuu nykyisellään toisen maailmansodan kokemuksiin ja sen tavoitteet määritellään edelleen niiden mukaisesti. Voimassa oleva Puolustusvoimien *Kaatuneiden huollon opas* (1990) määrittelee kolme tahoja, joita huolto pyrkii palvelemaan: kaatunut itse, omaiset ja taistelevat joukot.

Kaatuneiden huollon päämääränä on kunnian osoittaminen ja viimeisen palveluksen suorittaminen kaatuneille tai muuten kuolleille. Tarkoituksena on myös omaisten auttaminen sekä heidän surunsa huojentaminen. Hyvin hoidetulla kaatuneiden huollolla on joukkojen henkistä kestäkykyä ylläpitävä vaikutus. Kaatuneiden huolto on toisaalta osa kirkollista työtä ja toisaalta sotilaspappien toimialaan kuuluva huoltolaji. Se kuuluu kirkon palvelutehtävän, diakonian piiriin.⁷³

Puolustusvoimien yhteistyökumppanina kirkolle jää itsenäinen rooli, mutta valtio odottaa kirkon toimivan tavalla, joka lisää yhteiskunnan vakautta, kuten *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia* osoittaa. Kirkko on viime vuosina ollut valmis ottamaan sen roolin, joka sille on tarjottu.⁷⁴ Onko se myös mahdollisessa sotatilanteessa halukas asettumaan valtion poliittisten tavoitteiden taakse? Entä mitä keinoja kirkolla olisi käytettävänä? Olisiko sankariuhri edelleen se tulkinta, joka tekisi kuoleman merkitykselliseksi?

Tutkimustietoa pohdinnan tueksi ei ole. Viime sotien jälkeen aktiivisesti ylläpidetty sankarikuoleman kulttuuri hautausmaiseen ja muistohetkineen on jätetty vaille tutkimusta. Tämä on yllättävää, kun ajattelee, miten keskeisellä



Hiljainen hetki kahden kaatuneen äärellä. Alkuperäisen kuvatekstin mukaan tapahtumapaikka on Lintulan luostarin luona 5.9.1941. SA-kuva 172950.

sijalla se on suomalaisessa kulttuurissa. Tällainen tutkimus voisi valaista sitä, olisiko viime sotien perinnöllä edelleen kantavuutta.

Kysymys yhteiskuntatason ja yksilötason välisestä jännitteestä tuskin on hävinnyt. Luultavasti on käynyt pikemminkin päinvastoin. Sotavuosien kokemukset osoittivat, että yhteiskunnan tuli järjestää kaatuneiden huolto yksilöä kunnioittaen. Omaisten suruun sekä joukkojen henkiseen kestokykyyn suuntautuvat kaatuneiden huollon motiivit konkretisoituvat vain sitä kautta, miten kaatuneeseen itseensä suhtaudutaan. Kauniilla ja vakuuttavalla tavalla kaatuneiden huollon merkityksestä todistaa talvisodan venäläinen veteraani Viktor Stepakov:

Melko tärkeä puna-armeijalaisten mielialaan vaikuttanut tekijä oli epäinhimillinen suhtautuminen taisteluissa kaatuneisiin sotureihin, jotka jäivät lojumaan kuolinpaikalleen: metsiin, soille ja järvien jäälle. Jäätäneet ruumiit viruivat päiväkausia, kunnes paksu lumivaippa peitti ne. Kammottavalta tuntui katsella, kun metsässä tai metsätietä kulkeva panssarivaunu painoi tiellään makaavan jäätäneen ruumiin telaketjullaan lumeen. Se oli siihen aikaan yleinen ilmiö, johon kukaan päällystöstä ei kiinnittänyt huomiota. Mutta vastasaapuneeseen täydennyserään näky teki moraalisesti masentavan vaikutuksen – jo ennen kuin oli ehditty taistelukentälle.

Entä suomalaiset sitten?

Esimerkiksi itse näin maassa makaavan suomalaissotilaan ruumiin erittäin harvoin, kaatunutta upseeria en nähnyt kertaakaan, vaikka me hyökkäsimme ja suomalaiset puolustautuivat ja vetäytyivät. Suomalaiset sotivat erittäin taloudellisesti, järkevästi ja säästeliäästi, varsinkin ihmishenkien suhteen, arvosta, aselajista ja asemasta riippumatta. - - - Järjestäessään taisteluasemiaan suomalaiset ottivat ehdottomasti huomioon haavoittuneiden ja kaatuneiden evakuoimisen. Se oli heille yhtä tärkeää kuin huolenpito elävästä ihmisestä. - - - Haavoittuneet lähetettiin sairaaloihin viipymättä, kaatuneet sisämaahan haudattaviksi kunnianosoituksin. Todisteeksi käy tosiasia, että koko Siestarjoen ja Viipurin välisellä alueella emme nähneet ainoatakaan suomalaissotilaiden hautaa. Se on jälleen todiste siitä, että on sodittava sivistyneesti, menettämättä inhimillisyyden tunnetta, kunnioitettava ihmisyyttä – eikä vain elinaikana vaan myös sen jälkeen. Varsinkin jos ihminen on kaatunut taistelussa maansa puolesta.⁷⁵

VIITTEET

- 1 Yhteiskunnan turvallisuusstrategia 2010, 51–53.
- 2 Kiitän Etelä-Suomen sotilasläänin esikuntaa tuesta kuvien hankkimisessa.
- 3 Hyvän kuvan antaa esimerkiksi Orsila (2011).
- 4 Kempainen 2006, 251.
- 5 Kirves 2008, 19.
- 6 Vrt. Roseliuksen (2010, 20–23) hahmottelema jako muistokulttuurista toisaalta vallanpitäjien ohjaamana prosessina, toisaalta yksittäisten ihmisten tarpeena. Brittiläisen T. G. Ashplantiin viitaten Roselius kirjoittaa: Henkilökohtainen ja alisteinen kertomus vaikuttaa viralliseen kertomukseen. Julkisen muiston täytyy pystyä artikuloimaan populaareja mielikuvia sen sijaan, että se loisi pelkästään eliitin haluamaa kuvaa.
- 7 Vappula 1982, 240–242; Vappula 1989, 112–113.
- 8 Lackman 2004, 51–52.
- 9 Poteri 2009, 286–287.
- 10 Poterin (2009) tutkimus on tämän prosessin kuvaamista.
- 11 Lappalainen 1977, 11; Lappalainen 1981, 201.
- 12 Lappalainen 1977, 12; Lappalainen 1981, 201. Helsinki: Kolbe & Nyström 2008, 165–166; Viipuri: Fingerroos 2009, 313–314.
- 13 Lappalainen 1977, 12; Paunu 1989, 160–161.
- 14 Poteri 2009, 279–282.
- 15 Huttunen 2010, 107–109.
- 16 Huttunen 2010, 222–255.
- 17 Hoppu 2008, 76.
- 18 Boström 1927. Simonideen säkeet välittää Herodotos (Historiateos 7.228).
- 19 Roselius 2010, 10–11, 91–114.
- 20 Roselius 2010, 73.
- 21 Huttunen 2010, 109–110.
- 22 Peltonen 2003, 236–243.
- 23 Diktonius 1956.
- 24 Tepora 2011, 190–191
- 25 Holkeri 1995, 28–29; Vuori 2011, 89; Kempainen 2006, 66.
- 26 Holkeri 1995, 23–26.
- 27 Holkeri 1995, 10–17; Vuori 2011, 88–89.
- 28 Holkeri 1995, 171.
- 29 Saario 1989, 166.
- 30 Saario 1989, 167. Holkeri (1995, 44–57) kuvaa kehitystä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä yksityiskohtaisesti. Jaakko Sillanpää (2002) mukaan hänen isänsä Johannes Sillanpää vaikutti merkittävästi kaatuneiden evakuoimiseen.
- 31 Saario (1989) tekee KEK:n organisaatiosta ja toiminnasta yksityiskohtaisesti selkoa. Ks. myös Holkeri 1995, 57–60; Vuori 2011, 98–99.
- 32 Vrt. Pentikäinen 1990, 93.
- 33 Kempainen 2006, 74–78.
- 34 Tepora 2008, 110.
- 35 Kempainen 2006, 81–82.
- 36 Kansanaho 1991, 178.
- 37 Holkeri 1995, 121.
- 38 Kansanaho 1991, 182; Holkeri 1995, 123–124.
- 39 Saario 1989, 183–185; Kansanaho 1991, 182, 186–187; Holkeri 1995, 122–126. Sodan ajan tunnistamattomista vainajista, ks. Saario 1986.
- 40 Kansanaho 1991, 186; Holkeri 1995, 126–127.
- 41 Kansanaho 1991, 316; Holkeri 1995, 139.
- 42 Holkeri 1995, 146.
- 43 Isän ikävä 179.
- 44 Sillanpää 2002, 122–125.
- 45 Holkeri 1995, 152–153.
- 46 Kansanaho 1991, 383–384; Holkeri 1995, 157–158.
- 47 Holkeri 1995, 81.
- 48 Holkeri 1995, 94
- 49 Holkeri 1995, 95.
- 50 Peltonen 2003, 210–211; Tepora 2008, 120; 2011, 268–271.
- 51 Punaisten hautojen sodanjälkeisestä kunnostuksesta, ks. Peltonen 2003, 227–236.
- 52 Lindstedt 1999, 417–421, 624–628.
- 53 Lindstedt 1999, 417–421, 623–624.
- 54 Sanakarihautauksen kriteereistä, ks. Kansanaho 1991, 319; Holkeri 1995,

- 141–143; Kempainen 2006, 146–147.
- 55 Palolampi 1940, 302. Romaanin myynnistä, ks. Vuori 2011, 111.
- 56 Sankariuhrikäsityksestä, ks. Huttunen 2010, 222–244.
- 57 Isän ikävä 2001, 124. Sama katkeruuden olemassaolo välittyy useista muistakin kirjan muistelmista. Eräessä kertomuksessa leski menetti tarmokkuuden ja eräänlaisen otteen elämästä (Isän ikävä 150).
- 58 Tämän voi todeta vaikkapa lukemalla teoksia Risti rintamalla (1940) ja Uhrasimme henkemme (1941). Ks. myös Tilli 2012, 151–160.
- 59 Tepora 2011, 252.
- 60 Huttunen 2010, 187–189.
- 61 Tepora 2011, 255–256.
- 62 Kempainen 2006, 92.
- 63 Holkeri 1995, 82–83; Kempainen 2006, 87–88.
- 64 Kempainen 2006, 63.
- 65 Pyysalo 2008, 16.
- 66 Lainaukset: Huttunen 2008, 44.
- 67 Kansanaho 1991, 317; Holkeri 1995, 168–169.
- 68 Palva 2000, 34.
- 69 Saario 1989, 188.
- 70 Holkeri 1995, 172–173. Myöhemmin Palva (2000, 65–66) kuvaa muistelmissaan tapahtumakulkua yksityiskohdissaan hiukan toisin, esimerkiksi Daragan ja aatelinen upseeri ovat kaksi eri henkilöä. Näkemys tilanteen kaoottisuudesta ja puhelinrumbasta on kuitenkin sama molemmissa muistelmissa.
- 71 Saario 1989, 185–186.
- 72 Yhteiskunnan turvallisuusstrategia 2010, 52–53.
- 73 Kaatuneiden huollon opas 1990, 9.
- 74 Haastettu kirkko (2012), 190–192.
- 75 Stepakov 1996, 118–121.

AIKALAISKIRJALLISUUS, MUISTELMAT JA KUVALÄHTEET

- Boström, H. J. (1927), Sankarien muisto. Suomen itsenäisyyden ja vapauden puolesta henkensä antaneiden kansalaisten elämäkertoja. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja 5. Helsinki.
- Diktonius, Elmer (1956), Kirjaimia ja kirjavia. Runoja. Toim. Jörn Donner. Helsinki: Tammi.
- Herodotos (1964), Historiateos 1–2. Suom. Theodor Rein. Antiikin klassikot. Porvoo: WSOY.
- Isän ikävä. Sotaorvot kertovat (2001). Toim. Timo Malmi. Jyväskylä: Atena kustannus Oy.
- Palolampi, Erkki (1940), Kollaa kestää. Kertomuksia Kollaanjoen rintamalta. Porvoo: WSOY.
- Palva, Lauri (2000), Sankarivainajien tie kotiin. Riihimäki: omakustanne.
- Puolustusvoimien kuvakeskus, SA-kuvat.
- Pyysalo, Risto (2008), ”Sotilaspappina talvi- ja jatkosodassa.” Veteraanit kirkkotiellä. Suomen sotaveteraaniliiton hengellinen toimikunta. Helsinki: Suomen sotaveteraaniliitto. 12–18.
- Risti Rintamalla (1940). Toim. Joh. Björklund & Rolf Tiivola. Helsinki: Otava.
- Stepakov, Viktor (1996), Sodalla on hintansa. Suom. Esa Adrian. Helsinki: Otava.
- Uhrasimme henkemme. Koti, isänmaa ja uskonto sankarivainajiemme kirjeiden valossa (1941). Toim. Rolf Tiivola. Helsinki: Fennia.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS JA MUUT LÄHTEET

- Fingerroos, Outi (2009), ”Viipurin punaiset kuolemat.” Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Pertti Haapala & Tuomas Hoppu. Helsinki: WSOY. 309–319.
- Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011 (2012). Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. [Tampere].
- Holkeri, Heikki (1995), Kaatuneiden eva-

- kuoiminen ja hautaaminen. Ylemmän pastoraalitutkinnon tutkimustyö. Julkaisematon. Tekijän hallussa.
- Hoppu, Tuomas (2008), ”Punaisten asejunasta rintamataisteluihin.” Tampere 1918. Toim. Tuomas Hoppu ja julkaisuryhmä. Tampereen museoiden julkaisuja 100. Tampere. 56–95.
- Huttunen, Niko (2008), ”Sotaväapelit. Komppanian huolto viime sodissa.” Huolto pelaa! Väapelikilta ry:n toimintaa ja perinteitä 2002–2006. Toim. Terhi Latva-Käyrä, Veikko Hiiri, Niko Huttunen. Helsinki: Väapelikilta. 33–47.
- Huttunen, Niko (2010), Raamatullinen sota. Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa. Historiallisia tutkimuksia 255. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kaatuneiden huollon opas (1990). Helsinki: Pääesikunnan koulutusosasto.
- Kansanaho, Erkki (1991), Papit sodassa. Porvoo: WSOY.
- Kemppainen, Ilona (2006), Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. Bibliotheca historica 102. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kirves, Jenni (2008), ”’Päivittäinen myrkyannoksemme.’ Sensuuria ja propagandaa jatkosodassa.” Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. Helsinki: Johnny Kniga. 13–61.
- Kolbe, Laura & Samu Nyström (2008), Helsinki 1918. Pääkaupunki ja sota. Helsinki: Minerva.
- Lackman, Matti (2004), ”Saksassa ja Saksan joukoissa menehtyneet.” Lars Westerlund (toim.), Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa. Venäjän, Saksan, Ison-Britannian, Ranskan, Australian, Uuden Seelannin, Etelä-Afrikan, Yhdysvaltain, Kanadan ja Neuvosto-Venäjän armeijoissa vuosina 1914–22 menehtyneet suomalaiset sekä sotaoloissa

- surmansa saaneet merimiehet. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 6/2004. Helsinki. 39–83.
- Lappalainen, Jussi T. (1977), ”Punakaartin lääkintähuollosta 3: Jodoformia ja kunnianlaukauksia.” *Helsingin lääkirilehti* 3/77. 8–14.
- Lappalainen, Jussi T. (1981), *Punakaartin sota 1. Punaisen Suomen historia*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Lindstedt, Jukka (1999), *Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, Sarja A 221*. Helsinki.
- Orsila, Markku (2011), *Kirkon Kauhajoki-hanke. Loppukertomus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2011:4*. Helsinki.
- Paunu, Eira (1989), ”Hjalmar Paunu ja vuosisadan alkupuolen nuorkirkollinen liike.” *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 79. Toim. Hannu Mustakallio. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura. 96-171.
- Peltonen, Ulla-Maija (2003), *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta. Suomalaisen kirjallisuusseuran toimituksia 894*. Helsinki.
- Pentikäinen, Juha (1990), *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 530*. Helsinki.
- Poteri, Juha (2009), *Sankarihautaus vapaussodassa. Valkoisten kaatuneiden hautaaminen Suomessa vuonna 1918*. Helsinki: PK-koulutuskeskus Oy.
- Roselius, Aapo (2010), *Kiista, eheys, unohtus. Vapaussodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918–1944. Bidrag till kändedom av Finlands natur och folk 186*. Helsinki: Societas scientiarum fennica.
- Saario, Lauri (1986), ”Sotiemme 1939-1945 tunnistamattomat suomalaiset kaatuneet.” *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 5. 124–153.
- Saario, Lauri (1989), ”Kaatuneiden evakuoitikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa.” *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 8. 166–208.
- Sillanpää, Jaakko (2002), *Tie ja sen raivaaja. Kaatuneiden huollon kehittyminen sotiemme 1939–1944 aikana*. Toim. Pekka Kuremaa. [Helsinki]: Sotavainajiemme vaalimisyhdistys ry.
- Tepora, Tuomas (2008), ”’Elävät vainajat’ – kaatuneet kansakuntaa velvoittavana uhrina.” *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. Helsinki: Johnny Kniga. 103–132.
- Tepora, Tuomas (2011), *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917-1945*. Helsinki: WSOY.
- Tilli, Jouni (2012), *The Continuation War as a Metanoic Moment. A Burkean Reading of Lutheran Hierocratic Rhetoric*. *Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Science* 449. Jyväskylän yliopisto.
- Vappula, Kari (1982), *Sotilaspapin virka Suomen ruotujakoisessa sotaväessä 1812-1880. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 123*. Helsinki.
- Vappula, Kari (1982), *Sotilaspapin virka Suomen asevelvollisessa sotaväessä 1881-1905. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 146*. Helsinki.
- Vuori, Timo Tapani (2011), *Paimen vailla hiippakuntaa. Kenttäpiispan viran synty ja vaikutus sotilaspapiston asemaan Suomen puolustusvoimissa ja kirkossa vuosina 1939-1944*. Helsinki: omakustanne.
- Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (2010). *Valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2010*. http://www.defmin.fi/files/1696/Yhteiskunnan_turvallisuusstrategia_2010.pdf

Sosiaalityöntekijöiden, diakoniatyöntekijöiden ja etuuskäsittelijöiden näkemykset toimeentulotuen saajista

TIIVISTELMÄ

Tarkastelen artikkelissa, miten kunnan sosiaalityöntekijät, kirkon diakoniatyöntekijät ja Kansaneläkelaitoksen etuuskäsittelijät suhtautuvat toimeentulotuen saajiin Suomessa. Olen kiinnostunut siitä, kuinka oikeutettuina kollektiivisesti järjestettyyn tukeen ammattilaiset näkevät toimeentulotuen saajat. Lähestyn ammattilaisten näkemyksiä ansaitsevuuden (*deservingness*) ja ansaitsevuuden kriteerien kautta. Aineistona käytän vuonna 2011 kerättyä sähköpostikyselyä hyvinvointivaltion ammattilaisille (n=2 124). Menetelminä sovellan ristiintaulukointia ja binaarista logistista regressioanalyysiä. Tulosten mukaan sosiaali- ja diakoniatyöntekijät sekä Kelan etuuskäsittelijät näkevät toimeentulotuen saajat oikeutettuina saamaansa tukeen. Ryhmien välillä on kuitenkin selviä eroja kela-laisten ollessa kriittisempiä näkemyksissään kuin sosiaali- ja diakoniatyöntekijät. Analyysien mukaan työkokemuksen pituus, puoluekanta ja taloudellinen tilanne kytkeytyvät ammattilaisten näkemyksiin.

Johdanto

Avun ansaitsevuuden (*deservingness*) tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, kuinka oikeutettuina yhteiskunnan järjestämään tukeen kansalaiset näkevät apua tarvitsevat. Tutkitaan, keitä kansalaiset ovat valmiita auttamaan. (Kangas 2000; Appelbaum 2001; Halleröd 2004; van Oorschot 2006; 2008.) Ansaitsevuuteen kriteerien kautta pohditaan, ovatko ahdingossa olevat oikeutettuja kollektiivisesti järjestettyyn tukeen. Näiden kriteerien taustalla on yleinen kansalaiskeskustelu,

jonka olemus on pyritty tiivistämään mahdollisimman kuvaaviin teoreettisiin ulottuvuuksiin. Ulottuvuudet mittaavat apua tarvitsevien yksilöllisiä ominaisuuksia, jotka oletetusti vaikuttavat kansalaisten auttamishalukkuuteen. Kyse on pelkistetysti siitä, että tietyt vaatimukset täytettyään yksilö nähdään kunnollisena, jolle avun antaminen mielletään oikeutetummaksi kuin avun kohdistaminen lurjuksille, kuten laiskoille tai kiittämättömille (Kangas & Sikiö 1996, 129).

Kriteereistä on kirjoittanut esimerkiksi van Oorschot (2000; 2006; 2009), joka tiivistä kansalaiskeskustelun viideksi ehdoksi (*deservingness criteria*). Ensimmäinen niistä on *tarve*. Mitä enemmän yksilön nähdään tarvitsevan apua, sitä oikeutetummaksi hänet mielletään yhteiskunnan järjestämään apuun. Kriteereistä *kontrolli* liittyy kysymykseen, pystyykö yksilö vaikuttamaan elämäänsä vai johtuuko hänen avun tarpeensa ennemminkin kohtalosta. Edelleen pohditaan, onko köyhä aiheuttanut ahdinkonsa käytöksellään, kuten laiskuudella tai heikolla työmoraalilla. Kolmas kriteereistä on *identiteetti*. Pystyykö avun antaja tai käytännössä veronmaksaja samaistumaan apua tarvitseviin? Näkeekö hän toimeentulotuen saajassa ja itsessään mitään yhteistä vai mieltääkö hän huonooiset tavallisesta elämänmenosta syrjäytyneiksi? Oleellista on kysymys, kuuluuko avunsaaja meihin vai kenties heihin, kuten köyhään alaluokkaan, jonka elämäntyylillä poikkeaa huomattavasti enemmistön (maksajat) vastaavasta (ks. myös Korpi 1983; Albrekt Larsen 2006). Kriteereistä *asenne* mittaa sitä, ovatko avun hakijat nöyriä ja kiitollisia saamastaan tuesta. Viimeinen kriteereistä on *vastavuoroisuus*. Tärkeää on, onko ahdingossa oleva osallistunut aikaisemmin tai osallistuuko tulevaisuudessa sosiaaliturvan rahoitukseen. Oikeus apuun pitää ansaita. Kriteerit voidaan tiivistää muutamaankin kysymykseen, joiden kautta ansaitsevuuskeskustelu on helposti ymmärrettävissä. Avun tarvitsijan ansaitsevuutta arvioidessaan kansalainen voi esittää mielessään hänelle seuraavanlaisia kysymyksiä: Kuinka suuri avuntarpeesi on? Miksi tarvitset apua? Oletko yksi meistä? Mitä olet tehnyt? Oletko valmis auttamaan toisessa tilanteessa minua? Oletko kiitollinen ja nöyrä saadessasi apua?

Albrekt Larsenin (2006) mukaan ansaitsevuudesta käyty diskurssi on ominaista juuri residuaalisille hyvinvointivaltioille, joissa kansalaiset jakautuvat sosiaaliturvan maksajiin ja käyttäjiin. Näiden maiden tarveharkintainen sosiaaliturva jakaa yksilöt meihin (maksava keskiluokka) ja heihin, jotka elävät sosiaaliturvan varassa. Näiden sosiaaliturvan varassa elävien yksilöiden avun tarpeen todenmukaisuutta arvioidaan ja heihin liitetään kansalaiskeskustelussa varsin kovia termejä, kuten ”sossukuningattaret” (*welfare queens*). Albrekt Larsen

näkee, että tämä ajattelumalli on vieras pohjoismaalaisille, koska täällä kaikki osallistuvat osaltaan hyvinvointivaltion rahoitukseen ja hyväosaiset kuuluvat hyvinvointijärjestelmän käyttäjiin esimerkiksi päivähoito- tai terveyspalvelujen takia. Samanlaisesta ilmiöstä on kirjoittanut Korpi (1983) käyttämällä käsitettä hyvinvointivaltion takapotku (*welfare backlash*), joka turvaa universaalien järjestelmien legitimitettiin laajasta intressipohjasta johtuen. Tästä takapotkusta huolimatta tutkimuksen aihe on relevantti, koska artikkelissa keskitytään sellaiseen pohjoismaiseen hyvinvointivaltion etuuteen, johon tarveharkintaisuus ja sitä kautta ansaitsevuuskeskustelu kytkeytyvät tiukasti. Toimeentulotuen kannatus onkin tutkimusten mukaan heikompa kuin suomalaisen sosiaaliturvan yleensä (esim. Kaks 2011).

On tutkimuksia, joissa huono-osaisten tai erilaisissa elämäntilanteissa olevien yksilöiden oikeutta yhteiskunnan järjestämään apuun lähestytään teoreettisesti van Oorschotin (2000; 2006; 2009) ansaitsevuuskriteereillä. Kuitenkin näissä tutkimuksissa on empiirisesti testattu vain tärkeimmäksi miellettyä ansaitsevuuskriteeriä eli kontrollia. Esimerkiksi Albrekt Larsen (2006) käytti paljon mielenkiintoa herättäneessä kirjassaan köyhyyden selitysmalleista yksilöllistä syytöstä, jonka hän näki mittavaan kontrollia. Myöskään van Oorschot ei soveltanut kriteerijakoa artikkeliansa empiirisissä osioissa vaan siirtyi suoraan väittämiin, joissa vastaajien tuli arvioida, kuinka huolissaan he ovat eri elämäntilanteissa olevista, kuten ikääntyneistä, maahanmuuttajista ja työttömistä. Tästä syystä tarkastelen artikkelissani kaikkia kriteerejä usealla asenneväittämällä. Tulosten pohjalta tulkitseen, kuinka apua ansaitsevina hyvinvointivaltion ammatillaiset näkevät toimeentulotuen saajat.

Miksi hyvinvointivaltion ammatillaisten käsitysten tutkiminen on tarpeellista? Ensinnäkin voidaan ajatella, että se, miten he suhtautuvat huono-osaisiin, vaikuttaa asiakastyöhön. Harkintavaltaa käyttävien ammatillaisten asema on merkittävä siinä, millaiseksi laissa määritelty sosiaalipolitiikka käytännössä muodostuu. Heillä on valtaa sosiaalipolitiikan toimeenpanoprosessissa, johon asenteiden ja käsitysten tiedetään kytkeytyvän. (Reingold & Liu 2008; Lipsky 1980; Keiser 1999.) Toiseksi tutkimusaiheeni liittyy laajemmin hyvinvointivaltion legitimitettiin, koska se, miten kansalaiset ovat kokeneet asioinnin erilaisissa hyvinvointivaltion organisaatioissa, vaikuttaa heidän mielipiteisiinsä hyvinvointivaltiosta yleensä (Kumlin 2002; 2007). Ammatillaisten asenteiden tutkimisella on siis laajemmin sosiaalipoliittista merkitystä. Ansaitsevuusnäkemykset liittyvät myös siinä mielessä järjestelmän legitimitettiin, että ne

kertovat, kuinka paljon tässä tapauksessa toimeentulotukea halutaan rahoittaa (Appelbaum 2001; Petersen ym. 2010).

Tarkastelen artikkelissa, miten hyvinvointivaltion ammattilaisista kunnan sosiaalityöntekijät, kirkon diakoniatyöntekijät ja Kansaneläkelaitoksen etuuskäsittelijät suhtautuvat toimeentulotuen saajiin. Lisäksi analysoin, onko ammattiryhmien välillä eroja käsityksissä ja voidaanko yksilöllisillä tekijöillä selittää mahdollisia eroja. Uutta aikaisempaan tutkimukseen nähden on käytettyjen vastemuuttujien lisäksi se, että suomalaisten ammattilaisten näkemyksiä vertaillaan. Tähän mennessä on tarkasteltu sosiaalityöntekijöiden ja Kelan etuuskäsittelijöiden köyhyysnäkemyksiä erikseen (Niemelä 2010; Blomberg ym. 2013; Kallio 2013). Lisäksi käytetään aikaisempaan ammattilaistutkimukseen nähden uudenlaisia selittäviä tekijöitä, joita ovat ammattilaisen henkilökohtainen taloustilanne, asiakkaiden kohtaamisen (*exposure*) määrä ja ideologiset näkemykset.

Ammattilaisten väliset erot näkemyksissä huono-osaisuudesta

Kunnan sosiaalityöntekijät, kirkon diakoniatyöntekijät ja Kelan etuuskäsittelijät poikkeavat ammattiryhminä toisistaan, minkä takia oletan, että heidän näkemyksensä toimeentulotuen saajista eroavat toisistaan. Näen sosiaalityöntekijät sosiaalialan vahvana professiona, jota määrittää oma tieteenala, tutkimus, teoria, hyvät käytännöt ja eettiset ohjeistukset. Sosiaalityöntekijöillä on laissa määritelty pätevyysvaatimus, ammatillistieteellinen koulutus ja heidän etujaan valvova ammattiliitto. Sosiaalityöntekijöillä on työssään lain määrittelemissä puiteissa harkinta-, kontrolli- ja asiantuntijavaltaa. He käyttävät tarveharkintaa (etenkin toimeentulotuki), valikoivat asiakkaita ja laativat viranomaispäätöksiä. (Ks. esim. Dellgran & Höjer 2005.) Toisaalta ammatin yleinen arvostus on heikohko ja alalla toimii paljon epäpäteviä sosiaalityöntekijöitä (ks. liitetaulukko 2). Kelan etuuskäsittelijöitä ei voida puolestaan pitää professiona, koska heiltä puuttuu selkeät pätevyysvaatimukset ja yhteinen koulutus. Kelan etuuskäsittelijöiden työtä määrittää voimakkaimmin lainsäädäntö, joka antaa heille vain vähän liikkumavaraa viranomaispäätöksiä tehdessään. Kelalaisten voidaan mieltää muistuttavan valituista ammattilaisista eniten Weberin (1947) klassista byrokraattia, jonka tulee noudattaa tarkkaan sääntöjä ja ohjeita sekä keskittyä persoonattomasti asioiden täytännönpanoon. Kirkon diakoniatyöntekijät sijoittuvat näiden kahden ryhmän väliin. Diakoniatyöntekijät poikkeavat sosiaalityöntekijöistä siinä, ettei

heillä ole omaa tieteenalaa, koska heitä koulutetaan ammattikorkeakouluissa. Heillä on sitä vastoin eniten harkintavaltaa tehdessään asiakkaitaan koskevia päätöksiä, koska heidän työtään ei määrittele samalla tavoin laki kuin julkisella sektorilla työskenteleviä. Kenelläkään ei ole lähtökohtaisesti oikeutta diakoniatyöntekijöiden apuun, mutta heillä on velvollisuus auttaa (Juntunen 2011, 118). Diakoniatyö on viime vuosina lähentynyt luonteeltaan sosiaalityötä ja kirkon asema on suomalaisessa köyhyyspolitiikassa voimistunut (Hiilamo 2010; Kuitvalainen & Niemelä 2011).

Hyvinvointivaltion ammatillaiset poikkeavat toisistaan organisaation, avun myöntämiskriteerien ja asiakasryhmien suhteen. Kunnan sosiaalityöntekijät ja Kelan etuuskäsittelijät työskentelevät julkisella sektorilla, kun taas diakoniatyöntekijät toimivat kolmannella sektorilla seurakuntien palveluksessa. Sosiaalityöntekijöiden työtä määrittää avun tarveharkintaisuus, kelalaisia avun universaalisuus ja diakoniatyöntekijöitä avun vapaaehtoisuus. Kelan etuuskäsittelijät ovat tekemisissä työssään myös muiden kuin huono-osaisten asiakkaiden kanssa, koska Kelalla on etuuksia kaikkiin elämänvaiheisiin. Kyseinen laitos huolehtii osasta selvästi universaaleista etuuksista, kuten lapsilisästä. Kelalaisten tausta ei ole sosiaalihuollollinen kuten on kahdella muulla ammattiryhmällä. Sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään huono-osaista ja heidän työtään määrittää tarveharkinnan lisäksi kontrolli. Sosiaalityöntekijät ovat lähimpänä toimeentulotuen saajia, koska toimeentulotuki kuuluu kunnallisiin sosiaalipalveluihin. Diakoniatyöntekijöiden työtä määrittää puolestaan vapaaehtoisuus. Heidän asiakasryhmänsä koostuu huono-osaista, jotka ovat jääneet ilman riittävää apua julkisella sektorilla. Suurimman autettavien ryhmän muodostavat moniongelmaiset ja monivelkaiset, jotka ovat tippuneet kaikkien julkisten turvaverkkojen läpi. Asiakkaista noin kolmasosa saa toimeentulotukea, mutta useimmat ovat olleet tuen piirissä lähimenneisyudessa. (Kainulainen ym. 2009; Juntunen 2011.) Sosiaali- ja diakoniatyön asiakkaista osa on jäänyt pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle ja elävät syvässä köyhyydessä. Diakoniatyöhön ei liity samalla tavoin kontrollia kuin kuntien sosiaalityöhön ja täten diakoniatyöntekijöiden asiakkaat ovat hakeutuneet palvelujen piiriin vapaaehtoisesti, mikä ei aina pidä paikkaansa sosiaalityössä.

Kuten edellä on käynyt ilmi, artikkelin ammatillisilla on erilaiset koulutukset. Tämä tukee oletustani, että näkemyseroja on sosiaalityöntekijöiden, diakoniatyöntekijöiden ja Kelan etuuskäsittelijöiden välillä. Koulutuksen on todettu olevan tärkeä tekijä sekä kansalais- että ammattilaistutkimuksissa,

kun pyritään ymmärtämään näkemyksiä köyhyyden syistä tai empaattisuutta huono-osaisia kohtaan (Kangas & Sikiö 1996; Holm 2002). Tutkimusten mukaan matalasti koulutetut tukevat useammin köyhyyden yksilöllistä selitysmallia kuin korkeasti koulutetut (Niemelä 2008, 594). Tämä näkyy myös sosiaalityöntekijätutkimuksissa, joissa se, onko suorittanut maisteritutkinnon sosiaalityössä vai ei, määrittää näkemyksiä sosiaalisista ongelmista. Alalle vaadittavan koulutuksen suorittaneet arvioivat sosiaalisten ongelmien johtuvan useammin rakenteellisista tekijöistä kuin ilman vaadittavaa koulutusta toimivat. (Blomberg ym. 2013; Kallio ym. 2013.) Myös suomalaisesta kansalaistutkimuksesta ilmenee, että vähän kouluja käyneiden asenteet toimeentulotukea saavia kohtaan ovat jyrkät. Vähän koulutetut korostavat sellaisia yksilöön liittyviä negatiivisia piirteitä kuin vilpillisyyttä ja laiskuutta. Korkeasti koulutetut uskovat muita enemmän siihen, että apu menee todella tarpeeseen ja että avun saamiseksi ei turvauduta vilppiin. (Kangas & Sikiö 1996, 116–117.)

Näkemyksen yksilölliset taustatekijät

Sen lisäksi, että oletan hyvinvointivaltion ammattilaisten näkemyksen poikkeavan toisistaan johtuen erilaisesta organisatorisesta, institutionaalisesta (avun myöntämisen kriteerit) ja professionaalista ympäristöstä, odotan tiettyjen yksilöllisten tekijöiden selittävän heidän käsityksiään toimeentulotuen saajista. Näitä ovat ammattilaisten työhön ja huono-osaisien kohtaamiseen liittyvät tekijät, joita tässä tutkimuksessa mitataan työkokemuksen pituudella, asiakastyön ja asiakastyöhön liittyvien negatiivisten tai uhkaavien tilanteiden määrällä. Asenteita ja käsityksiä yhteiskunnallisista ilmiöistä on perinteisesti lähestytty yksilön ideologialla ja arvoilla (Kangas 1997; Jaeger 2006). Etenkin perinteinen sosiaalipoliittinen mielipidetutkimus on nojannut vahvasti jakoon yksilön etuihin ja arvoihin, joilla on pyritty selittämään kansalaisten yleisiä käsityksiä hyvinvointivaltiosta, tuloeroista sekä tarkemmin määritellyistä sosiaaliturvan eri osa-alueista. Tässä tutkimuksessa ideologisia tekijöitä lähestytään puoluekannalla ja uskonnollisuudella. Perinteisessä mielipidetutkimuksessa intressejä on lähestytty usein yksilön taloudellisella tilanteella (esim. Kallio 2010). Tässä tutkimuksessa henkilökohtaisilla köyhyyskokemuksilla ja vastaajan arviolla omasta taloudellisesta tilanteestaan operationalisoidaan ammattilaisten ymmärrystä taloudellisessa ahdingossa olevia kohtaan ja heidän mahdollista samaistumista

vaikeassa elämäntilanteessa oleviin eikä niinkään etunäkökulmia.

Työkokemuksen pituudella voidaan ajatella tavoitettavan jotain yksilöllisestä professionalisointiprosessista ja huomioimaan se, että eri sukupolvien ammattilaiset ovat kokeneet hyvin erilaisia aikakausia toimiessaan hyvinvointivaltion palveluksessa. Kun koulutuksen voidaan ajatella takaavan formaalin ammattitiedon ja kompetenssin tehdä kyseistä työtä, liittyy työkokemuksen pituus informaaliin tietoon ja käytännön osaamiseen, mikä on tärkeää professionalisointiprosessissa (Dellgran & Höjer 2005). Työkokemuksen pituus liittyy sosiaalisten ongelmien kohtaamisen määrään ja sukupolvien välisiin kysymyksiin ja eroihin. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että mitä pidempi työkokemus sosiaalityöntekijällä on, sitä myönteisemmin he suhtautuvat työttömiin ja köyhiin. Pitkään sosiaalityöntekijöinä toimineet syyttävät vähemmän yksilöitä köyhydestään kuin alalla vähän aikaan työskennelleet. (Jones 1994; Blomberg ym. 2013; Kallio ym. 2013.) Tämä voi johtua siitä, että ymmärrys huono-osaisuudesta kasvaa elämäkokemuksen myötä ja ammatillisuus syventyy työvuosien kuluessa. Väite nojaa siihen, että huono-osaisien kohtaaminen vähentää ennakkoluuloja, pelkoja ja lisää ymmärrystä huonossa asemassa olevien tilanteesta ja siihen johtaneista syistä (Lee ym. 2004; Pettigrew 2008). Toisaalta tuloksia voidaan ymmärtää siten, että ikääntyneemmät sosiaalityöntekijät ovat kokeneet hyvinvointivaltion kultaisen ajan, jolloin huono-osaisuuden syynä nähtiin rakenteet. Nuoremmat sosiaalityöntekijät ovat sosiaalistuneet puolestaan jatkuvan niukkuuden ja aktivoinnin aikakauteen, jossa sosiaalisten ongelmien syyt ymmärretään aikaisempaa yksilöllisemmin. Uutena ajatusmallina on se, että asiakkaiden omat valinnat, motivaatio ja käyttäytyminen ovat heidän ahdinkonsa takana. Täten sosiaalityöntekijöiden on vaikutettava rakenteiden sijaan nimenomaan yksilön käyttäytymiseen vähentääkseen köyhyyttä. (Esim. Van Aerschot 2011.)

Hyvinvointivaltion ammattilaisten työhön liittyvinä tekijöinä käytetään kohtaamista, kuten asiakastyön määrää ja negatiivisia asiakaskokemuksia. Nämä mittarit lähestyvät kohtaamista suuremmin kuin työkokemuksen pituus. Vaikka yleensä kohtaamisen ajatellaan lisäävän myönteistä suhtautumista huono-osaisiin, on ”raskaalla” kohtaamisella (*heavy exposure*) tutkimusten mukaan päinvastaiset seuraukset. Kansalaistutkimusten mukaan kielteiset ja pelottavat kohtaamiset esimerkiksi kodittomien kanssa lisäävät negatiivisia käsityksiä kodittomista. (Lee ym. 1990; Lee & Farrell 2003; Lee ym. 2004.) Edelleen, sosiaalityöntekijät, jotka ovat eniten asiakastyössä, ovat köyhyysmielipiteissään

kriittisempiä kuin esimerkiksi heidän esimiehensä, jotka tekevät vähän tai eivät lainkaan töitä huono-osaisten kanssa (Rehner ym. 1997). Näiden tulosten mukaan voi olla, että eniten asiakastyötä tekevät ja eniten negatiivisia asiakaskohtauksia kokeneet suhtautuvat kielteisemmin toimeentulotuen saajiin ja täten näkevät heidät vähemmän oikeutetuiksi sosiaaliturvaan kuin muut ammattilaiset.

Samaistumista toimeentulotuen saajiin ja ymmärrystä heidän ahdinkoonsa voi lisätä ammattilaisen nykyiset talousvaikeudet tai se, onko hän koskaan kokenut elämänsä aikana köyhyyttä. Mahdollista on myös se, että kansalaiset tai ammattilaiset, joilla on taloudellisia vaikeuksia, haluavat erottua muista köyhistä tai asiakkaista, mikä voi ilmetä kriittisinä näkemyksinä toimeentulotuen saajia kohtaan (esim. usko siihen, että muut asiakkaat käyttävät vilppiä saadakseen tukea). Tarve erottua liittyy siihen, että köyhyys ja asiakkuus viimesijaiseen turvaan nähdään häpeällisenä. (Bullock 2004.) Talousvaikeuksissa olevat voivat ajatella, että jos he selviävät ilman tukea, niin tulisi muidenkin. Kansalaisia koskevissa asennetutkimuksissa on päädytty siihen, että subjektiiviset kokemukset huono-osaisuudesta selittävät paremmin näkemyksiä köyhyyden syistä kuin objektiivisemmat yksilön taloudellista tilannetta mittaavat tekijät, kuten tulot. Mitä tyytyväisempiä ihmiset ovat elintasoonsa, sitä useammin he näkevät köyhyyden johtuvan yksilöllisistä syistä. (Lepianka 2007; Weiss-Gal ym. 2009.) Suomalaisen kansalaistutkimuksen mukaan ne, jotka määrittelevät itsensä köyhiksi, ovat voimakkaimmin fatalististen selitysmallien kannalla (Niemelä 2008, 594).

Tutkimuksissa kansalaisten tai hyvinvointivaltion ammattilaisten näkemyksiä huono-osaisista tai huono-osaisuuden syistä on harvoin selitetty yksilön puoluekannalla. Sen sijaan vastaajaan uskonnollisuus ja arvonäkökulmat ovat olleet usein kohtaamisen, henkilökohtaisten talousvaikeuksien ja huono-osaisuuden tiedostamisen ohella kyseisen tutkimusalan keskiössä (esim. Lepianka 2007; Ljubotina & Ljubotina 2007). Tosin uskontoa on lähestytty protestanttisen työetiikan ja eri kirkkoihin tai uskontokuntiin kuulumisen kautta eikä niinkään sillä, onko yksilö uskonnollinen vai ei (Weiss & Gal 2007; Lepianka ym. 2010). Poikkeuksena on Ervastin (2012, 218–227) eurooppalaisia tarkasteleva tutkimus, jossa uskonnollisuutta mitattiin sillä, kuinka uskonnolliseksi yksilö koki itsensä ja kuinka usein hänellä oli tapana rukoilla. Tulosten mukaan mitä uskonnollisempi henkilö on, sitä enemmän hän kannattaa hyvinvointivaltiota.

Weissin ym. (2002) tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijöiden poliittinen samaistuminen on yhteydessä näkemyksiin hyvinvointivaltiosta ja köyhyyden

syistä. Poliittisella akselilla itsensä oikealle sijoittaneet ovat jyrkempiä mielipiteissään kuin muut. He syyllistävät enemmän köyhiä tilanteestaan ja kannattavat vähemmän laajaa hyvinvointivaltiota kuin vasemmistoa tukevat. (Ks. myös Rehner ym. 1997.)

Tutkimuskysymys, aineisto ja menetelmät

Tässä artikkelissa tarkastellaan kunnan sosiaalityöntekijöiden, Kelan etuuskäsittelijöiden ja kirkon diakoniatyöntekijöiden näkemyksiä toimeentulotuen saajien ansaitsevuudesta yhteiskunnan järjestämään apuun vuonna 2011 kerätyllä kyselyaineistolla. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat (1) Kuinka oikeutettuina apuun kunnan sosiaalityöntekijät, kirkon diakoniatyöntekijät sekä Kelan etuuskäsittelijät näkevät toimeentulotuen saajat? 2) Poikkeavatko edellä mainittujen ryhmien käsitykset toisistaan? 3) Millä yksilötason tekijöillä voidaan selittää ammattilaisten näkemyksiä?

Vaikka Kelan etuuskäsittelijöiden asiakaskunnasta vähemmistö on toimeentulotuen saajia, heidän näkemystensä tarkasteleminen kyseisestä ryhmästä on perusteltua. Julkisessa keskustelussa on pitkään ollut esillä vaihtoehto, että toimeentulotuen perusosa siirrettäisiin Kelan vastuulle. Tämän lisäksi Kelan käsittelijät poikkeavat organisaation ja avun kriteerien suhteen sosiaali- ja diakoniatyöntekijöistä. Se mahdollistaa tarkastella teoreettisesti, miten työn organisatorinen ja institutionaalinen konteksti kytkeytyvät hyvinvointivaltion ammattilaisten näkemyksiin.

Tutkimuksen aineistona käytetään syksyllä 2011 kerättyä hyvinvointivaltion ammattilaisista koostuvaa kyselyä. Keräämisessä on käytetty sähköistä kyselyä, joka lähetettiin vastaajille suoraan heidän työ sähköposteihinsa. Kelalaisille lähetettiin 1500 kyselyä. Tämä oli satunnaisotos kaikista 3 717 paikallistoisimistojen etuuskäsittelijästä, joita ovat vakuutussihteerit, asiakassihteerit ja asiakasneuvojat. Otannasta on poistettu ne, jotka olivat hyvin pitkällä lomilla. Kelalaisille tehtiin kaksi muistutuskierrosta. Vastausprosentti on noin 60 prosenttia ja tapausten määrä 887. Diakoniatyöntekijöiden kysely lähetettiin kaikille Suomen evankelisluterilaisen kirkon diakoniatyöntekijöille. Vastaajina ovat diakonit ja diakonissat. Molemmat ryhmät tekevät samanlaista työtä kirkon piirissä. Kysely lähti 1237 diakoniatyöntekijälle Kirkon keskushallinnon kautta. Diakoniatyöntekijöille tehtiin kaksi muistutuskierrosta. Vastausprosentti

on noin 57 prosenttia ja tapausten määrä 707. Sosiaalityöntekijöiden kysely lähetettiin kuntien sosiaalityöntekijöille (sisältäen myös johtavat sosiaalityöntekijät ja sosiaalisihteerit), jotka olivat ilmoittaneet ammattiliitto Talentialle sähköpostiosoitteensa. Suomenkielinen lomake lähti 1987 sosiaalityöntekijälle ja ruotsinkielinen lomake vastaavasti 150 sosiaalityöntekijälle. Kyseessä oli kokonaisotos Talentiaan kuuluvista kuntien sosiaalityöntekijöistä, jotka olivat antaneet sähköpostiosoitteensa liitolle. Arvion mukaan noin 1600 sai lomakkeen mukaan lukien sekä suomen- että ruotsinkieliset johtuen esimerkiksi vanhentuneista sähköpostiosoitteista. Vastausprosentti on noin 33 prosenttia ja tapausten määrä 530. Aineiston tapausten kokonaismäärä on 2 124.

Sosiaalityöntekijöiden alhainen vastausprosentti voi johtua siitä, että Talentia ei nähnyt tarpeelliseksi tehdä toista muistutuskierrosta, kun taas Kelassa ja Kirkon keskushallinnossa näin meneteltiin. Olen verrannut vuonna 2011 ja 2007 (vastausprosentti oli 60) kerättyjä sosiaalityöntekijäaineistoja keskenään sukupuolen ja ammattiin liittyvien tekijöiden mukaan (ks. liitetaulukko 1). Vertailun mukaan kyse ei ole systemaattisesta kadosta. Tosin toimeentulotuesta työskenteleviä uudessa aineistossa on hieman vähemmän ja koulussa sekä lastensuojelussa työskenteleviä hieman enemmän kuin vuoden 2007 kyselyssä.

Vastemuuttajat ovat seuraavat: (1) Useimmat ihmiset, jotka saavat toimeentulotukea, ovat todella sen tarpeessa (kriteerinä tarve), (2) Useimmat toimeentulotuen varassa elävät ovat laiskoja, ja heiltä puuttuu halu ratkaista ongelmansa (kontrolli), (3) Toimeentulotukiasiakas voi olla kuka tahansa meistä, jonka taloudellinen tilanne on yllättäen kriisiytynyt (identiteetti), (4) Toimeentulotukiasiakkaiden tulisi olla yhteiskunnalle kiitollisia saamastaan taloudellisesta tuesta (kiitollisuus) ja (5) Useimmat toimeentulotukiasiakkaat ovat osallistuneet tai osallistuvat tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoitukseen (vastavuorisuus). Vastausvaihtoehdot väitteisiin ovat: (1) täysin samaa mieltä, (2) osittain samaa mieltä, (3) en ole samaa enkä eri mieltä, (4) osittain eri mieltä, (5) täysin eri mieltä. Nämä vastausvaihtoehdot luokiteltiin uudelleen, jotta kaikkiin luokkiin saatiin tarpeeksi tapauksia monimuuttuja-analyysejä varten. Uudet luokat ovat (0) eri mieltä, johon sisällytettiin vaihtoehto ”ei ole samaa eikä eri mieltä” ja (1) samaa mieltä.

Selittävinä työhön ja kohtaamiseen liittyvinä tekijöinä käytetään asiakastyön ja kielteisten asiakaskokemusten määrää sekä työkokemuksen pituutta, joka on luokiteltu jatkuvasta muuttujasta seuraavasti: vähemmän kuin 5 vuotta, 6-10 vuotta, 11–20 vuotta ja 21 vuotta tai enemmän. Asiakastyön määrä on luoki-

teltu niin, että päivittäin, viikoittain ja harvemmin / ei koskaan muodostavat omat ryhmänsä. Kielteisten asiakaskokemusten määrä luokiteltiin puolestaan seuraavasti: vähintään kuukausittain, muutaman kerran vuodessa, todella harvoin ja ei koskaan. Ideologiaa mittaava puoluekanta (mitä puoluetta äänestit viimekertaisissa eduskuntavaaleissa?) ryhmiteltiin niin, että Kokoomus, Keskuista, Kristillisdemokraatit, Vihreät, SDP / Vasemmisto ja muut/poliittisesti passiiviset muodostavat omat luokkansa. Muut/passiiviset -luokka sisältää ne, jotka äänestivät viimeksi Perussuomalaisia (liian vähän tapauksia ja puoluetta on vaikea sijoittaa oikeisto-vasemmisto -akselille), Ruotsalaista kansanpuoluetta (liian vähän tapauksia) tai muita ryhmittymiä ja henkilöt, jotka eivät äänestäneet lainkaan tai eivät halunneet kertoa puoluekantaansa. Uskonnollisuus luokiteltiin seuraavasti: uskonnollinen, ei kovin uskonnollinen ja ei uskonnollinen / ateisti. Vastajaan taloudellista tilannetta mitattiin kokemuksella nykyisestä taloustilanteesta (toimeentulo: hyvin helppoa, helppoa, vain pieniä vaikeuksia, vaikeaa) ja sillä, onko vastaaja kokenut koskaan köyhyyttä (on kokenut joskus ja ei ole kokenut koskaan). Selittävät tekijät on luokiteltu niin, että jokaiseen luokkaan saatiin tarpeeksi tapauksia monimuuttuja-analyysejä varten. Aineiston jakautuminen käytettävien selittävien tekijöiden mukaan on raportoitu liitetaulukossa 2.

Käytän kuvailevista menetelmistä ristiintaulukointia, jossa tilastollisen merkitsevyyden testaamiseen sovellan Khin-neliötestiä. Artikkelin varsinaisena analyysimenetelmänä käytän binaarista logistista regressioanalyysiä, koska olen luokitellut vastemuuttujat dikotomisiksi (ks. lisää Hosmer & Lemeshow 2000). Käytän tilastollisen merkitsevyyden rajana viiden prosentin riskitasoa.

Tulokset

Suurin osa vastaajista näkee, että toimeentulotuen saajat ovat todella avun tarpeessa (ks. taulukko 1.) Tulos on yhdenmukainen 1990-luvulla tehdyn tutkimuksen kanssa, jonka mukaan suurin osa suomalaisista arvioi toimeentulotuen hakijoiden tarvitsevan apua (Kangas & Sikiö 1996, 111). Kelan käsittelijät eroavat muista ammattilaisista hieman kriittisemmällä näkemyksillä ($p < 0,001$), mutta heistäkin 85 prosenttia arvioi toimeentulotuen menevän tarpeeseen. Kelalaiset poikkeavat runsaat 10 prosenttiyksikköä sosiaali- ja diakoniatyöntekijöistä.

Ammattilaiset ovat varsin yksimielisiä siitä, etteivät toimeentulotuen saajat ole laiskoja. Vähiten laiskuusväittämää tukevat sosiaalityöntekijät (7 %), joita

seuraavat diakoniatyöntekijät (11 %). Lähes 30 prosenttia Kelan käsittelijöistä on samaa mieltä väitteen kanssa ($p < 0,001$). Väitteen heikko kannatus saa tukea myös suomalaisia sosiaalityöntekijöitä tarkastelevasta tutkimuksesta, jonka mukaan vain pieni osa vastaajista näki laiskuuden ja heikon moraalin selittävän, miksi yhteiskunnassamme on köyhyyttä (Blomberg ym. 2013). Tässä kohden ammattilaiset poikkeavat selvästi muista suomalaisista, koska heistä noin 60 prosenttia arvioi 1990-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, että toimeentulotuen asiakkaat ovat laiskoja (Kangas & Sikiö 1996, 112).

Enemmistö vastaajista arvioi toimeentulotuen saajien voivan olla kuka tahansa meistä, joiden taloudellinen tilanne on yllättäen kriisiytynyt. Tämä viittaa kriteereistä identiteettiin eli keskusteluun meistä ja heistä. Ammattilaiset ovat hyvin yksimielisiä näkemyksissään Kelan käsittelijöiden kannattaessa hieman muita vähemmän väitettä ($p < 0,001$). Väitteen, että toimeentulotukiasiakkaiden tulisi olla kiitollisia yhteiskunnalle saamastaan taloudellisesta avusta, saa osakseen suhteellisen laimeata kannatusta. Tosin Kelan etuuskäsittelijöistä noin puolet kannattaa kyseistä väitettä. Kelan käsittelijöiden ero sosiaalityöntekijöihin (24 %) ja diakoniatyöntekijöihin (32 %) on tilastollisesti erittäin merkitsevä. 2008 kerätyn sosiaalityöntekijätutkimuksen mukaan vain 15 prosenttia vastaajista tuki väitettä, että työttömien tulisi olla kiitollisia saamastaan tuesta (Kallio ym. 2013). Näyttää siis siltä, että toimeentulotuen asiakkailta vaaditaan enemmän kiitollisuutta kuin työttömiltä. Kiitollisuusväittämä poikkeaa hieman toisista käytetyistä. Muissa väitteissä otetaan kantaa siihen, millaisia toimeentulotuen saajat ovat, mutta tässä arvioidaan, millaisia toimeentulotuen saajien tulisi olla. Tästä syystä kyseistä väitettä on muita vastaavia hankalampi käyttää tulkinnassa, ovatko avun saajat ansainneet saamansa avun.

Noin 60 prosenttia sosiaali- ja diakoniatyöntekijöistä arvioi toimeentulotuen saajien osallistuneen tai osallistuvan tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoittamiseen (vastavuoroisuus). Myös tässä Kelan käsittelijät poikkeavat selvästi muista ammattilaisista, koska heistä alle puolet kannattaa kyseistä väitettä ($p < 0,001$). Yhteenvetona taulukosta 1 voidaan sanoa, että tarkasteltujen kriteerien mukaan ammattilaiset näkevät toimeentulotuen saajat oikeutettuina saamansa apuun. Kelan käsittelijät näkevät kuitenkin hieman useammin, etteivät toimeentulotuen saajat ansaitse taloudellista apua. Näkemuserot sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden välillä ovat hyvin pienet.

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan väitteitä binaarisella logistisella regressioanalyysillä. Teen analyysit koko aineiston tasolla. Lisään malliin selittävät

TAULUKKO 1. Käytetyt vastemuuttajat ammattiryhmittäin %, (N).

	Tarve (p<0,001)	Kontrolli (p<0,001)	Identiteetti (p<0,001)	Kiitollisuus (p<0,001)	Vastavuoroisuus (p<0,001)
Sosiaali- työntekijät	96 % (507)	7 % (38)	94 % (495)	24 % (128)	62 % (323)
Diakonia- työntekijät	98 % (686)	11 % (78)	95 % (665)	32 % (225)	57 % (397)
Kelan käsittelijät	85 % (750)	28 % (646)	89 % (783)	51 % (451)	46 % (407)
Kaikki	92 % (1 943)	17 % (362)	92 % (1 943)	38 % (804)	54 % (1 127)

tekijät teoreettisesti perusteltuina ryhminä: (malli 1) ammatti, (malli 2) työhön ja asiakkaiden kohtaamiseen liittyvät tekijät, (malli 3) ideologiset mittarit ja (malli 4) vastaajan oma taloudellinen tilanne. Näin ollen viimeisessä mallissa on mukana kaikki valitut selittävät tekijät. En käytä sosiodemografisia kontrollimuuttujia tässä artikkelissa, koska miehiä aineistossa on vähän, ikä korreloi voimakkaasti työkokemuksen kanssa ja koulutusmuuttujan käyttö on hankalaa, koska sosiaalityöntekijöistä lähes kaikki ovat suorittaneet yliopistotutkinnon ja vastaavasti diakoniatyöntekijät opisto- / ammattikorkeakoulututkinnon. Tuloksia voidaan lukea seuraavasti. Vertailuryhmän arvo on yksi. Jos vetosuhte (odds ratio) on yli yksi, kyseiseen ryhmään kuuluvat tukevat väitettä useammin kuin vertailuryhmään kuuluvat. Jos vetosuhte on alle yksi, kyseiseen ryhmään kuuluvat tukevat väitettä harvemmin kuin vertailuryhmään kuuluvat.

Taulukon 2 mukaan diakoniatyöntekijät arvioivat useimmin, että toimeentulotuki menee todella tarpeeseen. Myös sosiaalityöntekijät tukevat tarvekriteeriä enemmän kuin Kelan käsittelijät (p<0.001). Muiden käytettyjen selittävien tekijöiden vaikutusten vakiointi ei poista tilastollisia merkitsevyyksiä, tosin vetosuhteet lähentyvät hieman toisiaan. Yllättäen työkokemuksen ja asiakastyön määrä eivät erottele ammattilaisten näkemyksiä siitä, ovatko toimeentulotuen asiakkaat todella avun tarpeessa. Kuitenkin asiakkaan kohtaamiseen liittyvä kielteisiä ja uhkaavia kokemuksia mittaava muuttuja on yhteydessä ammattilaisten näkemyksiin tarpeesta mutta ei lineaarisesti. Muutaman kerran vuodessa tai todella harvoin kielteisiä kokemuksia kohtaavat näkevät tarpeen useammin todellisena kuin ne, joilla tällaisia kokemuksia ei ole. Ne, joilla on kielteisiä kokemuksia vähintään viikoittain, eivät eroa näkemyksissään vertailuluokasta. Ideologisista tekijöistä vain puoluekanta jakaa vastaajien mielipiteitä siitä, ovatko toimeentulotuen asiakkaat todella avun tarpeessa. Tarpeeseen uskovat

TAULUKKO 2. Valittujen selittävien tekijöiden yhteydet ammattilaisten näkemyksiin toimeentulotuen saajien ansaitsevuudesta. Binaarinen logistinen regressioanalyysi, vetosuhteet, tilastolliset merkitsevyydet ja keskiarvot sulkeissa.

	TARVE				KONTROLLI				IDENTITEETTI			
	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
Ammatti												
Sosiaalityöntekijä	4,19*** (0,24)	4,14*** (0,26)	3,37*** (0,28)	3,1*** (0,28)	0,20*** (0,18)	0,20*** (0,20)	0,23*** (0,20)	0,23*** (0,21)	1,88** (0,21)	1,65* (0,24)	1,66* (0,25)	1,68* (0,26)
Diakoniatyöntekijä	7,00*** (0,26)	6,46*** (0,29)	4,50*** (0,34)	4,28*** (0,34)	0,32*** (0,14)	0,33*** (0,16)	0,32*** (0,21)	0,31*** (0,21)	2,19*** (0,20)	1,90** (0,23)	1,41 (0,30)	1,38 (0,30)
Kelan etuuskäsittelijä	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
TYÖHÖN LIITTYVÄT TEKIJÄT												
Työkokemuksen pituus												
enintään 5 v.		1,01 (0,23)	1,02 (0,24)	1,03 (0,24)		1,47* (0,17)	1,51* (0,18)	1,48* (0,18)		1,03 (0,24)	1,14 (0,25)	1,16 (0,25)
6–10 v.		0,99 (0,25)	1,01 (0,27)	1,07 (0,27)		1,61** (0,18)	1,60* (0,18)	1,60* (0,19)		0,61 (0,23)	0,66 (0,24)	0,67 (0,24)
11–20 v.		1,29 (0,26)	1,24 (0,26)	1,25 (0,26)		1,23 (0,18)	1,22 (0,18)	1,20 (0,18)		0,96 (0,24)	1,00 (0,24)	1,05 (0,24)
21 v. tai enemmän		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00
Asiakastyön määrä												
Päivittäin		0,78 (0,23)	0,84 (0,24)	0,86 (0,25)		1,24 (0,18)	1,22 (0,18)	1,24 (0,18)		1,40 (0,24)	1,35 (0,25)	1,35 (0,25)
Viikottain		1,05 (0,28)	1,04 (0,29)	1,10 (0,29)		1,16 (0,20)	1,19 (0,20)	1,19 (0,20)		1,15 (0,26)	1,13 (0,27)	1,17 (0,27)
Harvemmin tai ei koskaan		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00
Kielteiset asiakaskokemukset												
Vähintään kuukausittain		1,41 (0,32)	1,32 (0,32)	1,34 (0,33)		1,22 (0,25)	1,15 (0,26)	1,16 (0,26)		1,01 (0,33)	1,10 (0,34)	1,07 (0,34)
Muutaman kerran vuodessa		2,14* (0,31)	2,01* (0,31)	2,09* (0,32)		0,82 (0,24)	0,81 (0,24)	0,83 (0,24)		1,25 (0,30)	1,22 (0,30)	1,19 (0,30)
Todella harvoin		1,76* (0,25)	1,87* (0,26)	1,89* (0,26)		0,95 (0,21)	0,91 (0,21)	0,92 (0,21)		1,61 (0,26)	1,61 (0,27)	1,64 (0,27)
Ei koskaan		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00
IDEOLOGIA												
Puoluekanta												
Kokoomus			0,64 (0,31)	0,64 (0,32)			1,95** (0,22)	2,02** (0,22)			0,58 (0,29)	0,60 (0,29)
Keskusta			1,14 (0,35)	1,11 (0,35)			1,29 (0,23)	1,30 (0,23)			0,79 (0,31)	0,80 (0,31)
Muut/passiiviset			0,44** (0,24)	0,44** (0,24)			1,81** (0,18)	1,81** (0,18)			0,76 (0,24)	0,75 (0,24)
KD			1,12 (0,53)	1,09 (0,53)			1,68 (0,27)	1,71* (0,27)			0,66 (0,38)	0,66 (0,38)
Vihreät			1,22 (0,42)	1,20 (0,42)			1,07 (0,27)	1,10 (0,27)			0,66 (0,32)	0,66 (0,32)
SDP ja vasemmisto			1,00	1,00			1,00	1,00			1,00	1,00
Uskonnollisuus												
Uskonnollinen			1,13 (0,27)	1,18 (0,29)			1,03 (0,21)	1,04 (0,21)			1,92* (0,29)	1,97* (0,29)
Ei kovin uskonnollinen			0,83 (0,22)	0,83 (0,22)			1,09 (0,17)	1,05 (0,17)			1,33 (0,22)	1,38 (0,22)
Ei uskonnollinen / ateisti			1,00	1,00			1,00	1,00			1,00	1,00
TALOUDELLINEN TILANNE												
Koettu köyhyys												
On kokenut joskus				0,92 (0,18)				0,80 (0,13)				1,67** (0,17)
Ei ole kokenut koskaan				1,00				1,00				1,00
Toimeentulo												
Hyvin helppoa				1,50 (0,37)				0,49** (0,26)				0,96 (0,31)
Helppoa				1,32 (0,24)				0,71* (0,17)				1,36 (0,25)
Vain pieniä vaikeuksia				1,10 (0,25)				0,78 (0,18)				1,07 (0,25)
Vaikeaa				1,00				1,00				1,00
N	2 111	2 066	2 026	2 016	2 109	2 064	2 025	2 015	2 112	2 068	2 028	2 018
Selityssaste (Nagelkerke)	11 %	12 %	14 %	15 %	10 %	11 %	12 %	13 %	2 %	4 %	5 %	6 %

Tilastollinen merkitsevyystaso p<0,05; * p<0,01; ** p<0,001; ***

vähiten ryhmä ”muut / passiiviset” äänestäjät. Vastaajan nykyinen taloudellinen tilanne ja köyhyyskokemukset eivät selitä ammattilasten näkemyksiä siitä, onko avun tarve todellinen.

Sosiaali- ja diakoniatyöntekijät näkevät harvemmin toimeentulotuen varassa elävät laiskoina kuin Kelan etuuskäsittelijät ($p < 0,001$). Vähiten väitteen kannalla ovat sosiaalityöntekijät. Muiden käytettyjen selittävien tekijöiden vaikutusten vakiointi ei muuta eroja. Taulukon 2 mukaan näyttää siltä, että mitä vähemmän vastaajalla on työkokemusta alalta, sitä enemmän hän tukee väitettä, että toimeentulotuen saajat ovat laiskoja, ja heiltä puuttuu halu ratkaista ongelmansa ($p < 0,05$). Tulos saa tukea sosiaalityöntekijöiden köyhyys- ja työttömyysmielipiteitä selvittäneistä tutkimuksista (Blomberg ym. 2013; Kallio ym. 2013), joissa työkokemuksen pituus muodostui yhdeksi merkittävimmistä asenteita selittäväksi tekijäksi. Mielenkiintoista on, että Kokoomusta äänestäneet sekä ryhmä ”muut / poliittisesti passiiviset” kannattavat laiskuusväittämää enemmän kuin vasemmistopuolueita äänestäneet ($p < 0,01$). Eniten väitettä kannattavat kokoomuslaiset. Kun vastaajan taloudellinen tilanne lisätään malliin, myös kristillisdemokraatteja äänestäneet erottuvat merkitsevästi vasemmistopuolueita äänestäneistä tukien enemmän väitettä, että tuen saajat ovat laiskoja. Yllättävää on, että niillä, joilla menee taloudellisesti hyvin, arvioivat tilastollisesti merkitsevästi harvemmin tuensaajien olevan laiskoja kuin taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevat. Tämä voi aikaisempaan tutkimukseen nojaten johtua siitä, että ammattilaiset, joilla on taloudellisesti vaikeaa, haluavat erottua niistä, jotka nostavat toimeentulotukea. Kyse voi olla myös siitä, että ammattilainen itse tekee töitä ja pyrkii selviämään vaikeuksista ilman viimesijaista tukea, vaikka esimerkiksi diakoniatyöntekijöiden palkkataso on hyvin matala. Toisaalta tulos voi selittyä sillä, että niillä, joilla menee taloudellisesti hyvin, on keskimäärin korkeampi koulutus. Koulutus ei ole vakioitu malleissa, joten tulojen merkitys voi olla tätäkin kautta looginen. Muut valitut selittävät tekijät eivät ole yhteydessä kontrollia kuvaavaan väitteeseen.

Tulosten mukaan sosiaalityöntekijät ja diakoniatyöntekijät arvioivat tilastollisesti merkitsevästi useammin kuin Kelan etuuskäsittelijät, että toimeentulotuen asiakas voi olla kuka tahansa meistä, jonka taloudellinen tilanne on yllättäen kriisiytynyt. Eniten tätä mieltä ovat sosiaalityöntekijät. Lisäksi on mainittava, että diakoniatyöntekijöiden ero käsittelijöihin pienenee selkeästi ja tilastollinen merkitsevyys poistuu, kun ideologiset tekijät ja vastaajan taloudellinen tilanne vakioidaan. Ammattijaottelun lisäksi vain uskonnollisuus ($p < 0,05$) ja koettu

köyhyys ($p < 0,01$) ovat yhteydessä identiteettimittariin. Uskonnolliset ja joskus köyhyyttä kokeneet mieltävät muita enemmän, että toimeentulotuen asiakkaaksi voi joutua kuka tahansa. Oma kokemus köyhyydestä voi lisätä ymmärrystä, että köyhyys voi olla ohimenevä vaihe elämässä.

Taulukon 3 mukaan sosiaalityöntekijät ja diakoniatyöntekijät eroavat selkeästi Kelan käsittelijöistä siinä, näkevätkö he, että toimeentulotuen asiakkaiden tulisi olla kiitollisia saamastaan avusta ($p < 0,001$). Vähiten väitettä kannattavat sosiaalityöntekijät, mutta ero diakoniatyöntekijöihin on pieni. Aikaisemmankin sosiaalityöntekijätutkimuksen (Kallio ym. 2013, 226) mukaan työkokemuksen pituus selittää näkemyksiä kiitollisuudesta. Mitä enemmän hyvinvointivaltion ammattilainen on tehnyt alansa töitä, sitä harvemmin hän näkee, että toimeentulotuen asiakkaiden tulisi olla kiitollisia ($p < 0,001$). Toinen tekijä, joka selittää näkemyksiä kiitollisuudesta, on vastaajan puoluekanta. Kokoomuslaiset näkevät vasemmistopuolueita äänestäneitä useammin, että tuen saajan tulisi olla kiitollinen ($p < 0,01$). Myös kristillisdemokraatit tukevat kiitollisuusväitettä useammin kuin vasemmistopuolueita äänestäneet ($p < 0,05$), mutta ero muuttuu tilastollisesti merkityksettömäksi, kun vastaajan taloudellinen tilanne vakioidaan. Näyttää siltä, että niillä, joilla on ollut kielteisiä asiakaskokemuksia, tukevat vähemmän kiitollisuusväitettä kuin ne, joilla tällaisia kokemuksia ei ole ollut koskaan ($p < 0,05$). Kaikkien tekijöiden ollessa vakioitu ne, jotka tekevät viikoittain asiakastyötä, kannattavat harvoin asiakastyötä tekeviä useammin kiitollisuusväitettä. Yhteys on kuitenkin heikko.

Sosiaali- ja diakoniatyöntekijät tukevat vastavuoroisuusväitettä useammin kuin Kelan etuuskäsittelijät ($p < 0,001$). Diakonien ero kelalaisiin kaventuu merkittävästi, kun ideologisten tekijöiden vaikutukset vakioidaan. Taulukon 3 mukaan mitä enemmän vastaajalla on työkokemusta, sitä enemmän hän tukee vastavuoroisuusväitettä ($p < 0,001$). Samankaltainen tulos on saatu sosiaalityöntekijöiden työttömyysasenteita mittaavassa tutkimuksessa, jossa vähiten alalla työskennelleet epäilivät eniten työttömien halukkuutta hankkia työtä ja sitä kautta heidän osallistumisestaan hyvinvointivaltion rahoittamiseen (Kallio ym. 2013, 226). Myös puoluekanta selittää vastaajien näkemyksiä toimeentulotuen asiakkaiden vastavuoroisuudesta. Tilastollisesti merkitsevästi vähemmän vastavuoroisuuteen uskovat kokoomuslaiset, ”muut / poliittisesti passiiviset” sekä kristillisdemokraatit kuin vasemmistopuolueita äänestäneet. Tulos on linjassa muiden artikkelin väitteiden kanssa, joiden mukaan nämä ryhmät ovat kriittisimpiä toimeentulotukiasiakkaita kohtaan. Puoluekannan ohella myös vastaajan

TAULUKKO 3. Valittujen selittävien tekijöiden yhteydet ammattilaisten näkemyksiin toimeentulotuen saajien ansaitsevuudesta. Binaarinen logistinen regressioanalyysi, vetosuhteet, tilastolliset merkitsevyydet ja keskivirheet.

	KIITOLLISUUS				VASTAVUOROISUUS			
	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
Ammatti								
Sosiaalityöntekijä	0,31*** (0,12)	0,31*** (0,14)	0,32*** (0,15)	0,31*** (0,15)	1,88*** (0,11)	1,84*** (0,13)	1,58** (0,13)	1,60*** (0,14)
Diakoniatyöntekijä	0,45*** (0,11)	0,44*** (0,13)	0,38*** (0,16)	0,37*** (0,16)	1,51*** (0,10)	1,48** (0,12)	1,31 (0,15)	1,33 (0,16)
Kelan etuuskäsittelijä	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
TYÖHÖN LIITTYVÄT TEKIJÄT								
Työkokemuksen määrä								
vähemmän kuin 5 v.		2,43*** (0,13)	2,49*** (0,14)	2,50*** (0,14)		0,63*** (0,13)	0,61*** (0,13)	0,61*** (0,13)
6–10 v.		2,22*** (0,14)	2,24*** (0,14)	2,27*** (0,15)		0,67** (0,13)	0,66** (0,14)	0,66** (0,14)
11–20 v.		1,63*** (0,13)	1,62*** (0,14)	1,60** (0,14)		0,88 (0,12)	0,87 (0,13)	0,87 (0,13)
21 v. tai enemmän		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00
Asiakastyön määrä								
Päivittäin		1,25 (0,15)	1,23 (0,15)	1,26 (0,15)		0,91 (0,14)	0,96 (0,14)	0,94 (0,14)
Viikottain		1,37 (0,16)	1,38 (0,17)	1,39* (0,17)		0,89 (0,16)	0,94 (0,16)	0,96 (0,16)
Harvemmin tai ei koskaan		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00
Kielteiset asiakaskokemukset								
Vähintään kuukausittain		0,84 (0,21)	0,81 (0,22)	0,81 (0,22)		1,04 (0,20)	1,05 (0,21)	1,03 (0,21)
Muutaman kerran vuodessa		0,64* (0,19)	0,64* (0,19)	0,65* (0,20)		1,12 (0,18)	1,11 (0,19)	1,10 (0,19)
Todella harvoin		0,68* (0,17)	0,66* (0,18)	0,65* (0,18)		1,21 (0,17)	1,25 (0,17)	1,26 (0,17)
Ei koskaan		1,00	1,00	1,00		1,00	1,00	1,00
IDEOLOGIA								
Puoluekanta								
Kokoomus			1,62** (0,18)	1,65** (0,18)			0,70* (0,17)	0,71* (0,17)
Keskusta			0,98 (0,17)	0,96 (0,17)			0,94 (0,16)	0,94 (0,16)
Muut/passiiviset			1,25 (0,14)	1,26 (0,14)			0,65** (0,13)	0,64** (0,13)
KD			1,48* (0,20)	1,47 (0,20)			0,68* (0,18)	0,67* (0,19)
Vihreät			1,07 (0,19)	1,06 (0,19)			1,31 (0,18)	1,30 (0,18)
SDP ja vasemmisto			1,00	1,00			1,00	1,00
Uskonnollisuus								
Uskonnollinen			1,27 (0,17)	1,30 (0,17)			1,06 (0,16)	1,05 (0,16)
Ei kovin uskonnollinen			1,08 (0,14)	1,07 (0,14)			0,88 (0,13)	0,89 (0,13)
Ei uskonnollinen / ateisti			1,00	1,00			1,00	1,00
TALOUDELLINEN TILANNE								
Koettu köyhyys								
On kokenut joskus				0,83 (0,10)				1,23* (0,09)
Ei ole kokenut koskaan				1,00				1,00
Toimeentulo								
Hyvin helppoa				1,23 (0,19)				0,96 (0,18)
Helppoa				1,03 (0,14)				1,04 (0,13)
Vain pieniä vaikeuksia				1,13 (0,15)				1,06 (0,14)
Vaikeaa				1,00				1,00
N	2 109	2 064	2 025	2 015	2 102	2 058	2 019	2 009
Selitysaste (Nagelkerke)	7 %	12 %	14 %	14 %	2 %	4 %	6 %	6 %

Tilastollinen merkitsevyytaso p<0,05; * p<0,01; ** p<0,001; ***

oma kokemus köyhyydestä kytkeytyy vastavuoroisuusnäkemysiksi. Ne, joilla on omakohtaisia kokemuksia köyhyydestä tukevat enemmän vastavuoroisuusväitettä kuin ne, joilla ei köyhyyskokemuksia ole ($p < 0,001$). Tämä on varsin ymmärrettävää, koska ammattilaiset, jotka ovat kokeneet köyhyyttä, osallistuvat itse hyvinvointivaltion rahoitukseen tehdessään töitä joko sosiaalityöntekijänä, diakoniatyöntekijänä tai Kelan etuuskäsittelijänä.

Yhteenveto tuloksista ja pohdinta

Ammattiryhmien väliset näkemuserot toimeentulotuen saajista ovat selkeät. Sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden mielipiteet ovat varsin samankaltaiset, mutta Kelan etuuskäsittelijät poikkeavat heistä selvästi. Kelan käsittelijät arvioivat toimeentulotuen saajat vähemmän oikeutettuina taloudelliseen tukeen kuin sosiaali- ja diakoniatyöntekijät. Tehtyjen analyysien perusteella näyttää siltä, ettei valituilla yksilötason tekijöillä voida selittää ammattiryhmien välisiä näkemuseroja. Kyse on siis perustavaa laatua olevista eroista, joita ei voida selittää vastaajan työhön tai asiakkaiden kohtaamiseen, ideologiaan tai taloudelliseen tilanteeseen liittyvillä tekijöillä.

Kelalaisten kriittisimmät mielipiteet voivat johtua koulutuksesta. Kelan käsittelijät ovat matalammin koulutettuja kuin sosiaali- ja diakoniatyöntekijät, joilla molemmilla on pätevyysvaatimuksena korkeakoulututkinto. Aikaisemman tutkimuksen mukaan koulutus selittääkin kansalaisten ja sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä huono-osaisista ja huono-osaisuudesta (Kangas & Sikiö 1996; Weiss ym. 2005; Blomberg ym. 2013). Sosiaalialan korkeakouluopiskelu mahdollisesti lisää ymmärrystä yhteiskunnallisista prosesseista ja sosiaalisista ongelmista. Kuitenkin siitä, ovatko myönteisemmät asenteet seurausta sosiaali- tai diakoniatyöntekijäkoulutuksesta vai valikoituuko näihin koulutusohjelmiin jo valmiiksi tietyllä tavalla ajattelevia, ei voida olla varmoja tämän tutkimuksen perusteella. On mahdollista, että molemmat mekanismit vaikuttavat näkemysten taustalla.

Kelalaisten näkemusero muihin voi johtua myös siitä, että heidän ammattistatuksensa muistuttaa eniten Weberin klassista byrokraattia, jonka tulee toimia rationaalisesti noudattamalla tarkkaan annettuja sääntöjä ja ohjeita. Kelalaisten työssä henkilökohtaiselle harkinnalle jää vähemmän tilaa kuin sosiaalialan vahvempien professioiden työssä. Sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden työ on puolestaan samankaltaistunut viime vuosina. Diakoniatyötä tehdään nykyään

toimistoissa ja taloudellisen avun antaminen on kasvattanut asemaansa työn luonteessa (Hiilamo 2010; Juntunen 2011). Näihin molempiin professioihin liittyy eri tavalla harkintavaltaa kuin Kelan käsittelijöiden työhön. Lisäksi sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden koulutukset ja työnkuvat ovat selvästi sosiaaliuullollisia, kun taas näin ei ole kelalaisten keskuudessa.

Kelalaisten kriittisemmät näkemykset voivat selittyä myös organisatorisilla tekijöillä. Kelalaiset eivät ole samalla tavoin tekemisissä toimeentulotukiasiakkaiden ja huono-osaisten kanssa kuin sosiaali- ja diakoniatyöntekijät. Kelalaisilla on vähemmän ensikäden tietoa ja kokemuksia toimeentulotukiasiakkaista kuin ammattilaisilla, jotka toimivat viimesijaisen avun parissa. Mielenkiintoista on se, että jos ajatellaan eri ammattialaisten avun antamisen kriteerejä, voisi kuvitella sosiaalityöntekijöiden olevan kriittisimpiä mielipiteissään, koska heidän työtään määrittävät tarveharkinta ja kontrolli. Näin ei kuitenkaan ole, koska kelalaisten mielipiteet ovat tiukimmat vaikka heidän avun antamisen kriteeri on universaalisuus.

Organisatorisiin tekijöihin liittyy myös työpaikan yleinen asenneilmasto. Voi olla, että Kelassa asenneilmasto on tiukempi kuin on sosiaalitoimistoissa ja seurakunnissa. Aikaisemman tutkimuksen mukaan Kelan etuuskäsittelijöiden näkemykset huono-osaisuudesta ovat varsin yhteneväiset (Niemelä 2010), mikä viittaa siihen, että yleiseen asenneilmastoon sosiaalistutaan mahdollisesti nopeastikin työuran alkaessa.

Kelan etuuskäsittelijät, vaikka ovat kriittisiä näkemyksissään, poikkeavat kansalaisista. Kansalaiset suhtautuvat selvästi jyrkemmin toimeentulotuen asiakkaisiin kuin kelalaiset. Ero puolestaan sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden sekä kansalaisten välillä on todella suuri (ks. Kangas & Sikiö, 1996). Tämä ero on todettu suureksi myös köyhyyden syitä analysoivissa tutkimuksissa, joiden mukaan kansalaiset syyllistävät köyhiä tilanteestaan selvästi useammin kuin sosiaalityöntekijät tai Kelan etuuskäsittelijät (Niemelä 2008; 2010; Blomberg ym. 2013).

Selkeimmin näkemyksiin toimeentulotuen asiakkaista ovat yhteydessä työkokemuksen pituus, puoluekanta ja taloudellinen tilanne. Työkokemuksen pituus kytkeytyy ammattilaisten näkemyksiin niin, että nuoremmat vastaajat suhtautuvat kriittisemmin toimeentulotuen saajiin ja täten näkevät heidät vähemmän oikeutettuina sosiaaliturvaan kuin alalla pitempään toimineet. Tämä on todettu myös aikaisemmissa sosiaalityöntekijöitä koskevissa tutkimuksissa (Kallio ym 2013; Blomberg ym; 2013). Ero johtuu todennäköisesti sukupolvien

välisistä eroista ja ammatillisuuden syvenemisestä ja empaattisuuden kasvusta työvuosien lisääntyessä.

Tulosten mukaan näyttää siltä, että ne, jotka ovat kokeneet jossain elämänvaiheessa köyhyyttä, tukevat enemmän vastavuoroisuus- ja identiteettiväitteitä kuin muut. Tämä tuntuu varsin loogiselta. Jos on kokenut elämässään köyhyyttä, löytää muita helpommin yhteistä muiden köyhien, kuten toimeentulotuen saajien kanssa. Kyse on samaistumisesta ja ymmärtämisestä. Joskus köyhyyttä kokeneet tukevat myös väitettä vastavuoroisuudesta. Tämä on ymmärrettävää, kun ajattelee, että nämä ammattilaiset ovat työssä ja maksavat veroja vaikka ovatkin kohdanneet elämässään taloudellisia vaikeuksia ja osallistuneet tuolloin nykyistä vähemmän hyvinvointivaltion rahoitukseen.

Puoluekannan on todettu olevan yksi merkittävimmistä tekijöistä, kun pyritään ymmärtämään kansalaisten sosiaalipoliittisia mielipiteitä (esim. Kallio 2010). Näin näyttää olevan myös hyvinvointivaltion ammattilaisten keskuudessa. On todennäköistä, että puoluekanta liittyy hyvin perustavanlaatuisiin yhteiskunnallisiin arvoihin ja tapoihin ymmärtää yhteiskunnallisia asioita, jotka heijastuvat sekä yleisiin sosiaalipoliittisiin näkemyksiin että konkreettisempiin mielipiteisiin. Tutkimusten mukaan puoluekanta kytkeytyykin sekä hyvin konkreettisiin sosiaalipoliittisiin mielipiteisiin (kuten asenteet palveluista, tuloeroista, tuloeroista jne.) että yleisempiin näkemyksiin huono-osaisuudesta tai yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta (Rehner ym. 2007; Jaeger 2006; Kallio ym. 2011). Tässä tutkimuksessa puoluekanta oli selkeimmin yhteydessä kontrolli- ja kiitollisuuskriteereihin Kokoomusta äänestäneiden tukiessa niitä enemmän kuin vasemmistopuolueita äänestäneet.

Koska analysoin tässä artikkelissa ammattilaisten näkemyksiä vain toimeentulotuen saajista, tulisi jatkossa tutkia heidän asenteitaan myös muista ryhmistä. Yleiset käsitykset huono-osaisuudesta (esimerkiksi näkemykset köyhyyden syistä) tulisivat olla jatkotutkimuksen aiheina, koska niiden on todettu kytkeytyvän mielipiteisiin konkreettisista sosiaalipoliittisista toimenpiteistä (esim. Kallio ym. 2011). Erityisesti eri hyvinvointivaltion ammattiryhmien ja heidän esimiestensä sosiaalisia näkemyksiä tulisi jatkossa verrata lisää. Ryhmänä hyvinvointivaltion asiakastyötä tekevät ammattilaiset ovat tärkeä, koska heillä on merkittävä asema sosiaalipolitiikan toimeenpanossa.

KIRJALLISUUS

- Albrekt Larsen Christian (2006). *The Institutional Logic of Welfare Attitudes. How Welfare Regimes Influence Public Support*. Hampshire, Ashgate Publishing Limited.
- Appelbaum Lauren (2001). *The Influence of Perceived Deservingness on Policy Decisions Regarding Aid to the Poor*. *Political Psychology* 22 (3): 419–442.
- Blomberg Helena, Kroll Christian, Kallio Johanna & Erola Jani (2013). *Social workers' perceptions of the causes of poverty in the Nordic countries*. *Journal of European Social Policy Journal of European Social Policy* 23 (1), 68–82.
- Dellgran Peter & Höjer Staffan (2005). *Privatisation as professionalisation? Attitudes, motives and achievements among Swedish social workers*. *European Journal of Social Work* 8 (1), 39–62.
- Ervasti Heikki (2012). *Is there a religious factor involved in support for the welfare state in Europe? Teoksessa The Future of The Welfare State. Social Policy Attitudes and Social Capital In Europe*. Ervasti H, Goul Andersen J, Fridberg T & Ringdal K (toim.) Cheltenham: Edwar Elgar, 214–230.
- Halleröd Björn (2004). *What I Need and What the Poor Deserve: Analyzing the Gap between the Minimum Income Needed for Oneself and the View of an Adequate Norm for Social Assistance*. *Social Forces* 83 (1): 35–59.
- Hosmer David & Lemeshow Stanley (2000). *Applied Logistic Regression*. Second edition. New York, A Wiley-Interscience Publication.
- Hiilamo Heikki (2010). *Laman uhrien auttaminen diakoniatyössä 1990-luvulla*. *Diakonian tutkimus* 1, 7–26.
- Juntunen Elina (2001). *Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakoniatyön professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä*. Helsinki: Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2011:3.
- Jaeger Mads Meier (2006). *What makes People Support Public Responsibility for Welfare Provision: Self-interest or Political Ideology*. *Acta Sociologica* 49 (3), 321–338.
- Jones Loring (1994). *Direct Service Workers' Attitudes toward Employment, Unemployment, and Client's Problems*. *Journal of Social Service Research* 19 (1/2): 161–179.
- Kainulainen Sakari, Karjalainen Jouko & Kinnunen Kaisa (2009). *Kirkon diakoniarahastosta avustusta hakeneiden elinehdot ja terveydentila*. Teoksessa Kinnunen Kaisa (toim.) *Sairas köyhyys. Tutkimus sairauteen liittyvästä huonosuudesta diakoniatyössä*. Helsinki: Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009: 7, 178–197.
- Kaks (2011). *Kansalaismielipide ja kunnat. Ilmapuntari 201–2011*. Helsinki: Kunnallisanalyyttisen tutkimuskeskuksen julkaisu nro 79.
- Kallio Johanna (2010). *Hyvinvointipalvelujärjestelmän muutos ja suomalaisten mielipiteet 1996–2006. Kelan sosiaali ja terveysturvan tutkimuksia* 108.
- Kallio Johanna, Blomberg Helena & Kroll Christian (2011). *Suomalaisten sosiaalitoimijoiden mielipiteet köyhiin kohdistuvista auttamisstrategioista*. *Janus* 19 (3), 251–268.
- Kallio Johanna, Blomberg Helena & Kroll Christian (2013). *Social workers' attitudes towards the unemployed in the Nordic countries*. *International Journal of Social Welfare*. 22 (1), 219–229.
- Kananen Johannes (2011). *Modern Societal Impulses and their Nordic Manifestations. On Emancipation and Constraint in Societal Development*. Helsinki, Helsinki University.
- Kangas Olli & Sikiö Jaana (1996). *Kunnon kansalaisia vai laiskoja lurjuksia? Suomalaisten käsitykset toimeentulotuen saajista*. Teoksessa: *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Kangas Olli & Ritakallio Veli-Matti

- (toim.) Helsinki: Stakesin tutkimuksia 65, 107–136.
- Kangas Olli (1997). Self-Interest and the common good: The impact of Norms, selfishness and context in Social policy Opinions. *Journal of Social-Economics* 26 (5), 475–494.
- Kangas Olli (2000). Muurahaiset ja heinäsiirkka. Australialaisten ja suomalaisten mielipiteet oikeudenmukaisista sosiaalieduista. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (5), 406–421.
- Keiser Lael (1999). State Bureaucratic Discretion and the Administration of Social Welfare Programs: The Case of Social Security Disability. *Journal of Public Administration Research and Theory* 9 (1), 87–106.
- Kuivalainen Susan & Niemelä Mikko (2010). From Universalism to Selectivism: The Ideational Turn of the Anti-Poverty Policies in Finland. *Journal of European Social Policy* 20 (3), 263–276.
- Korpi Walter (1983). *The democratic class struggle*. London: Routledge and Kegan.
- Kumlin Staffan (2002). The personal and the political: How personal welfare state experiences affect political trust and ideology. Göteborg, Department of Political Science.
- Kumlin Staffan (2007). Overloaded or undermined? European welfare states in the face of performance dissatisfaction. In: Svallfors S. eds. *The political sociology of the welfare state. Institutions, social cleavages, and orientations*. Stanford, Stanford University Press.
- Lee Barret, Jones Sue & Lewis David (1990). Public Beliefs about the Causes of Homelessness. *Social Forces* 69 (1): 253–265.
- Lee Barret, Farrell Chad & Link Bruce (2004). Revisiting the Contact Hypothesis: The Case of Public Exposure to Homelessness. *American Sociological Review* 69 (1): 40–63.
- Lepianka Dorothea, van Oorschot Wim, Gellissen John (2010). Popular Explanations of poverty in Europe: Effects of Contextual and Individual Characteristics across 28 European Countries. *Acta Sociologica* 53 (1): 53–72.
- Lipsky Michael (1980). *Street-level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell sage Foundation.
- Ljubotina Olja & Ljubotina Damir (2007). Attributions of Poverty among Social Work and Non-social Work Students in Croatia. *Croatian Medical Journal*. 48, 741–748.
- Niemelä Mikko (2008). Perceptions of the Causes of Poverty in Finland. *Acta Sociologica* 51 (1): 23–40.
- Niemelä Mikko (2010). Kelan etuuskäsitteilyjoiden näkemykset köyhyyden syistä. *Janus* 18 (3), 225–242.
- Petersen Michael, Slothuus Rune, Stubager Rune & Togeby Lise (2010). Deservingness versus values in public opinion on welfare: The automaticity of the deservingness heuristic. *European Journal of Political Research* 50 (1), 24–52.
- Pettigrew Thomas (2008). Future directions for intergroup contact theory and research. *International Journal of Intercultural Relations* 32: 187– 99.
- Rehner Tim, Ishee Jane, Salloum Mimi & Velasquez Donna (1997). Mississippi Social Workers' Attitudes toward Poverty and the Poor. *Journal of Social Work Education* 33 (1): 131–142.
- Reingold D, Liu H (2009). Do Poverty Attitudes of Social Service Agency Directors Influence Organizational Behavior? *Non-profit and Voluntary Sector Quarterly* 38: 307–332.
- van Aerschoot Paul (2011). Activation Policies and the Protection of Individual Rights. A Critical Assessment of the Situation in Denmark, Finland and Sweden. Farnham, Ashgate.
- van Oorschot Wim (2000). Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. *Policy & Politics* 28 (1): 33–48.

- van Oorschot Wim (2006). Making the difference in Social Europe: Deservingness Perceptions among Citizens of European Welfare States. *Journal of European Social Policy* 16 (1): 23–42.
- van Oorschot Wim (2009). Solidarity towards immigrants in European welfare states. *International Journal of Social Welfare* 17 (1), 3–13
- Weber Max (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*. Translated by Henderson A. M., Parson T. New York: The Free Press.
- Weiss Idit, Gal John, Cnaan Ram & Majlaglic Rea (2002). What kind of Social Policy do Social Work Students Prefer?: A Comparison of Students in Three Countries. *International Journal of Social Work* 45 (1): 59–81.
- Weiss Idit (2003). Social Work Students and Social Change: On the Link between Views on Poverty, Social Work Goals and Policy Practice. *International Journal of Social Welfare* 12 (2), 132–141.
- Weiss Idit, Gal John & Cnaan, Ram (2005). Does Social Work Education have an Impact on Social Policy Preferences? A Three-Cohort Study. *Journal of Social Work Education* 41 (1): 29–47.
- Weiss Idit & Gal John (2007). Poverty in the Eyes of the Beholder: Social Workers Compared to Other Middle-Class Professionals. *British Journal of Social Work* 37: 893–908.
- Weiss-Gal Idit & Gal John (2007). Social Workers Attitudes towards Social Welfare Policy. *International Journal of Social Welfare* 16: 349–357.
- Weiss-Gal Idit, Benyamini Yael, Ginzburg Karni, Savaya Riki & Peled Einat (2009). Social Workers' and Service Users' Causal Attributions for Poverty. *Social Work* 54 (2): 125–133.

LIITETAULUKKO 1. 2011 ja 2007 aineistojen jakautuminen sukupuolen ja työhön liittyvien tekijöiden mukaan koskien kuntien sosiaalityöntekijöitä.

	Vuoden 2011 aineisto %	Vuoden 2007 aineisto % (vain kunnan työntekijät)
Sukupuoli		
Nainen	93	92
Mies	7	8
Työkokemuksen pituus		
alle 4 v.	15	17
5–9 v.	18	15
10–19 v.	25	24
20–29 v.	27	31
30 v. tai enemmän	16	13
Koulutus		
on sosiaalityöntekijän pätevyys	82	80
ei ole sosiaalityöntekijän pätevyyttä	18	20
Työtehtävä		
aikuissosiaalityö	33	27
päihdetyö	14	16
lastensuojelu	43	49
vanhusten palvelut	8	10
vammaisten palvelut	9	13
työllistäminen ja/tai kotouttaminen	11	7
koulu	1	13
terveyden- ja sairaanhoitoala	22	19
hallinto, suunnittelu, tutkimus, kehittäminen	8	11
esimiesasemassa	17	18

LIITETAULUKKO 2. Aineiston jakautuminen käytettyjen selittävien tekijöiden mukaan % (n).

	Koko aineisto	Sosiaali-työntekijät	diakonia-työntekijät	Kelan käsitelijät
Työkokemus				
0–5 vuotta	24 (529)	21 (109)	16 (113)	36 (307)
6–10 vuotta	19 (398)	18 (94)	24 (165)	16 (139)
11–20 vuotta	24 (491)	24 (125)	29 (205)	19 (161)
21 vuotta tai enemmän	32 (674)	38 (200)	31 (215)	30 (259)
Asiakastyön määrä				
Päivittäin	58 (1 229)	82 (429)	67 (488)	35 (312)
Viikoittain	19 (392)	10 (51)	26 (185)	18 (156)
Harvemmin tai ei koskaan	23 (493)	9 (46)	5 (33)	47 (414)
Kielteiset asiakaskokemukset				
Vähintään kuukausittain	15 (315)	19 (99)	8 (58)	18 (158)
Muutaman kerran vuodessa	27 (574)	32 (167)	34 (236)	20 (171)
Todella harvoin	49 (1 023)	46 (244)	53 (372)	46 (407)
Ei koskaan	9 (199)	3 (18)	6 (39)	16 (142)
Puoluekanta				
Kokoomus	11 (234)	8 (40)	10 (71)	14 (123)
Keskusta	15 (305)	10 (50)	18 (123)	15 (132)
Muut / passiiviset	31 (658)	22 (116)	29 (200)	39 (342)
KD	10 (209)	4 (21)	23 (162)	3 (26)
Vihreät	10 (204)	20 (103)	6 (44)	7 (57)
Vasemmistoliitto / SDP	23 (498)	37 (197)	14 (99)	22 (196)
Uskonnollisuus				
Uskonnollinen	46 (965)	24 (126)	94 (655)	21 (184)
Ei kovin uskonnollinen	35 (727)	46 (241)	6 (42)	51 (444)
Ei-uskonnollinen / ateisti	19 (404)	30 (158)	1 (2)	28 (244)
Koettu köyhyys				
On kokenut joskus	56 (1186)	56 (298)	58 (407)	55 (481)
Ei ole kokenut koskaan	44 (927)	44 (231)	42 (294)	46 (402)
Toimeentulo				
Hyvin helppoa	12 (248)	17 (88)	10 (73)	10 (87)
Helppoa	41 (862)	46 (245)	37 (261)	40 (356)
Vain pieniä vaikeuksia	30 (631)	24 (127)	33 (229)	31 (275)
Vaikeaa	18 (372)	13 (68)	20 (140)	19 (164)

Nainen kleroksessa? Apostolisten konstituutioiden käsitys varhaiskristillisten naisdiakonien asemasta seurakunnassa

Pauliina Pylvänäinen

Diakonaattiuudistus varhaiskristillisestä näkökulmasta

Diakonaattia on uudistettu Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1970-luvulta lähtien. Monivaiheisen prosessin käännteet ovat tässäkin julkaisussa saaneet palstatilaa, esimerkiksi numeroissa 2/2008, 2/2007 ja 1/2006. Uudistuksen tuloksena diakonaattiin vihitään laaja joukko kirkon työntekijöitä. Vihkimiselle annetaan useita merkityksiä ja se vahvistaa vihityn henkilön työn julkista luotettavuutta sekä hänen hengellistä ja kirkollista identiteettiään. Ekumenian näkökulmasta katsoen uusi vihkimyskäytäntö lähentää Suomen ja muiden kirkkojen vihkimyskäsitteitä (Diakonaattiuudistus 2011, 7–10).

Diakonaattiuudistuksen taustalla on varhaiskristilliseltä ajalta nouseva käsitys kolmisäikeisestä virasta (Ahonen 1991, 127). Varhaiskristilliseen aineistoon onkin perehdytty uudistusprosessin aikana eri selvitystyöryhmien mietinnöissä. Kävin systemaattisesti läpi tähän mennessä prosessin aikana julkaistut viralliset mietinnöt (Pylvänäinen 2011, 3–7). Kiinnitin huomioni niiden varhaiskristillisen ajan aineiston käsittelyyn.

Vuonna 1991 Risto A. Ahonen laati selvityksen nimeltä *Diakonaatin uudistus – Diakonian viran kehittäminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ja muissa luterilaisissa kirkoissa*. Diakonian viran historiallista taustaa tarkastellessaan Ahonen ottaa esille syyrialaisen kirkkojärjestyksen, *Didaskalian*, 200-luvun alkupuolelta. Sen mukaan naispuolisilla diakoneilla on tärkeä paikka seurakunnan elämässä. Heidän tehtävänään on erityisesti huolehtia köyhyydessä elävistä naisista ja vierailta heidän luonaan. Ahosen mukaan kirkkojärjestyksessä suositellaan, että naisdiakonit toimittaisivat naisten kasteen. Sen sijaan johtamistehtäviä naisille ei anneta. Naisdiakonien ”virka” pysyi varhaiskristillisenä aikana maallikkovirkana eikä se liittynyt millään tavalla varsinaiseen pappeuteen (Ahonen 1991, 33–34).

Kuusi vuotta myöhemmin julkaistiin Diakonaattikomitean mietintö *Yhdessä kirkon virassa*. Mietinnön mukaan diakonin viran sisällä eri asteet alkoivat ke-

hittyä lännen kirkossa 250-luvulta alkaen. Virassa toimi sekä miehiä että naisia. Mietinnössä todetaan heidän tehtäviensä olleen ”periaatteessa samat”, mutta käytännössä eräät tehtävät erosivat toisistaan sukupuolen vuoksi. Naisdiakoneille annetut tehtävät saattoivat johtaa erillisen diakonissan viran syntymiseen myöhemmin. Lisäksi mietinnössä mainitaan, että 300- ja 400 -lukujen vaihteen *Kahdentoista apostolin konstituutiosta* tavataan erityinen naisdiakonien vihkimisohje heidän tehtäväänsä (Yhdessä kirkon virassa 1997, 24).

Virkarakennekomitea (2000) julkaisi mietintönsä *Palvelijoiksi vihityt* vuonna 2002. Mietinnön mukaan kirkon erityiseen virkaan laskettiin sekä läntisessä että itäisessä perinteessä kuuluviksi piispa, presbyteri ja diakoni. Näiden ohella muiksi viran asteiksi muotoutuivat 100- ja 200 -lukujen vaihteessa alidiakoni, akoluutti, eksorkisti, lukija ja ovenvartija (Palvelijoiksi vihityt 2002, 59). Mietintö ei käsittele diakonin tehtävien jakamista miesten ja naisten kesken. Sen sijaan *Diakoninvirka* -mietinnössä todetaan: ”Diakonin virassa toimi sekä miehiä että naisia. Naisten ja miesten hoitamat tehtävät erosivat toisistaan jonkin verran, minkä vuoksi naisdiakonien vihkimys poikkesi miesten vihkimyksestä” (Diakoninvirka 2008, 24). Syyskuussa 2008 julkaistu mietintö on toistaiseksi viimeisin virallinen julkaistu raportti.

Diakonaattimietinnöt osoittavat tutkimuksellisia aukkoja suomalaisessa varhaiskristillisen diakonian tuntemuksessa. Erityisesti naisdiakonien osalta tarkastelu jää melko pinnalliseksi. Mietintöjen mukaan diakoneina toimi sekä miehiä että naisia, mutta heidän tehtäviään ei kuvata tarkemmin. Naisdiakonin vihkimyksen tarkastelu mainitaan vain ohimennen. Aluksi esille nostettua naisdiakonin viran maallikkoluonnetta ei problematisoida myöhemmin. Diakonaattiuudistuksen tavoitteiden näkökulmasta katsoen näitä seikkoja olisi ollut syytä tutkia laajemmin. Vihkimiskäytäntöjen lähentämisessä olisi mahdollista käyttää varhaiskristilliseen aikaan perustuvia yhteisiä juuria ekumeenisten keskusteluiden pohjana.

Yksi diakonaattimietinnöissä esille nousseista varhaiskristillisistä lähteistä on Apostoliset konstituutiot -kirkkojärjestys (kr. Διαταγαι τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος, lat. *Constitutiones Apostolorum*, lyhenne AC). Teksti on ajoitettu 380-luvulle ja paikannettu Syyrian Antiokiaan. Se on syntynyt aikaisempien kirkkojärjestyksien (*Didakhe*, *Didaskalia* ja *Apostolinen traditio*) kopioinnin ja uudelleen muokkauksen tuloksena. Kirkkojärjestyksen laatijan teologinen suuntaus on tosin kiistanalainen. Kolmesataa vuotta laatimisensa jälkeen Apostoliset konstituutiot torjuttiin hereetikkojen väärentämänä (Esim. Bradshaw 2002,

84–86; Steimer 1992, 114–117, 122).

Historiallisesta ristiriitaisuudesta huolimatta Apostoliset konstituutiot tarjoaa oman näköalansa myöhäisantiikin ajan diakoniseen toimintaan. Se koostuu seurakunnan elämän järjestämisestä koskevista ohjeista. Ohjeiden joukossa on mainintoja naisdiakonin toiminnasta seurakunnassa. Niitä tarkastellen selvitin systemaattisen analyysin avulla, millainen on hänen asemansa seurakunnassa (Pylvänäinen, 2011).

Lesket ja neitsyet naisdiakoneina

Apostoliset konstituutiot tuo ohjeissaan esille kolme naisista koostuvaa ryhmää: lesket, neitsyet ja naisdiakonit. Leskille ja neitsyille asetetaan runsassanaisesti ohjeita, millaisia heidän on oltava ja miten eletävä. Tarkastelen ensin heihin kohdistuvia vaatimuksia. Tämän perusteella hahmottuu kuva myös seurakunnan naisdiakoneista, sillä kirkkojärjestyksen mukaan naisdiakonien on oltava joko leskiä tai neitsyitä (AC VI, 17, 4).

Leskillä tarkoitetaan Apostolisissa konstituutioissa erityiseen leskikuntaan kuuluvia naisia. Kaikki seurakunnan puolisonsa menettäneet naiset eivät itseltään selvästi kuulu siihen. Leskille annetuissa ohjeissa Apostoliset konstituutiot seuraa 1. Timoteuskirjeen viidettä lukua (Olson 2005, 59). Leskikuntaan haluavalta edellytetään lupausta uskosta ja Jumalan pelosta. Naiselta vaaditaan vakaata ja nuhteetonta elämää. Leskeyden lisäksi häneltä edellytetään 60 vuoden ikää, hyvää mainetta ja kunniallista elämää. Naisen on täytynyt menettää aviomiehensä kauan aikaa sitten ja pitää poikkeuksellisen hyvää huolta perheestään (AC III, 1–5; AC VIII, 25, 2).

Neitsyet kuvataan Apostolisissa konstituutioissa itsensä ”Jumalalle luvanneiksi” naisiksi. Kirkkojärjestys ei varsinaisesti määrää ketään neitsyeksi, mutta esittää valinnan tehneelle vaatimuksia. Hänen on oltava ruumiiltaan ja sielultaan pyhä. Naisen on eletävä lupauksensa mukaisesti. Hänen on osoitettava, että valinta on todellinen ja tehty pyhästä hurskaudesta. Muutoinkin kirkkojärjestyksen hänelle esittämissä vaatimuksissa korostuu ennen kaikkea pidättyväisyys (AC IV, 14).

Erikseen naisdiakoneja koskevia hyveitä ei kirkkojärjestyksessä luetella. Neitsyttä tai leskeä koskevat vaatimukset jäävät voimaan, kun hän siirtyy neitsyestä tai leskestä diakoniksi. Naisdiakonit näyttävät asettuvan leskien ja neitsyiden yläpuolelle seurakunnan tehtäviä hoitaessaan. Heitä ohjeistetaan, miten leskiä on kohdeltava ongelmatilanteissa. Leskien on muutoinkin oltava heille kuuliaisia

(AC III, 14, 2–4). Neitsyiden asettuminen heidän alaisuuteensa käy ilmi esimerkiksi ehtoolliselle osallistumista koskevasta järjestyksestä (Gryson 1976, 62).

Leskiä, neitsyitä ja naisdiakoneja ohjeistaessaan Apostoliset konstituutiot heijastelee aikansa yhteiskunnallista ja kirkollista kehitystä. Ensinnäkin Rooman imperiumin perhe-elämässä ”univira”, kerran naimisissa ollut nainen, oli ihanne kirkkojärjestyksen laatimisen aikaan. Apostoliset konstituutiot osoittaa tämän heijastuneen myös kirkolliseen elämään. Mielenkiinto seurakunnan naisten sukupuolista statusta kohtaan on noussut ja naimisissa olevat naiset on rajattu tehtävien ulkopuolelle (Madigan & Osiek 2005, 112).

Toiseksi Apostoliset konstituutiot ratkaisee leskien aiemmin aiheuttamia ongelmia asettamalla naisdiakonit heidän yläpuolelleen. Antiikin aikana varhaiskristilliset yhteisöt olivat käyneet rajankäyntiä leskien auttamisen sekä vallan ja käyttäytymisen rajoittamisen välillä. Esimerkiksi leskien liikkuminen oli nähty seurakunnassa vaikeasti hallittavana muun muassa harhaoppien leviämisen kannalta (Penn 2011).

Naisdiakonin tehtävät seurakunnassa

Mitä leskien ja neitsyiden joukosta diakoneiksi valitut naiset varsinaisesti tekevät? Apostoliset konstituutiot osoittaa naisdiakonille useita tehtäviä jumalanpalveluksessa ja sen ulkopuolella. Suurimmaksi osaksi ne ovat samankaltaisia kuin miesdiakonin. Naisdiakoni toimii myös usein yhteistyössä miesdiakonin kanssa.

Apostoliset konstituutiot antaa yksityiskohtaiset ohjeet, miten kaste on toimitettava. Ohjeissa se noudattaa pitkälti varhaisemman Apostolisen tradition kastekaavaa (Laato 2008, 9–16), mutta lisää tehtäviä naisdiakoneille. Kun piispa tai presbyteeri on laskenut kastettavan henkilön veteen, diakoni ottaa hänet vastaan. Mieskastettavan ottaa vastaan miesdiakoni, naisen nainen. Kirkkojärjestyksen kuvauksen mukaisesti naisdiakoni vastaanottaa naisen kunniallisesti, ”yhtä säädyllyisesti kuin murtumattoman sinetin lähetys tapahtuu”. Lisäksi sekä mies- että naisdiakonia tarvitaan öljyllä voiteluun: Miesdiakoni voitelee pyhällä öljyllä kastettavan otsan, naisdiakoni muutoin (AC III, 16, 2–4). Ohjeissa painottuu naiseen kohdistuva siveellisyys ja pidättyväisyys, joita muutoinkin vaadittiin leskien ja neitsyiden elämästä.

Mies- ja naisdiakonit jakavat myös muita tehtäviä. Molempien diakonien on järjestettävä paikka seurakuntaan tulevalle, mies miehelle ja nainen naiselle. Lisäksi heidän on toimittava hillitysti sanansaattajina, matkustamisessa ja palvelemisessa. Kirkkojärjestyksen mukaan vain diakonit voivat toimittaa

maallikoitten toiveet piispan tietoon. Naisdiakoni saattaakin naisen piispan tai miesdiakonin puheille (AC II, 58, 6; AC III, 19, 1; AC II, 28, 6; AC II, 26, 6).

Naisdiakonit lähetetään vierailemaan naisten taloissa (AC III, 16,1). Vierailujen sisällöstä kirkkojärjestys ei anna tarkempaa kuvaa. Opetustoiminta ei ole täysin poissuljettua, vaikka kaikkia naisia kielletään opettamasta julkisesti (AC III, 6, 1). On myös oletettu, että naisdiakonit auttoivat sairaita ja toimintakyvyttömiä naisia heidän kodeissaan (Gryson 1976, 60), mikä olisi varsin perinteinen tulkinta naisdiakonien työstä. Vierailuja on myös kutsuttu ”pastoraalisiksi” (Madigan & Osiek 2005, 112). Tulkintani mukaan niiden katsotaan tällöin olleen jollakin tavalla sielunhoidollisia, mutta näin kirkkojärjestys ei suoraan kerro. Se ohjeistaa naisdiakoneja yksinkertaisesti olemaan ahkeria naisten hoitamisessa tai parantamisessa (σπουδάζουσα θεραπεύειν, AC III, 19, 1). Epäselväksi jää, millä tavalla naisia täytyi ”parantaa”.

Myös jumalanpalveluskontekstissa mies- ja naisdiakoneilla on omat tehtävänsä. Apostoliset konstituutiot aloittaa tehtävien jakamisen jumalanpalveluksen viettoon järjestäytymisestä. Se kuvaa diakoneja niin sanotusti kirkkolaivan merimiehiksi, sillä he järjestävät kirkosta tilaa jumalanpalvelusväelle, niin köyhille kuin rikkaillekin. Miesdiakonit valvovat, että jumalanpalvelukseen kokoontunut seurakunta käyttäytyy tilaisuuteen sopivalla tavalla. Naisdiakonien tehtävänä on, kirkkojärjestyksen kieltä käyttäen, seisoa naisten puolen ovilla ”kuin stertit”, mutta muita vastuutehtäviä heille ei anneta (AC II, 57). Miesdiakonille kirkkojärjestys osoittaa useita muita tehtäviä. Suurimmaksi osaksi nämä liturgiset tehtävät liittyvät jumalanpalveluksen eteenpäin viemiseen (Olson 2005, 56).

Voidaanko naisdiakonin tehtäviä jumalanpalveluksessa kutsua liturgisiksi? Kysymykseen on etsitty vastauksia useista eri näkökulmista. Naisdiakonit istuivat jumalanpalveluksessa naisista etummaisina, minkä perusteella on tulkittu naisdiakonin olleen liturgisessa asemassa (Swan 2001, 107–108). Naisdiakonin on myös katsottu toimivan piispan alaisuudessa seurakunnan naisten osan johtajana (FitzGerald 1998, 22). On totta, että naisdiakoneilla näyttää olevan virallisempi paikka jumalanpalveluksessa leskiin ja neitsyihin verrattuna. Sitä ei kuitenkaan voi pitää osoituksena liturgisista tehtävistä. Istumapaikkaan vetoaminen tai tehtävien luonnehtiminen johtaviksi vaikuttavat liioitelluilta tulkinnoilta. Näkemykseni mukaan naisdiakoni on pikemminkin valvojan roolissa. Jakeessa AC VIII, 28, 6 naisdiakonia kielletään siunaamasta, sillä hänen tehtävänsä on vain ”vartioida ovea ja avustaa naisten kasteella”. Jae osoittaa, ettei naisdiakonilla ole liturgista roolia alttarilla (Madigan & Osiek 2005, 115).

Naisdiakonin tehtävien tarkastelu osoittaa hänen toimintansa olevan julkista ja tarkkaan rajattua sekä jumalanpalveluksessa että sen ulkopuolella. Ohjeet mukailevat myöhäisantiikin ajan kirkollisen tilanteen muutoksia. Kirkon tehtävien jako oli muuttumassa hierarkkisemmaksi. Se yleisesti rajoitti naisten roolia seurakunnassa aiempiin varhaiskristillisiin vuosisatoihin verrattuna. Vaikka tässä kehityksessä naisdiakonit näyttivät pärjäävän leskiä paremmin, heidän toimintaansa kirkossa ja julkisessa elämässä rajoitettiin (Olson 2005, 61). Sama kehitys on nähtävissä Apostolisissa konstituutioissa. Leskiin ja neitsyihin verrattuna naisdiakonien tehtävät otetaan tarkemmin hallintaan. Silti naisdiakoni asettuu heidän yläpuolelleen, naisista korkeimpaan asemaan. Kontrollin voikin sanoa olevan sekä naisdiakonin toiminnan julkisuuden ja korkean aseman edellytys että niiden seuraus.

Ordinoituna klerokseen

Naisdiakonin ominaisuuksista ja tehtävistä kuvastuu hänen korkeasti arvostettu asemansa sekä naisten että koko seurakunnan näkökulmasta. Erityisesti tämä käy ilmi kirkkojärjestyksen esittämästä ihanteesta, jossa naisdiakoni saa piispan ja miesdiakonin rinnalla oman, trinitaarisen vertauskuvansa (AC II, 26, 4–6, käännös kirjoittajan).

Kunnioitettu piispa johtakoon teitä ikään kuin Jumalan asemassa, minkä vuoksi hän hallitsee klerosta ja koko kansaa. Miesdiakoni, joka edustaa Isän Voideltua, palvelkoon häntä kaikessa moitteettomasti niin kuin Kristus, joka ei itseään varten tehnyt mitään, vaan aina niin kuin Isälle oli mieluista. Naisdiakoni, Pyhän Hengen hahmona, kantakoon teistä huolta: Hän älköön puhuko ääneen tai hoitako asioita ilman miesdiakonia, kuten Puolustaja, joka ei tee tai puhu itseään varten vaan Kristusta kunnioittaen odottaa Hänen tahtoaan. Ja samoin kuin ilman Hengen opetusta ei ole uskoa Kristukseen, kukaan nainen ei saa kääntyä miesdiakonin tai piispan puoleen ilman naisdiakonia.

Huomattavaa arvostusta pohtiessa herää kysymys, ymmärretäänkö naisdiakonit jopa *kleroksen* jäseniksi. Toisin sanoen, nostetaanko heidät miesten joukkoon seurakunnan maallikoista erotettuun ryhmään? Eri määräysten yhteydessä kirkkojärjestyksessä tulee vastaan luetteloita, joissa kleros-käsite mainitaan. Luetteloiden sanamuotoja tarkasteltuani en kuitenkaan saanut selkeää vastausta, sisältyvätkö naisdiakonit kyseiseen käsitteeseen. Sen sijaan vastaus piilee ordinoimista koskevilla määräyksillä. Vaikka ordinaatiota ei suoraan voida

pitää osoituksena kleeerokseen kuulumisesta, käsitteet liitetään varhaiskristillistä aikaa tarkastellessa usein toisiinsa (Bradshaw 1995, 416 – 417). Apostolisissa konstituutioissa neitsyiden ja leskien ordinoiminen kielletään eksplisiittisesti (AC VIII, 25, 2). Ordinoitaviksi käsketään puolestaan piispa, presbyteeri, miesdiakoni, alidiakoni, lukija – ja naisdiakoni (AC VIII, 24, 2).

Naisdiakonin ordinaatio-ohjeiden aluksi piispaa ohjeistetaan panemaan kätensä ordinoitavan päälle yhdessä presbyteerien, mies- ja naisdiakonien kanssa. Tämän jälkeen lausutaan ordinaatorukous (käännös kirjoittajan, muut suomennokset ks. Sormunen 1952, 35 ja Laato 2011, 79).

Iankaikkinen Jumala, meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen Isä, joka olet miehen ja naisen luoja, joka täytit [Hengellä] Mirjamin, Deborah, Hannan ja Huldan, joka et ylenkatsonut ainosyntyisen Poikasi syntyvän naisesta ja joka valitsit naisia pyhien porttiesi vartijoiksi todistuksen majaan ja temppeliin. Sido nyt hänet, joka on ilmoittautunut palvelukseen, palvelijaksesi, anna hänelle Pyhä Henki ja puhdistä hänet kaikesta lihan ja hengen saastutuksesta, jotta hän suorittaisi hänelle valitun työn Sinun kunniaksesi ja Voideltusi kiitokseksi, jonka kautta Sinulle ylistys ja kunnioitus Pyhässä Hengessä iankaikkisesti. Aamen (AC VIII, 19–20).

Tutkittaessa varhaiskristillisiä seurakunnallisiin tehtäviin asettamisia on erotettu toisistaan kaksi määritelmää. Asettamisen on katsottu merkitsevän joko ordinaatiota (*χειροτονία*) tai siunausta (*χειροθεσία*). Siunaus eroaa ordinaatiosta käten päälle panemisen osalta: Jos henkilön tehtävään asettamisessa ei ole käten päälle panemista, on katsottu, että kyseessä on siunaus. Jos käten päälle paneminen puolestaan mainitaan, kyseessä on katsottu olevan ”täydellinen” ordinaatio. Jaottelusta käyty keskustelu on noussut toistuvasti esiin erityisesti naisdiakonien kohdalla. On pohdittu, onko kyse varsinaisesta ordinaatiosta, siunauksesta vai julkisesta nimittämisestä (Gryson 1976, 62; Martimort 1986, 75; Bradshaw 1990, 84; FitzGerald 1998, 122; Reininger 1999, 502). Näkemykseni mukaan Apostoliset konstituutiot ei jätä epäselväksi naisdiakonin ordinaation luonnetta. Kyseessä on todellinen ja täysi ordinaatio, joka erityisesti tulee esiin käten päälle panemiseen kehottamisena. Apostolisten konstituutioiden ohje onkin varhaisin löytynyt maininta naisdiakonin ordinaatiosta (Bradshaw 1990, 84).

Ordinaatiosta ei voi olla huomaamatta tietynlaista epävarmuutta ja epävakautta naisdiakonin aseman suhteen. Pyhää Henkeä pyydetään selkeästi puhdistamaan ordinoitava, jotta hän olisi sovelias tehtävänsä. Ordinaatorukouksessa

ei vedota naiseen Uuden testamentin ”diakonoksena”. Ohjeitten laatiminen ja lisääminen kirkkojärjestykseen on jo sinällään osoitus, että ordinaatiolla pyritään ordinoitavan aseman tietoiseen oikeuttamiseen (Bradshaw 1990, 86). Aseman vahvistamiseksi ohjeet sidotaan tiiviisti kristilliseen traditioon, sillä ordinaatiomääräys annetaan apostolin nimessä. Ordinaatorukouksessa vedotaan merkittäviin naisprofeettoihin ja naisen korvaamattomaan asemaan pelastushistoriassa.

Yleisesti ottaen varhaiskristillisten kirkkojärjestyksien ohjeet eivät ole itsestään selviä todisteita todellisesta käytännöstä. Ne viittaavat asioihin, joita yritettiin kirjoitettaessa edistää. Siten myös naisdiakonin ordinaation toteutumisesta käytännössä on esitetty ristiriitaisia näkemyksiä (esim. Martimort 1986, 75; Bradshaw 1990, 85). Olipa ordinaatiota todellisuudessa tapahtunut tai ei, ohjeilla on silti merkitystä. Ne antavat viitteitä, millaiseksi naisdiakonien asemaa haluttiin kuvata. Ohjeet vahvistavat Apostolisten konstituutioiden käsityksen naisdiakoneista kleroksen jäseninä.

Takaisin nykyhetkeen

Mikä on Apostolisten konstituutioiden tarkastelun anti diakonaattiuudistukselle? Prosessissa varhaiskristillisen aineiston funktio on määritelty pelkästään historialliseksi, ei varsinaisesti teologiseksi (Diakoninvirka 2008, 53). Rajaus on ymmärrettävä, sillä varhaiskristillistä aineistoa tutkittaessa on vältettävä liukumasta anakronistisiin tulkintoihin. Näkemykseni mukaan johtopäätöksiä uudistuksen onnistumisesta ei kirkkojärjestyksen valossa voi tehdä. Analyysini tuottamaa kuvaa voi sen sijaan pitää uudistuksen historiallisena kannustimena.

Apostoliset konstituutiot osoittaa diakonien, sekä miesten että naisten, korkean arvostuksen. He kuuluvat seurakunnan klerokseen. Heidän tehtäviään pidetään julkisina ja tärkeinä. Diakoneilla on omat, tarkkaan rajatut tehtävänsä, muun kleroksen tavoin. Esimerkiksi kasteen toimittamiseen liittyvät vastuutehtävät on jaettu selkeästi. Nainen ei hoida jumalanpalveluksessa liturgisia tehtäviä. Ordinaatio on edellytys sekä miesten että naisten diakonisten tehtävien hoitamiseksi. Kleroksen ordinaatit eivät kuitenkaan ole keskenään samanlaisia, vaan jokaiselle siihen kuuluvalle ryhmälle esitetään oma ohjeensa.

Apostolisten konstituutioiden tarkastelu on ajankohtaista myös muun diakonian tutkimuksen näkökulmasta. Kirkkojärjestyksen näkemys diakoneista ”sanansaattajina” ei jätä rauhaan parhaillaan käytävästä raamatullisen diakonian uudelleenmäärittelystä kiinnostunutta. John N. Collinsin mukaan *διακονεῖν* -verbi viittaa Uudessa testamentissa ja muussa klassisen kreikan kirjallisuudessa ensisi-

jaisesti välittäjänä ("go-between") toimimiseen. Kyse voi olla esimerkiksi viestin välittämisestä tai välikappaleena olemisesta (esim. Collins 2006, 23–24). Tämä näyttää sopivan hyvin yhteen edellä mainitun Apostolisten konstituutioiden diakoneille antaman ohjeen kanssa.

Toisaalta Collinsin mukaan verbi ei pääasiallisesti ole liitettävissä palveleminen eikä sillä ole mitään tekemistä diakoniaan assosioituneen nöyrän ja alistuvan asenteen kanssa. Tämä ei saa suoraa vahvistusta Apostolisten konstituutioiden osalta. Nöyrästä ja alistuvasta asenteesta ei suoraan puhuta mitään, mutta naisdiakonien vaatimuksissa korostuu siveellisyys ja pidättyväisyys. Lisäksi häneltä edellytetään kuuliaisuutta piispaa kohtaan. Varhaiskristillisissä diakoneissa riittääkin vielä tutkittavaa.

KIRJALLISUUS

- Ahonen, Risto A. (1991). Diakonaatin uudistus. Kirkon tutkimuskeskus sarja A nro 56. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.
- Bradshaw, Paul F. (1990). *Ordination Rites of the Ancient Churches of East and West*. New York: Pueblo Publishing Company.
- Bradshaw, Paul F. (1995). *Ordination IV/1.3. – Theologische Realenzyklopädie Band 25*. Hrsg. von Müller, Gerhard. Berlin: Walter de Gruyter & Co. 344.
- Bradshaw, Paul F. (2002). *The Search for the Origins of Christian Worship. Sources and Methods for the Study of Early Liturgy*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, Inc.
- Collins, John N. (2006). *Ordained and Other Ministries: Making a Difference*. – *Ecclesiology*. 11–32.
- Diakoninvirka (2008). *Kirkkohallituksen 15.8.2007 asettaman työryhmän mietintö*. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto sarja C 2008:9. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Diakonaattiuudistus (2011). *Diakonaattiuudistus*. Esitys kirkolliskokouksessa keväällä 2011. <http://www.kirkonalat.fi/userfiles/Diakonaattiesittely%20kirkolliskokous%202011.pdf>
- Elm, Susanna (1994). *'Virgins of God' The Making of Asceticism in Late Antiquity*. Oxford: Clarendon Press.
- FitzGerald, Kyriaki Karidoyanes (1999). *Women Deacons in the Orthodox Church. Called to Holiness and Ministry*. Massachusetts: Holy Cross Orthodox Press.
- Gryson, Robert (1976). *The Ministry of Women in the Early Church*. Transl. by Laporte, Jean & Hall, Mary L. Collegeville: Liturgical Press.
- Laato, Anni Maria (2011). *Matres Ecclesiae. Kirkkoäidit*. Perussanoma oy: Kauniainen.
- Laato, Antti (2008). *Kaste kirkon alkuaikoina. Studier i exegetik och judaistik utgivna av Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi Nr. 5*. Åbo.
- Les Constitutions Apostoliques Tome I. Livres I et II. Introduction, texte critique, traduction et notes par Marcel Metzger. Sources Chrétiennes. Paris: Les Éditions du Cerf 1985.
- Les Constitutions Apostoliques Tome II. Livres III–VI. Introduction, texte critique, traduction et notes par Marcel

- Metzger. Sources Chrétiennes. Paris: Les Éditions du Cerf 1986.
- Les Constitutions Apostoliques Tome III. Livres VII–VIII. Introduction, texte critique, traduction et notes par Marcel Metzger. Sources Chrétiennes. Paris: Les Éditions du Cerf 1987.
- Madigan, Kevin & Osiek, Carolyn (2005). *Ordained Women in the Early Church. A Documentary History*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Martimort, Aimé Georges (1986). *Deaconesses. An Historical Study* (transl. ed.). San Francisco: Ignatius Press.
- Olson, Jeannine E. (2005). *Deacons and Deaconesses through the Centuries* (rev. ed). Saint Louis: Concordia Publishing House.
- Palvelijoiaksi vihityt (2002). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 2000 asetaman virkarakennekomitean mietintö*. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto sarja A 2002:1. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Penn, Michael (2001). "Bold and Having No Shame". *Ambiguous Widows, Controlling Clergy, and Early Syrian Communities*. – Hugoye: Journal of Syriac Studies. <http://syrc.com.cua.edu/Hugoye/Vol4No2/HV4N2Penn.html>. Viitattu 7.2.2013.
- Pylvänäinen, Pauliina (2011). *Nainen klee-roksessa? Naisdiakonin asema seurakunnassa Kahdentoista apostolin konstituutio -kirkkojärjestyksessä*. Systemaattisen teologian pro gradu -tutkielma. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-201110446>.
- Reininger, Dorothea (1999). *Diakonat der Frau in der Einen Kirche: Diskussionen, Entscheidungen und pastoral-praktische Erfahrungen in der christlichen Ökumene und ihr Beitrag zum römisch-katholischen Diskussion*. Ostfildern: Schwabenverlag.
- Sormunen, Eino (1952). *Diakonian käsikirja*. Pieksämäki: Sisälähetysseuran raamattutalon kirjapaino.
- Steimer, Bruno (1992). *Vertex Traditionis. Die Gattung Der Altchristlichen Kirchenordnungen*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Swan, Laura (2001). *The Forgotten Desert Mothers. Sayings, Lives, and Stories of Early Christian Women*. New Jersey: Paulist Press.
- Yhdessä kirkon virassa (1997). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 1994 asettaman diakonaattikomitean mietintö*. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto sarja A 1997:9. Helsinki.

Kymmenen vuotta diakonian tutkimusta

Kai Henttonen

Diakonian tutkimusseura on saavuttanut täsmälleen saman iän kuin tyttäreni Saga. Molemmista olen iloinen ja ylpeä. Sagan isä olen vallan konkreettisesti, tutkimusseura olisi varmaan syntynyt ennen pitkää ilman minuakin. Oletan kuitenkin nopeuttaneeni sen syntyä, en suinkaan biologisena vaan ikään kuin sosiaalisena isänä, isäpuolena tai ainakin kummisetänä.

Miksi diakonian tutkimusseura? Lahden diakoniaopisto koki 1990-luvulla muutamassa vuodessa Lahden ammattikorkeakoulun (LAMK) osana vaikuttavan fenix-lennon. Lahti oli ylipäätään ensimmäinen ammattikorkeakouluun mukaan päässyt diakonian opetusyksikkö. Sen lisäksi se onnistui integroitumaan monialaiseen ja aivan erityisesti 1990-luvun alussa dynaamisesti johdettuun ja kehittyvään ammattikorkeakouluun.

LAMK vakinaistettiin ensimmäisten ammattikorkeakoulujen joukossa. LAMK:n tuolloinen rehtori Juhani Honka tuki korkeakoulunsa pienimpiin kuuluva yksikköä päättäväisesti sen nousukiidossa. Diakonian instituutin rehtori Maija Vehviläinen oli puolestaan pedagogi, jolla oli poikkeuksellisen kirkas näky siitä, miten opistotason koulutus muutetaan korkeakoulutasoiseksi. Tämä merkitsi uudentasoista syventymistä diakonian teoreettisiin lähtökohtiin ja johdonmukaista kansainvälistymistä ja kansainvälistä verkostoitumista.

En liioittele todetessani, että jo 1990-luvun puolessa välissä LAMK:n Diakonian instituutti oli Keski-Euopassa ja aivan erityisesti diakonia-alan eturivin yliopistollisten tutkimus- ja koulutuslaitosten silmissä kaikkein tunnetuin ja kaikkein kiinnostavimpana pidetty suomalainen diakoniaoppilaitos. Tähän vaikuttivat luonnollisesti diakonian toimijoiden ja tutkijoiden kaksi suurta kansainvälistä konferenssia, joiden kokoaminen Lahteen oli piskuiselta instituutilta melkoinen voimannäyttö. Ensimmäisen konferenssin tai oikeastaan symposiumin jälkeen alkoi huhu ”Lahden hengestä” kiertää useassa maassa.

Kaikki ei kuitenkaan ollut pelkkien konferenssien ansiota. Niiden lisäksi Lahti teki 1990-luvulla merkittäviä poikkitieteellisiä avauksia. Hullun rohkeasti se valitsi perustavoitteekseen diakoniatieteen kehittämisen ja pyrki myös määrätietoisesti rakentamaan koulutusohjelmansa tästä näkökulmasta. Instituutti

Kirjoitus perustuu Kai Henttosen esitelmään Diakonian tutkimuksen seuran kymmen-vuotisjuhlassa 19.3.2012.

tuli myöhemmin Diakin yhteydessä tunnetuksi hämmästyttävästä itseriittoisuudesta ja raadollisesta henkilöstöpolitiikasta, joilla se kaivoi oman hautansa korkeakoulutasoisena oppilaitoksena. Tässä vaiheessa näistä ongelmista ei ollut vielä mitään tietoa.

Uusi ammattikorkeakoulujärjestelmä tuntui avaavan mahdollisuuksia ja haasteita, joille katon asetti oikeastaan vain Herramme taivas. Innovatiivisessa innossaan Lahden yksikkö onnistui haastamaan ja inspiroimaan oman diakonia-tieteellisen koulutussisältönsä kehittämiseen yllättäviäkin henkilöitä – mm. filosofit Juha Varton ja Mikko Lahtisen, joka on Niin et Näin -lehden monivuotinen päätoimittaja. Lahden yksikkö aloitti oman julkaisusarjansa – Anno Domini, diakoniatieteen vuosikirja – sekä rakensi tiiviin opettaja- ja tutkijavaihdon Heidelbergin yliopiston diakoniatieteen instituutin ja Freiburgin yliopiston caritastieteen laitoksen kanssa. Lisäksi sen opiskelijat harjoittelivat jo tuossa vaiheessa mitä haastavimmilla kansainvälisillä kentillä.

Muutamassa vuodessa toteutuneita saavutuksia voi jälkeenpäin pitää hämmästyttävinä pienelle ja ainakin kirkon silmissä Helsingin, Järvenpään ja Pieksämäen oppilaitosten varjossa eläneelle ja koulutusohjelmaltaan kapealle sekä työntekijämäärältään vähäiselle diakoniaopistolle. Lahden myöhempi mahalasku korkeakoulutasoisena opinahjona ennakoiki kriisiä, jossa Suomen ammattikorkeakoulujärjestelmä on tällä hetkellä valtion poukkoilevan korkeakoulutuspolitiikan seurauksena.

Lahden diakonian instituutti halusi kehittää tutkimus- ja koulutusohjelman, jossa tärkeintä oli löytää omaleimainen ja omaehtoinen diakoninen näkökulma. Löytämisen perusedellytys oli silloisen yhteisen ymmärryksemme mukaan ensisijaisesti niiden diakonian käytäntöjen tutkiminen, joissa diakonian elämysmaailma hahmottuu ja todentuu, mutta myös diakoniatieteellisen tutkimuksen ulottaminen diakonian käytäntöjen täysin normaaliksi osaksi. Diakonian tutkimuksen seura oli vain ja ainoastaan looginen seuraus tälle kaikelle, yksi looginen askel perustavoitteen saavuttamiseksi.

Konkreettisesti idea tutkimusseurasta alkoi elää ja hahmottua, kun teologi ja filologi Antti Vasari Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskuksesta haki töihin Lahden diakonian instituuttiin. Olin rehtori Maija Vehviläisen kanssa mukana Vasarin työhaastattelussa. Esitimme Antille kysymyksen, miten hän haluaisi edistää diakoniatieteellistä otettamme. Antti Vasari viittasi välittömästi mahdollisuuteen kehittää oma tieteellinen tutkimusseura diakoniatieteelle.

Antti, kuten myös instituutin opettaja- ja tutkijavoimiin tällöin kuulunut

diakonian tutkimukselle pysyvästi syttynyt, nykyinen Lapin yliopiston gerontologisen sosiaalityön professori Marjaana Seppänen jättivät aika pian Lahden. He pettyivät instituutin mielenkiintoiseen ja vivahderikkaaseen henkilöstö- ja tutkimuspolitiikkaan. Itsekin siirryin Diakiin. Siellä lähdin Sakari Kainulaisen ja Esko Koskenvesan kanssa käytyjen rohkaisevien keskustelujen jälkeen konkretisoimaan tutkimusseuraa, josta olimme Lahden aikanamme Antin kanssa usein yhdessä haaveilleet. Tutkimusseura syntyikin sitten yleisen ja laajan innostuksen saattamana.

Viime vuonna kolme naistutkijaa, joista kahden tausta on selkeästi diakonian käytännöissä – Ulla Jokela, Elina Juntunen ja Raija Pyykkö – kirjoittivat diakoniaa käsittelevät väitöskirjat. Voisi sanoa, että juuri tällaisesta riemastuttavasta kehityksestä Lahdessa haaveiltiin 1990-luvulla.

Seuran kymmenenä elinvuotena on otettu monia ilahduttavia ja merkityksellisiä askelia. Yksi asia ei ole muuttunut. Jotta diakonialla olisi oma, kriittinen ääni sekä omia vaihtoehtoisia ja perusteltuja ratkaisuja, tulkintoja ja toimintamalleja esitettävinaan, on sen mielestäni välttämättä muututtava. Omassa diakoniatieteessä lähtökohtia hahmottavassa ja etsivässä kirjassani – Voiko sen tehdä toisinkin? – siteerasin mm. Niklas Luhmannin diakonia-analyysia. Luhmannin mukaan diakonia on ”köyhien ja syrjäytyneiden puoleen kääntymisen organisoitua okkasionalismaa” eli sattumanvaraisuutta. Tässä yhteydessä totesin diakonian – pahimmillaan – ”ajelehtivan tehtävästä toiseen ilman selkeää näkyä, käytäntöä tai prioriteettien asettamista.

Viittasin diakonian ajopuumaaiseen tajunnan- ja toiminnanvirtaan Esko Ryökkään ja Pauli Niemelän tutkimusten perusteella: ”Ryökkään tutkimustulokset korreloivat varsin selvästi sen ´diakonisen sekametelin kanssa´, johon Pauli Niemelä aikanaan tiivistä diakonien ammattikuvan ... ´diakonin työn ja ammatin luonnetta kuvannee pelkistettyinä parhaiten sen kolmikantaisuus: se saa sisältönsä (perustansa) teologiasta, keinonsa (menetelmänsä) sosiaalipsykologiasta ja tavoitteensa sosiaalipolitiikalta, sosiaalityöltä´.” Tiivistin tuolloin oman kokemukseni ja vaateeni diakoniatieteelliselle tutkimukselle seuraavasti: ”Lähes kaikkea omaa vailla oleva diakonia ilmenee toisin sanoen varsin mutkattomana lainaajana, jolla ei ole pienintäkään vaikeutta yhdistellä esimerkiksi usein täysin erilaisista antropologisista lähtökohdista ja auttamisen tavoiteasettelusta lähteviä teologiaa, sosiaalipsykologiaa ja sosiaalipolitiikkaa.”

Ehkäpä juuri tämänsuuntainen kokemus on taustalla arvostamani entisen kollegani Antti Eleniuksen minulle täysin käsittämättömässä vaateessa luopua

koko diakoniakäsitteestä ja samaistaa ja niellä kaikki hyvä ja sosiaalisesti vastuullinen maailmassa ”diakoniaksi”. Eleniuksen diakoniatulkinnassa on yksi radikaali ja peruuttamaton heikkous – sillä ei ole aavistustakaan Auswitzista eikä totalitarismista eli vaikkapa perkeleellisen perversion mahdollisuudesta niin kirkossa kuin yhteiskunnassakin. Olen pahoillani, mutta koen sen itse ideologisesti yksi- tai sinisilmäiseksi näkökulmaksi maailmaan, ihmiseen ja sosiaalisiin järjestelmiimme. Lisäksi se antaa kirkolle vähitellen loistavan mahdollisuuden kieltää diakonis-sosiaalinen vastuunsa ja kriittinen funktionsa yhteiskunnassa. Ja kiusaus tulee – kirkon varojen supistuessa – olemaan harvinaisen suuri. Pahoin pelkään, että kiusaukseen myöntyminen näkyy myös diakonaattia koskevan pohdinnan kehityksessä ja nykyvaiheessa. Piispathan ovat onnistuneet sujuvasti keikauttamaan virkarakennekomitean Palvelijoiksi vihityt -mietinnön johtopäätökset päälaelleen. Diakonian tulevaisuudesta kiinnostuneiden teologien kannattaisi ehkä hieman varoa, etteivät he harjoita teologiaa, joka takaa sen, että kirkossa lopulta on töissä vain pappeja ja – ehkä – suntioita.

Diakonialla on vaara jäädä sattumanvaraiseksi ja sillä on alttiutta tulla ulkopuolelta ohjatuksi, koska se ei ole vaivautunut kehittämään omaa tieteellistä otettaan. Edellytyksiä omalle tieteelliselle otteelle alkaa kuitenkin olla yhä enemmän voimakkaasti edistyneen ja monipuolistuneen diakonian tutkimuksen myötä. Sen, että näin ei todellisuudessa kuitenkaan vielä ole, paljastaa kollegani Ulla Jokela omassa tuoreessa väitöskirjassaan:

”Jos ajatellaan, että sosiaalityö aikanaan rakentui kirkon tekemän hyväntekeväisyystyön sijaan ja ehkä osittain myös pohjalle, niin tämän tutkimuksen perusteella on havaittavissa, että diakoniatyö on omaksunut monenlaisia työkäytänteitä ja -rakenteita sosiaalityöltä. Yhtäläisyyksiä diakoniatyön ja sosiaalityön väliltä löytyy esimerkiksi asiakas-käsitteen käytöstä, ajanvarauksesta ja vastaanottotoiminnasta sekä asiakastietojärjestelmän käytöstä. Niitä on havaittavissa myös taloudellisen avustamisen ehdoissa, avun ajoittamisessa sekä väärinkäytösten ehkäisykäytännöissä.

Yhtäläisyydet sosiaalityön kanssa eivät rajoitu kuitenkaan vain rakenteellisiin seikkoihin, vaan diakoniatyössä jaetaan sosiaalityön käytäntöihin kietoutuva mikrotason valta, joka tässä tutkimuksessa on saanut ilmauksensa asiakkaiden häpeän ja stigman kokemusten kautta.”

Vain diakonian tutkimuksen ja diakonian oman teorian muodostuksen kautta voi syntyä omaleimainen diakonian ammatillisuus ja diakonian käytännöt, jotka vastaavat kristillisen sosiaalietiikan keskeisiä lähtökohtia. Muuten voimme

todellakin lähteä siitä, että diakonia surkastuu osaksi julkista järjestelmää sen jatkeena tai sen tilauksia toteuttavana nöyränä palkkarenkinä, ehkä julkisen järjestelmän alasajon korvaajanakin.

Lahden diakoniasäätiön juuri eronnut johtaja Timo Pokki hämmästeli taannoin diakoniatieteen ”ajajien” hiljentymistä viime vuosina. Ei kannata hämmästellä. Diakoniatieteen lähtökohtien ja edellytysten tutkiminen ja sen oman teorian rakentaminen tarvitsee ja ansaitsee tuekseen siihen sitoutuneen instituution. Sellaista ei tällä hetkellä ole Lahdessa, Diakissa eikä missään muuallakaan. Minusta diakoniatieteen mahdollisuuden ja lähtökohtien tutkiminen ansaitsisi ehdottomasti oman tutkimusohjelmansa – ja sen yksin diakonian tähden! Muuten meillä on pian jäljellä vain virkamiesmäistä, sisältönsä ja ammatillisuutensa muilta kopioinutta ”jakkupukudiakoniaa”, jonka uskottavuus on nolla.

Jotta näin ei kävisi, toivon Diakonian tutkimusseuralle pitkää ikää, jänteveyttä ja rohkeutta esittää kiusallisia ja ikäviäkin kysymyksiä ja tutkimustuloksia! Kiusallisia ja ravistelevia tutkimustuloksia myös diakonian itsensä kannalta – diakonian itsensä tähden!

LÄHTEET

Elenius Antti. Avaran diakonian puolustus. Teoksessa Auttamisen teologia. Toim. Kari Latvus & Antti Elenius. Helsinki 2007.

Henttonen Kai. Voiko sen tehdä toisinkin? Diakoniatieteen lähtökohdat ja valinnat. Lahden ammattikorkeakoulu julkaisusarja C. 1997:1.

Jokela Ulla. Diakoniatyön paikka ihmisen arjessa. Diakonia ammattikorkeakoulu. A Tutkimuksia 34. Helsinki 2011.

Pokki Timo. Diakonian tutkimusta vai diakoniatiedettä? Suomessa 2000-luvulla käyty keskustelu diakonian tutkimuksesta. DTS 2/2009.

Diakoniapappi?

Markku Palosaari

Aikoinaan olin itsekin mukana kehittämässä ja vahvistamassa seurakuntien diakoniatyöntekijöiden asemaa. Silloin kehiteltiin johtavien/vastaavien diakoniatyöntekijöiden virkoja ja tehtäväkuvia. Diakoniatyöntekijöiden asema on todella vahvistunut.

Omassa työssäni sekä aikoinaan seurakunnan ja myös rovastikunnan diakoniapappina että nyt Oulun vanhustyön pastorina olen joutunut usein pohtimaan diakoniapappien merkitystä arkisessa diakoniatyössä, päätöksenteossa ja diakoniatyön teologisessa reflektoinnissa.

Kuinka moni diakoniapappi täyttää ihmisten kanssa erilaisia avustushakemuksia, käy neuvotteluja velkojien ja sosiaaliviranomaisten kanssa tai käy kotikäyntejä mielenterveyskuntoutujien luona ja osallistuu aktiivisesti diakoniatyön päätöksentekoon? En tiedä, onko asiaa mitenkään tutkittu, mutta minulla on sellainen näppituntuma, että papit ovat vähitellen vetäytyneet diakoniatyöstä jonnekin sivummalle. Tämä johtuu varmaan monestakin syystä. Eräs keskeinen syy voi olla sopivan koulutuksen ja käytännön kokemuksen puute, ja tästä johtuva tunne kompetenssin vähäisyydestä. Tällä on selkeitä vaikutuksia tulevaisuudessa diakoniatyön teologiseen työstämiseen muuttuvissa olosuhteissa.

Seurakunnan diakoniajohtokunnan kokouksessa pappi saattaa useimmiten pyytää diakoniatyöntekijää vastaamaan sekä diakoniatyön toteutusta että suunnittelua koskeviin kysymyksiin. Vain jotkut erityisen innostuneet ja karismaa omaavat papit ovat kyenneet raivaamaan tai omaksumaan itselleen selkeän diakoniatyön teologisen asiantuntijan/johtajan roolin (Pukkilan kirkkoherra Hannu Tiainen ainakin on kirjoittanut diakoniapapin teologisesta asiantuntijuudesta).

Olen pohtinut, mitä oikeastaan pitäisi nyt tehdä, jotta jatkossakin olisi diakoniasta ja diakoniatyön teologisesta johtamisesta innostuneita ja siihen kykeneviä pappeja.

Olen keskustellut asiasta sekä diakoniatyöntekijöiden, diakoniapappien että kirkkoherrojen kanssa. Yhteisenä huolena on tullut esille se, miten enenevässä määrin papit ovat jättäneet diakoniatyön suunnittelun, toteutuksen ja seurannan diakoniatyöntekijöiden harteille.

Olisiko mahdollista kehittää diakoniapappien tehtävää luomalla selkeä diakoniapapin koulutuspolku, joka olisi riittävän tasokas, riittävän vaativa, riittävän monipuolinen, riittävän laaja-alainen, ja joka takaisi asiallisen kompetenssin osallistua sekä diakoniatyön käytännölliseen kehittämiseen että teologiseen reflektointiin. Tähän liittyy ohjesäännöstössä määritellyn toimenkuvan uudistaminen. Tällainen koulutuspolku voisi liittyä jo nyt olemassa oleviin koulutusrakenteisiin.

Koulutuspolun läpikäynyt diakoniapapin virassa oleva henkilö voisi saada myös jonkinlaisen taloudellisen palkinnon.

Koulutuspolku voisi koostua esimerkiksi käytännön harjoittelusta diakoniatyön vastaanotolla ja kodeissa muutaman kuukauden ajan, kirjallisuuden lukemisesta ja referoinnista, työhön liittyvän kehittämistehtävän suunnittelusta ja toteutuksesta, esseetyyppisten harjoitustöiden laatimisesta sekä muutamista seminaarijaksoista ja käynneistä esimerkiksi vankiloissa, alkoholistien asumisyksiköissä, lastenkodeissa, ruoanjakeluun osallistumisesta, keskusteluista sosiaalitoimistossa ja niin edelleen.

Uskonto sillanrakentajana maahanmuuttajien konfliktien sovittelussa

Katri Kyllönen

Uskonnon rooli maahanmuuttajien konfliktien sovittelussa. Sovittelijoiden, maahanmuuttajien ja kirkon maahanmuuttajatyöntekijöiden näkökulma.

Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto 2012. 192 s.

Katri Kyllönen käsittelee uskontotieteen alaan kuuluvassa väitöskirjatutkimuksessaan uskonnon merkitystä maahanmuuttajien konfliktien sovittelussa. Kyllönen tarkastelee tutkimuksessaan, millaisia konflikteja maahanmuuttajat kohtaavat Suomessa ja miten näitä konflikteja pyritään ratkaisemaan. Tutkimuksen erityisnäkökulmana on uskonnon rooli konfliktien sovittelussa. Tutkimustuloksissa tulevat esille uskonnollisten toimijoiden, kuten evankelis-luterilaisen kirkon, vahvuudet konfliktien sovittelussa. Maahanmuuttajat arvostavat uskonnollisia toimijoita riippumatta siitä, kuuluvatko he itse samaan uskontokuntaan. Uskonnolla on tutkimuksen mukaan merkittävä rooli sillanrakentajana maahanmuuttajien ja suomalaisen yhteiskunnan välillä.

Kyllönen on haastatellut tutkimustaan varten yhteensä kolmeakymmentä henkilöä, joista kahdeksan on maahanmuuttajia ja kahdeksan sovittelutyöhön osallistuneita ammattilaisia tai vapaaehtoistyöntekijöitä. Suurimman haastateltujen ryhmän, neljätoista henkilöä, muodostavat evankelis-luterilaisen kirkon maahanmuuttajatyöntekijät. Haastellut henkilöt tulevat eri puolilta Suomea.

Maahanmuuttajien Suomessa kohtaamat konfliktit liittyvät tutkimuksen mukaan usein perhe-elämään, nuorten itsenäistymiseen sekä maahanmuuttajien ja kantasuomalaisten yhteiseloön. Haastatteluissa tuli esille myös maahanmuuttajayhteisöjen sisäisiä valtaan ja uskuntoon liittyviä konflikteja. Suuri osa maahanmuuttajien konflikteista sovitellaan oman yhteisön sisällä. Osa konflikteista päättyy kuitenkin ulkopuolisen vapaaehtoisen tai ammatillisen sovittelun piiriin. Rikos- ja riita-asioiden sovittelijalle konfliktit tulevat poliisin osoittamina, ja maahanmuuttajien ja kantaväestön asumiseen liittyvissä kysymyksissä sovittelijana toimivat naapurussovittelijat, joille isännöitsijä voi asian ohjata. Kirkon maahanmuuttajatyöntekijöiden luo maahanmuuttajat hakeutuvat vapaaehtoisesti.

Kyllösen tutkimuksen erityisintona on kirkon maahanmuuttajatyön esittely. Kirkon tekemää maahanmuuttajatyötä ei ole aikaisemmin juurikaan tutkittu, vaikka sitä on tehty laskutavasta riippuen ainakin kahdenkymmenen vuoden ajan. Kyllönen kokoaa tutkimuksessaan yhteen kirkon maahanmuuttajatyön historiaa aina 1980-luvun lopulta saakka. Eri uskontokuntiin kuuluvat maahanmuuttajat arvostavat kirkon työntekijöiden tekemää sovittelutyötä ja näkevät uskonnon roolin sovittelutyössä tärkeänä. Kirkon työntekijöitä pidetään luotettavina ulkopuolisina keskustelukumppaneina, joiden kanssa on luontevaa ottaa esille myös uskontoon liittyviä teemoja. Varsinaisessa sovittelutyössä uskonto näkyy kirkon työntekijöiden mukaan vähän, vaikka toiminnan taustalla vaikuttavatkin tutkimuksen mukaan uskonnolliset arvot kuten anteeksianto, myötätunto ja armo.

Kyllönen tuo tutkimuksessaan esille kirkon maahanmuuttajatyön haasteita. Useat haastellut olivat kokeneet kirkon maahanmuuttajatyön olevan jäsenytmätöntä ja jäävän seurakunnissa liikaa yksittäisten työntekijöiden harteille. Monet seurakuntien työntekijät saattavat kokea maahanmuuttajien kohtaamisen vaativana ja itselle vieraana. Kirkon maahanmuuttajatyöntekijät toivoivat huomiota kiinnitettävän nykyistä enemmän sekä maahanmuuttajien tarpeisiin että työntekijöiden työssä jaksamiseen. Haastatellut pitivät tärkeänä seurakuntien ja muiden maahanmuuttajatyön toimijoiden yhteistyön lisäämistä. Maahanmuuttajatyö on tutkimuksen mukaan eräs kirkon toiminnan vahvuuksista tämän päivän Suomessa. Kyllönen toivookin, että maahanmuuttajien kirkkoa kohtaan tuntema luottamus voitaisiin nähdä rikkautena ja mahdollisuutena luoda suhteita maahanmuuttajiin. Kirkolla olisi mahdollisuus uskonnollisena toimijana tukea maahanmuuttajien kotoutumista ja rakentaa konfliktien ratkaisemiseen liittyvää osaamista.

Kyllösen teosta voi suositella jokaiselle suomalaisesta sovittelutoiminnasta kiinnostuneelle. Teoksesta saa tietoa niin maahanmuuttajien Suomessa kohtaamista konflikteista ja niiden sovittelusta kuin kirkon maahanmuuttajatyöstä yleisemminkin.

Saatavilla sähköisessä muodossa osoitteessa
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8156-9>

Tiina Ikonen

Painavaa asiaa diakoniatyöstä ja sen kehittämisestä

Raili Gothóni, Riitta Helosvuori, Kalle Kuusimäki ja Karolina Puska (toim.)
Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö. Helsinki:
Kirjapaja. 2012. 258 s

Uusi diakonia-alan perusteos *Kantakaa toistenne kuormia* lähestyy diakonia-työtä yhtäältä yksilön välittömän auttamisen ja kohtaamisen näkökulmasta (yksilötyö, perhetyö, ryhmätyö) ja toisaalta yhteisöllisen työn ja vaikuttamisen näkökulmasta. Kirjoittajat kertovat, että kirja on syntynyt prosessikirjoittamisen ja dialogisen työskentelyn periaatteita noudattaen. Ja se näkyy. Kirja nostaa esille erilaisia näkökulmia ja haastaa lukijaa pohtimaan ja kyseenalaistamaan omia vakiintuneita käsityksiään.

Kirjalla kerrotaan olevan useita eri kohderyhmiä: diakoniatyöntekijöiksi opiskelevat, diakonian ammattilaiset, teologian opiskelijat sekä yhteistyökumppanit sosiaali- ja terveysalalla.

Diakonia muuttuvana konstruktiona

Kirjan aloittaa kirkkohallituksen Diakonia- ja sielunhoito -yksikön johtaja *Kalle Kuusimäki*. Hän käsittelee kirjoituksessaan diakoniaa kirkon perustehtävänä. Kuusimäki kirjoittaa tästä diakonian ammattilaisille varsin tutusta aiheesta mielenkiintoisesti ja tuoreesti käyttäen alan uusinta tutkimustietoa ja nostaen esille erilaisia tulkintoja ja jännitteitä.

Kuusimäki esittelee diakonian kehittymisen tiiviissä muodossa. Samalla hän tuo esille sen, kuinka diakoniatyön paikka ja itseymmärrys sekä työn näkyvät muodot ovat vaihdelleet ajan saatossa – ja voivat näin muuttua tulevaisuudessaikin toisenlaisiksi. Kuusimäki toteaa viimeaikaisen keskustelun diakonian virasta olevan osoitus siitä, kuinka hankalaa on esittää diakoniasta tarkkoja määritelmiä tai teologisesti perusteltuja ja kestäviä ratkaisuja. Kirjoitus panee lukijan pohtimaan, mikä diakoniassa on pysyvää ja mikä ajassa ja paikassa muuttuvaa.

Luontevana jatkona Kuusimäen tekstille sosiologian professori *Harri Melin* kirjoittaa erällä tapaa kirkon ”ulkopuolella olevan” näkökulman diakoniatyön haasteisiin yhteiskunnallisten muutosten keskellä. Hän on valinnut kirjoituksensa näkökulmiksi eriarvoisuuden ja luokkayhteiskunnan. Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden näkökulmasta yhteiskuntaluokka on Melinin mukaan tärkeä,

sillä luokka-asema vaikuttaa ihmisten elämänehtojen rakentumiseen. Ihmisen heikon aseman taustalla on usein monia rakenteellisia, sosiaalisia ja historiallisia syitä. Diakoniatyöntekijöiden arkikokemushan on, että ihmisten ongelmilla on taipumus kasaantua. Melin kuvaa rohkealla tavalla tutkimuksiin nojautuen eriarvoistuvaa Suomea ja pohdiskelee samalla sitä, onko Suomi edelleen pohjoismainen hyvinvointivaltio.

Diakonian ammattilaisia Melin haastaa riskinottoon oikeudenmukaisemman yhteiskunnan rakentamiseksi. Kirjoituksensa lopuksi hän nostaa esille neljä haastetta diakonialle. Mitä ne ovat, se selviää kirjan lukijalle!

Ihmisten kohtaamista ja vaikuttamistyötä

Haasteiden jälkeen kirjassa lähdetään käsittelemään sitä, millä tavoin haasteisiin voidaan vastata, mitkä ovat diakonian auttamismenetelmät ja toimintamuodot. Diakonia-ammattikorkeakoulun yliopettaja *Lea Rättyä* käsittelee diakoniatyötä yksilöiden ja perheiden parissa. Kirjoitus antaa valmiuksia etenkin diakoniatyöntekijöiksi opiskeleville. Myös diakonian alalla työskentelevät löytävät kirjoituksesta uutta. Ainakin itselleni oli uutta mm. kotikäyntityön prosessikuvaukset. Rättyä tuo myös vakuuttavalla tavalla esille erilaisten paikkakuntakohtaisten tilastojen merkityksen diakoniatyön kehittämisessä.

Johtava diakonian viranhaltija *Karolina Puska* käsittelee diakoniatyötä ryhmissä ja lähiyhteisöissä käytännönläheisesti samalla liittäen diakoniatyön käytännöt osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Hän tuo hienolla tavalla esille työn systematisoinnin ja tavoitteellisuuden tärkeyden. Erityisen kiinnostava on luku, jossa hän käsittelee lähiyhteisössä tehtävää työtä tietyssä paikassa asuvien ihmisten keskuudessa. Myös Puska korostaa paikallisen tiedon tärkeyttä. Ihmisen elämäntilannetta ei tule pelkästään nähdä sellaisenaan, vaan on hahmotettava ihminen osana yhteiskuntaa. Puska esittelee useita mielenkiintoisia diakonian uusia työmuotoja.

Kirkkohallituksen diakonian työalasihteeri emerita *Riitta Helosvuori* korostaa kirjoituksessaan, kuinka diakoniatyöntekijöiden tulee nostaa kuuluville niiden ääntä, jotka eivät kykene puhumaan omasta puolestaan. Hän käsittelee vaikuttamistoimintaa paikallisella, alueellisella, valtakunnallisella tasolla ja kansainvälisellä tasolla.

Eväitä työn kehittämiseen

Kirja haastaa diakonian ammattilaisia reflektoimaan ja kehittämään omaa työtään ja ammattitaitoaan. Kirjan päätteeksi Diakonia-ammattikorkeakoulun yliopettaja *Raili Gothóni* haastaa pohtimaan, millä tavalla nykyisiä toimintamuotoja voidaan hioa ja uusia toimintamalleja rakentaa. Hän tuo esille sen, kuinka omat uskomukset voivat estää ammatillista kehittymistä ja miten sijaistoiminta voi viedä aikaa perustyöltä. Myös diakoniapapit löytävät materiaalia pohtia omaa ammatillista identiteettiään diakoniatiimin jäsenenä. Gothóni antaa konkreettisin kysymyksin eväitä diakoniatyön arviointiin: vastaako toiminta seurakunnan ja seurakuntalaisten tarpeisiin.

Kantakaa toistenne kuormia on käytännönläheinen kirja, jossa teoria ja käytäntö vuorottelevat. Kirjaa varten on haastateltu lukuisia diakoniatyöntekijöitä. Kirja ohjaa myös lisätiedon hankkimiseen. Se sisältää runsaasti viittauksia kirjallisuuteen ja erilaisiin verkkosivuihin.

Parasta kirjassa on se, että se virittää lukijansa pohtimaan ja kyseenalaistamaan. Kirjoittajat tuovat hienosti esille sen, kuinka tärkeää on hahmottaa diakoniatyön käytäntöjen tavoitteellisuus: mitä tavoittelen ja mihin pyrin. Tavoitteiden esiin nostaminen paitsi palvelee seurakuntalaisia, on nähdäkseni tärkeää myös diakoniatyön ja diakoniatyöntekijöiden asiantuntijuuden näkyväksi tekemiseksi.

Raija Pyykkö

Luterilaista vapautuksen teologiaa?

Paul Chung, Ulrich Duchrow and Craig L. Nesson

Liberating Lutheran Theology. Freedom for Justice and Solidarity in a Global Context. Minneapolis and Geneva: Fortress Press and WCC Publications. 2011. 292 s

Kiinnostus Lutherin teologian globaaliin merkitykseen on kasvava Luther-tutkimuksen ala. Käsillä oleva opus on kolmen luterilaisen teologin yhteinen pyrkimys ymmärtää ja tulkita Lutherin teologiaa ja vaikutusta globaalissa, ekumeenisessa ja uskontojenvälisessä kontekstissa. Tekijöillä on myös selkeä agenda: osoittaa, millaisia mahdollisuuksia Lutherin ajattelulla ja reformaation perinnöllä voi olla nykymaailmassa.

Kirja on jaettu neljään osaan, joiden alla on erillisiä lukuja. Taustojensa vuoksi tekijät käsittelevät osassa yksi Latinalaisen Amerikan vapautuksen teologiaa (yhdyksvaltalainen Nesson, joka on väitellyt siitä), osassa kaksi aasialaista teologiaa ja uskontodialogia (Chung, alun perin Etelä-Koreasta) sekä talouden ja teologian suhdetta ja ekumeenisia kannanottoja neoliberalismiin (saksalainen Duchrow, yksi Kairos-Euroopan arkkitehteistä). Neljännessä osassa käsitellään lisäksi hieman Afrikan kontekstia, joka muuten jää kirjassa paitsioon, sekä esitellään kaksi teoksen aiheen kannalta relevanttia ekumeenista dokumenttia.

Jaottelu on hieman keinotekoinen ja luo kirjaan epäyhtenäisyyttä. Kyseessä on teos, joka on tekijöidensä näköinen siinä mielessä, että toisin kuin nimi lupaa, sen ”globaalisuus” on maantieteellisesti ja kulttuurisesti rajoittunut ja käsitys vapautuksen teologiasta suppea. Tarkoitan tällä sitä, että päähuomion saavat latinalaisamerikkalainen vapautuksen teologia ja aasialainen kontekstuaalinen teologia, mutta siitäkin lähinnä vain korealainen *minjung*-teologia. Monet sekä globaalissa pohjoisessa että etelässä merkittävät vapautuksen teologian muodot, kuten feministiteologia ja musta teologia, jäävät kokonaan huomiotta.

Kirjassa ei viitata ollenkaan kahteen uuteen, saman kustantajan (Fortress Press) julkaisemaan kirjaan, jotka niin ikään pyrkivät tarkastelemaan Lutherin teologian antia globaalisti ja vapautuksen teologian laajaan perinteeseen liittyen. Christine Helmerin toimittamaan *The Global Luther. A Theologian for Modern Times* (2009) ja Mary J. Streufertin toimittamaan *Transformative Lutheran Theologies: Feminist, Womanist and Mujerista Perspectives* (2010) viittaaminen

olisi tuonut laajempaa perspektiiviä. Esimerkiksi monta lukua aasialaisesta teologiasta painottaa opusta – ilman perusteluja – vain tiettyihin relevanteiksi oletettuihin kysymyksiin ja konteksteihin. Kirjan kolmen osan nimeäminen maantieteellisesti (ja sekavasti) eikä temaattisesti heijastaa tätä.

Kirjassa ei tule oikein perustelluksi se, miksi siinä ovat luvut Dietrich Bonhoefferista ja Mohandas Gandhista, ellei sitten ajatella, että he ”edustavat” luterilaisuutta ja hindulaisuutta. Kirjan epätasaisuus ja perustelemattomat painotukset johtavat siihen, että siinä arvioidaan niin Lutherin ajattelun latinalaisamerikkalaisia tulkintoja, sikäläisen vapautuksen teologian vaikutusta Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa ja Bonhoefferin ja minjung-teologian yhteneväisyyksiä kuin ekumeenisen liikkeen kannanottoja ja Aasian moniuskontoisuutta.

Diakoniantutkimuksen kannalta kirjan suurin anti lienee köyhyiden ja talouden kysymysten tarkastelussa Lutherin ajattelun valossa. Englanninkielisen nimen voi, ehkä tarkoituksellisesti, ymmärtää kahdella tavalla: luterilaisen teologian vapauttamisena (vääristyneistä tai kapeista tulkinnoista?) ja vapauttavana luterilaisena teologiana (sen anti kristilliselle teologialle ja kirkkoille nykymaailmassa). Päähuomion Lutherin teologiassa saavat regimenttioppi ja hieman vähäisemmässä määrin ristin teologia.

Kirja osoittaa tietystä sekavuudesta ja epäjohtonmukaisuudesta huolimatta ainakin sen, että Lutherin ajattelun ja luterilaisen teologian tutkimuksella on globaalissa ja moniuskontoisessa todellisuudessa sekä relevanssia että kiinnostavia mahdollisuuksia. Osa sitä on ”etelästä oppiminen” ja aito dialogi hyvin erilaisten kulttuurien ja yhteiskunnallisten olosuhteiden välillä.

Elina Vuola

Psalmit oikeassa järjestyksessä

Frank-Lothar Hossfeld and Erich Zenger.

Psalms 3. A Commentary on Psalms 101–150. English translation Linda M. Maloney. *Hermeneia – A Critical and Historical Commentary on the Bible.* Minneapolis: Fortress Press. 2011. 712 s.

Kun joskus muinoin mainitsin tutkivani psalmeja, eräs asiaa tuntematon kehtasi epäillä, että niitä olisi jo ehditty historian kuluessa tutkia tarpeeksi. Ei ole. Tai tarpeeksi ja tarpeeksi, riippuu keneltä kysyy. Frank-Lothar Hossfeld (s. 19.6.1942) on yhdessä edesmenneen kollegansa Erich Zengerin (5.7.1939 – 4.4.2010) kanssa maailman johtavia psalmitutkijoita. Heidän psalmikommentaarinsa osoittaa, että kaikkea ei vielä ole sanottu. Tutkimus noudattaa kunakin aikana vallitsevia paradigmoja, ja kun uudet paradigmat työntyvät esiin, tarvitaan uutta tutkimusta.

Sarjan toinen osa (Psalmen 51–100) ilmestyi sarjassa *Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament* vuonna 2000 (engl. 2005). Nyt käsiteltävänä oleva kolmas osa ilmestyi vuonna 2008 (engl. 2011) ja se sisältää kommentaarin psalmeihin 101–150.

Osien ilmestymisjärjestys kertoo Hossfeld & Zengerin (H&Z) paradigmasta: Psalmien kirja eli Psalttari muodostuu pienemmistä kokoelmista. Yksittäisiä psalmeja on luettava osana kokoelmia, joiden järjestys kertoo kirjan kehitysvaiheista ja teologiasta. Kommentit kirjan alkuun ja koko Psalttariin voidaan kirjoittaa vasta, kun kokonaisuus on katsottu läpi. Siksi saamme vielä odottaa ensimmäisen osan ilmestymistä. Zengerin yllättävän poismenon vuoksi ensimmäisen osan lopullisesta muodosta vastaa Hossfeldin rinnalla Johannes Schnocks.

Kommentaarin jako kolmeen osaan on käytännöllinen ratkaisu, sillä 50 psalmin käsittely vaatii yli 700 tiivistä sivua. Psalttari jakautuu viiteen 'kirjaan' (1–41, 42–72, 73–89, 90–106 ja 107–150) viiden Mooseksen kirjan tapaan. Psalmit 101–106 kuuluvat neljänteen kirjaan, joten niitä tulee lukea yhdessä edeltävien psalmien kanssa. Toisaalta H&Z pitävät toteen näytettynä, että psalmit 2–100 muodostivat 400-luvulla eKr. kokoelman, jonka teemana oli ”YHWH on kuningas”. Näin ollen psalmiryppäs 101–106 aloittaa uuden toimituksellisen vaiheen, joka palauttaa lukijan yksilöpsalmien tunnelmaan verrattuna psalmien 93–100 yhteisölliseen painotukseen.

Psalmit 107–136 muodostavat kaaren, jonka yhdistävänä tekijänä H&Z näkevät pakkosiirtolaisuudesta palanneiden temppelinrakentajien kiitosjumalanpalveluksen. Pako Egyptistä (Ps. 107, 114) on uudelleen totta, paluu Babyloniasta on Israelin toinen eksodus. Psalmit 107–136 ovat kuin virsikirjan liite kirkon uudistajille. Tosin Psalttarin pisimmän psalmin 119 paikka on tässä yhteydessä hankala. Se ei puhu temppelistä, pelastushistoriasta, liturgiasta eikä heimoyhteisöstä. H&Z löytävät sen yksilöhurskaudesta kuitenkin yhtymäkohtia psalmeihin 111 ja 112. Ps. 119 tuo yhteisölliseen juhlaan välttämättömän, täydentävän elementin: yksittäisen jumalanpalvelijan elämänasenteen.

Virsikirjan liitteeseen on lisätty pari muutakin liitettä, ensin 137, sitten daavidilainen kokoelma 138–145 ja lopuksi Psalttarin grande finale 146–150. Vaikka viritys nousee loppua kohden ja ylistysvirsiensä määrä lisääntyy, on huomattavaa, että köyhien ja sorrettujen tuskaa ei loppuhuumassakaan ole unohdettu. Ei ole ihme, että monen nykyajan lukijan lempipsalmi 139 löytyy juuri täältä: ”Herra, sinä olet minut tutkinut, sinä tunnet minut”.

Kommentaarin anti ei rajoitu vain huomioihin psalmien liittymisestä toisiinsa. Kukin psalmi saa arvoisensa, yksilöllisen käsittelyn. Vasta tämän kommentaarin luettuani koen vihdoinkin ymmärtäväni vaikeaa psalmia 109. Sitä on käytetty sekä kirkon liturgiassa että kansan suussa vihollisten kiroamiseen, mikä tuntuu näin kristillisen kotikasvatuksen saaneena aika uskomattomalta. H&Z tekevät täsmälleen oikean ja perustellun tulkinnan, kun he lukevat vaikean kirousosion j. 6–19 lainausmerkkien sisään. Kyse ei siis ole hurskaan psalmirukoilijan latelemista kirouksista vihollistensa pään menoksi (”jätkööt hänen lapsensa orvoiksi” jne.) vaan päinvastoin kirouksista, joita psalmirukoilijan vihamies on syyttä hänen päälleen ladellut. Juuri siksi psalmirukoilija rukoilee: ”Minä olen köyhä ja avuton, sydämeni on haavoilla. -- Auta minua, Jumalani! Olkoon pilkka syyttäjieni vaatteena, häpeä heidän viittanaan. -- Suureen ääneen minä kiitan Herraa, Hän seisoo sorretun vierellä ja pelastaa hänet niiden käsistä, jotka tahtovat hänet tuomita.”

Psalmien kokemusmaailma on tänä päivänä aivan yhtä totta kuin se on aina ollut. Kaikki ei tule sanotuksi edes tämän kolmiosaisen teoksen valmistuttua. Silti keskeneräisenäkin teos on aikamme merkittävin psalmikommentti. Teos on välttämätön jokaiselle psalmitutkijalle, hyödyllinen kaikille hepreankielisiä psalmeja rakastaville, mutta aivan liian laaja ja mittava investointi tavalliselle raamatunlukijalle.

Arto Antturi

Diakonian tutkimus ottaa vastaan artikkeleita ja erilaisia diakonian tutkimukseen liittyviä kirjoituksia. Toimitukselle voi lähettää myös uutisia ja tiedotteita. Diakonian tutkimus ei ennalta sitoudu julkaisemaan mitään aineistoa, ei edes tilattua. Julkaistuista kirjoituksista ei makseta tekijänpalkkioita. Kirjoittajien tulee liittää kirjoituksen alkuun mukaan toimitukselle seuraavat tiedot: nimi, oppiarvo, ammatti, työpaikka ja yhteystiedot.

Tutkimusartikkelit ovat tutkimukseen perustuvia kirjoituksia. Niissä ilmaistaan selkeästi selvittävä tutkimuskysymys, tutkimuksen lähdeaineisto sekä käytetty tutkimuskirjallisuus. Toimitus pyytää niistä referee-käytännön mukaisesti asiantuntija-arviot, joiden perusteella toimitus päättää tarvittavista korjauksista ja kirjoituksen julkaisemisesta. 30 000 merkkiä laajemmista teksteistä on neuvoteltava toimituksen kanssa erikseen.

Käsikirjoitukseen on liitettävä noin sadan sanan mittainen englanninkielinen tiivistelmä tekstistä.

Kirjoituksia on paikka esseille, katsauksille, hiljaisen tiedon ja uusien näköalojen esittelyyn. Kirjoituksissa voi olla viitteitä tutkimuskirjallisuuteen, mutta se ei ole julkaisemisen edellytys.

Kirja-arvostelut arvioivat ja esittelevät uusia kotimaisia ja kansainvälisiä julkaisuja. Mukaan liitetään kirja-arvostelun otsikko sekä kirjan/kirjojen osalta kirjoittajan nimi, kirjan nimi, kustannuspaikka, kustantaja, julkaisuvuosi sekä sivumäärä. Laajuus lyhyissä esittelyissä on enintään 1 500 merkkiä ja laajemmassa kirja-analyyssissä enintään 8 000 merkkiä.

Ajankohtaiset koostuu lyhyistä uutisista, hanke- tai tutkimusesittelyistä.

Käytännölliset ohjeet

Teksti lähetetään sähköpostilla tallennettuna mieluiten rtf-muodossa. Kirja-arvostelut lähetetään DT:n toimittaja Tiina Koselle, muut tekstit DT:n päätoimittajille Heikki Hiilamolle ja Anne Birgitta Pessille.

Tekstin vasen laita on suora ilman sisennyksiä, teksti on tavuttamatta ja oikea laita tasaamaton. Kappaleet ilmaistaan rivinvaihdoilla ja tyhjällä rivivälillä. Otsakkeet ovat omilla riveillään.

Kirjallisuusviitteet esitetään tekstissä siten, että sulkeisiin merkitään tekijän nimi ja julkaisuvuosi sekä viittaus sivunumeroon (Hyväri 2001, 276). Mikäli viitataan useampaan lähteeseen, merkitään ne vanhimmasta uusimpaan. Jos viitteen tekijöitä on kaksi, merkitään molempien sukunimet (Stenman & Toljamo 2002, 5-10) ja jos useampia, vain ensimmäinen sukunimi ja ym. (Oranta ym. 2002, 17-20). Jos viitteen tekijä on yhteisö, merkitään yhteisön nimi ja painovuosi (STAKES 2001, 55). Alaviitteitä tulee käyttää vain erityisestä syystä. Taulukot ja kuvat kirjoitetaan erillisille sivuille kirjallisuuden jälkeen. Tekstiin on kuitenkin merkittävä selvästi taulukon ja kuvion ehdotettu paikka. Dataan pohjautuvat diagrammit lähetetään Excel-muotoisina.

Lähteet merkitään kirjallisuus- ja lähdeluetteloon ensimmäisten tekijöiden sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä sisältäen seuraavat tiedot: tekijän suku- ja etunimi, julkaisuvuosi, teoksen nimi, kustannuspaikka ja kustantaja. Esimerkiksi: Davey Andrew (2001). Urban Christianity and Global Order. Theological Resources for an Urban Future. London: SPCK.

Sihvo Jouko (1994). Kirkon virka ja siihen vihkiminen, asettaminen, siunaaminen. Teoksessa Ryökäs Esko (toim.) Yksi virka – monta tehtävää. Kirkollisen virkakeskustelun taustoja ja rinnastuksia. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Julkaisuja 79. Helsinki, 83-97.

Aikakauslehtiartikkeleista ilmoitetaan tekijän suku- ja etunimi, julkaisuvuosi, artikkelin nimi, aikakauslehden nimi, vuosikerta, ja artikkelin sivunumerot. Esimerkiksi: Heikkilä Matti (2001). Lama, nälkä ja sosiaaliturvan väärinkäyttö. Yhteiskuntapolitiikka 66, 545-551.